

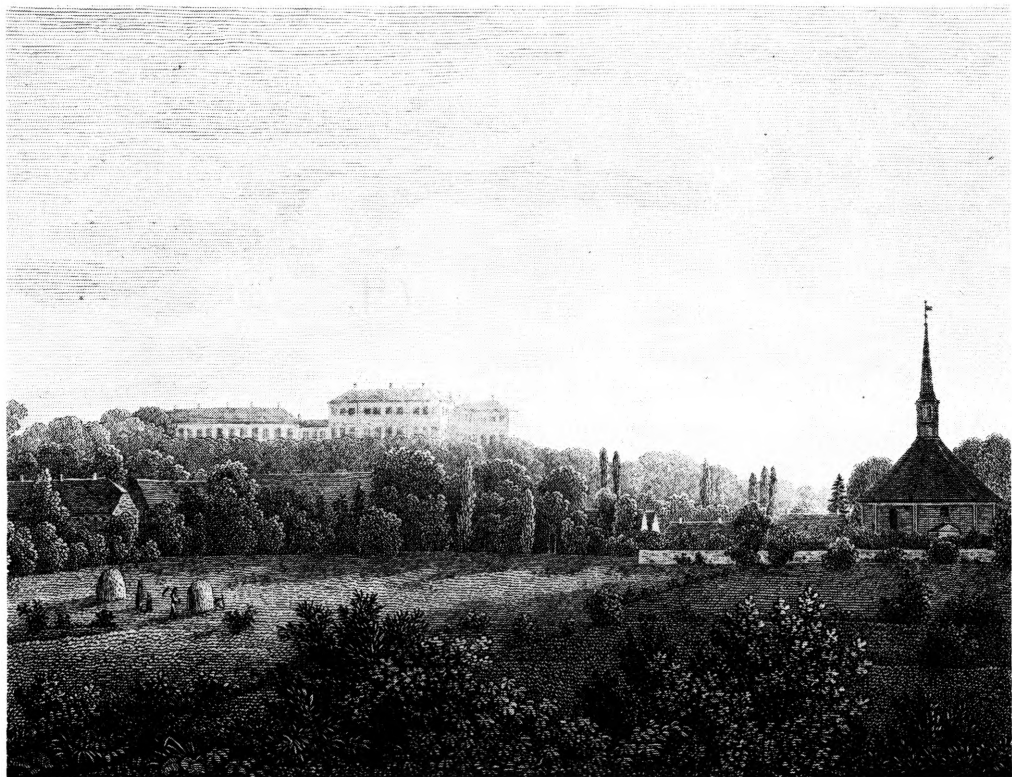

Fig. 1. Frederiksborg kirke og Frederiksborg slot, set fra øst. Stik 1832 af S. H. Petersen i Dansk Atlas 1831—38.

FREDERIKSBERG KIRKE

ved

JAN STEENBERG

Den historiske udvikling i Frederiksbergområdet er behandlet ovenfor under Frederiksborg slotskirke (s. 341 ff.), hvor der også berettedes om Ny Hollænderbyen og dens oprindelse. Det ser ud til, at man fra første færd ønskede anlagt en sogneby med egen kirke og præst. Bysamfundet oprettedes ved kongebrev af 2. juni 1651, hvori der omtaltes opførelsen af en kirke. Præsten skal være ordineret 1652, medens kirkebygningen først synes rejst et par år senere¹.

Ved Københavns belejring 1658—60 blev by og kirke lagt i aske², og præsten lod sig derefter kalde til det tyske pastorat på Christianshavn. En plan om at henlægge Ny Hollænderbyen til Hvidovre³ sogn blev opgivet, og me-

nigheden søgte stadig deres gamle præst, selv om han nu boede på Christianshavn, et forhold, der varede lige til 1703.

Kirken havde oprindeligt ikke oppebåret tiende⁴; dens økonomi var udelukkende baseret på stole- og begravelsespenge. Da kirkebygningen en snes år efter sin genopførelse var forfalden, udstedte Christian V. den 12. juli 1681 et kongebrev, hvorefter den for fremtiden skulle nyde tiende af sognemændene for derved at opnå status som andre sognekirker⁵. Dette forhold ophørte ved den ulykkelige brand 1697, der ødelagde en stor del af byen, men ikke dens kirke⁶. — Kort før dette skete, havde der været diskussion om kirkens fremtidige skæbne. Den kgl. hofprædikant H. G. Masius havde 1695 søgt om patronatsretten til Ny Hollænderbyens kirke. Han lovede at rejse en ny bygning af sten mod at få jus patronatus, hvorefter kirkens indtægter skulle tilfalde ham, ligesom han ville få ret til for fremtiden at kalde præst. Sagen strandede, som det synes på grund af sognemændenes uvilje mod forehavendet⁷. Den kort efter påfølgende ildsvåde gjorde påny fremtiden usikker. Sognemændene blev ikke mere jordbrugere og tienden bortfaldt. Den sidste tyske præst, Laurids Thura, forflyttedes 1703 til Århus, hvorefter man påny overvejede at henlægge sognet under Hvidovre⁸. Det endte dog med, at sognepræsten i Brønshøj-Rødovre påtog sig Ny Hollænderbyens kirkelige betjening⁹, et forhold, der varede lige til den nye kirke byggedes 1732—34.

Ved nyordningen i 1730'erne var der ikke blot tale om opførelsen af den nuværende Frederiksberg kirke. Man byggede også i tilknytning hertil en præstegård og en skole, begge beliggende ved Pile Allé¹⁰. Fra nu af skulle præsten bo ved kirken. Sognet var nu som før hele det store område, omfattende ladegårdsjorden, men hertil lagdes yderligere bebyggelsen ved Vesterbro¹¹, der forblev en integrerende del af sognet lige til 1880. Hvidovre, der et par gange var ved at opsluge Ny Hollænderbyen, blev 1747 anneks under Frederiksberg¹² og forblev som sådan til 1891. Det store sogn, der i løbet af 1700'erne blev stedse folkerigere, betjentes foreløbig af sognepræsten alene, indtil der 1863 ansattes en kapellan¹³. Derimod skønnedes det nødvendigt allerede 1735 at ansætte hele to kirkeværger til varetagelse af kirkens økonomi, hvis vigtigste kilder nu som før var stole- og ligpenge¹⁴. En særlig indtægt af gratis alterlys, leveret fra Københavns slot¹⁵, ophørte 1748.

I løbet af 1700'erne skiftede menigheden karakter. Ved siden af de gamle sogneboere kom der mange nye indflyttere, særlig i sommertiden, da københavnernes gerne lå på landet her. Det kirkelige liv blev stedse mere købstadpræget, og dette var bl.a. begrundelsen for anskaffelsen af orgelet 1754 (s. 462 f.)¹⁶. Frederiksberg Allé, der hidtil havde været en lukket kongevej, måtte åbnes for fodgængere og kørende på vej til kirken¹⁷. Der var dog så meget tilbage af de oprindelige forhold, at stiftamtmanden 1827 i anledning af en større

istandsættelse af kirken mente at kunne mobilisere gårdbrugerne til ægtkørsler; Rentekammeret henviste til, at beboerne betalte både for stolestader og begravelser på linie med andre købstadfolk¹⁸, og kravet bortfaldt dermed. De mange besøgende fra hovedstaden fik talrige traktørsteder til at spire frem — man behøver blot at henvise til den berømte Lars Matthiesen, som ligger begravet på Frederiksberg kirkegård (s. 494), og snart fulgte de lettere forlystelser med. Frederiksberg kirke blev både nabo og genbo til de teatre, der byggedes langs alléen (Odeon, Alléenberg, Alhambra)¹⁹, og som blomstrede op omkring midten af 1800'rne og endnu er med til at præge kirkens nærmeste omgivelser.

Under enevælden betragtedes kirken som kongens ejendom. Efter grundloven tilhørte den staten, indtil Frederiksberg kommune (oprettet 1858) ved skøde af 7. maj 1868 erhvervede den for 10.000 rdl., og kirken var nu i kommunalt eje de næste 30 år, indtil den 1. april 1898 overgik til selveje²⁰.

Inden for det vidtstrakte sogn kom der snart flere kirker, og fra o. 1880 begyndte den store sogneudskillelse²¹. Allerede 1734 indrettedes der en kirke i ladegården. 1876 indviedes Diakonissestiftelsen ved Peter Bangsvej med sin egen kirke (Emmauskirken). 1877 byggedes en frimenighedskirke, Martinskirken, ved Vodroffsvej. 1880 fik De Classenske Boliger deres egen kirke, nedrevet 1912, og beboerne her udskiltes fra Frederiksberg sogn. Ligeledes 1880 byggedes Matthæuskirken i Valdemarsgade, og Vesterbro gled dermed ud af sognet. Hvidovre annekskirke blev udskilt 1891, og omkring århundredskiftet udskiltes sogn på sogn. Sankt Lukas sogn oprettedes efter res. af 21. maj 1897, Sankt Thomas sogn 26. jan. 1898, Sankt Markus sogn 22. okt. 1902, Mariendal sogn 7. sept. 1905, Solbjerg sogn 9. maj 1908, Godthåbs sogn 22. sept. 1909, Lindvangs sogn 5. nov. 1926 og Frederiksberg slotskirkes sogn 9. okt. 1931.

Ved kirken ligger stadig en præstegård, som blev helt nybygget 1824²². Den tidligere degne- og skolebygning, der var nabo til præstegården, veg 1912 pladsen for det store menighedshus.

Ved kirken er ansat en sognepræst, en første residerende kapellan, en anden residerende kapellan (som er præst for slotskirkens distrikt) og en kaldskapellan.

NY HOLLÆNDERBYENS †KIRKE

1651—1734

Skønt der intet er bevaret af husene i den ældste Ny Hollænderby fra 1650-erne, ved man dog så meget, at byen — ligesom dens efterfølger fra 1660-erne — blev anlagt efter en samlet plan, hvilket i sig selv er noget enestående for en sjællandsk landsby. Husene lå i to lange rækker på hver side af den brede nord-sydgående Allégade, og kirken med dens kirkegård lukkede for udsynet mod syd¹, altså et rationelt gennemført byanlæg, uden at man af den grund tør tro, at bysamfundet bød på arkitektoniske mærkværdigheder. Huse og kirke var, såvidt det kan skønnes, i bindingsværk, formentlig holdt i traditionel almestil.

Kirken var planlagt samtidig med byen, hvad et kongebrev fra juni 1651 bekræfter², og efter ordlyden af et andet kongebrev skal den være taget i brug senest 1654. Fra dette sidstnævnte år stammer også de to messingalterstager, der endnu findes i Frederiksberg kirke (s. 449), og som nu er det ældste synlige minde om den første Ny Hollænderby.

Den ældste kirke på dette sted fik kun en kort levetid. Sammen med byen blev den ødelagt 1658 under svenskekrigene. Man tog efter fredsslutningen straks fat på genopbygningen på de gamle tomter³. Dog blev den nye kirke fra 1662 ikke opført direkte på sin forgængers fundamenter. En række udgravninger⁴ 1943 kastede lidt lys over dette spørgsmål. Man fandt frem til grundvolden under den 1662 genrejste kirke, og det viste sig da, at denne bygnings søndre mur var ført hen over ældre grave. Alene af denne grund måtte det være klart, at den første kirke skulle søges andetsteds.

Udgravningsstedet var Haveselskabets Have (oprettet 1884 på den kongelige driverihaves grund fra Frederiksberg slots ældre tid) tæt ved indgangen fra nutidens Frederiksberg Runddel, hvor alle ældre kort (fig. 2), navnlig en anelig serie fra tiden omkring 1700, er enige om at anbringe kirken og dens kirkegård. Her fandtes foruden fundamentrester af 1662-kirken også en snes grave (fig. 3). Desuden stødte man tæt nord for kirkebygningen dels på nogle marksten i række, dels på et brandlag⁵. Fundene kan fortolkes som de eneste bevarede rester af kirken fra 1650'erne, men helt sikkert er det ikke.

Ved genopbygningen af det ruinerede bysamfund erhvervede kronen den sydligste tomt i den vestre række — den nærmeste nabo til kirkegården — og opførte her, hvor nu hovedindgangen til Frederiksberg have findes, en lystejendom, den såkaldte »Prinsessernes gård«⁶. Den blev senere til »Prinsens gård«, da den 1680 tilfaldt kong Christian V.s 9-årige søn, den senere kong Frederik IV⁷. Den store matrikel fra 1681 omtaler gården i sine markbøger og

nævner der, at der øst for stuehuset lå en rendebane⁸. Det kan kun være nutidens Frederiksberg runddel, som altså var i funktion 1680, men som utvivlsomt var ældre, anlagt som et appendix til prinsessegården fra 1662.

Denne rende- eller ridebanes eksistens fik en vis betydning for kirken, der nu var blevet isoleret fra sin menighed. Den havde langstrakt, ottekantet form,

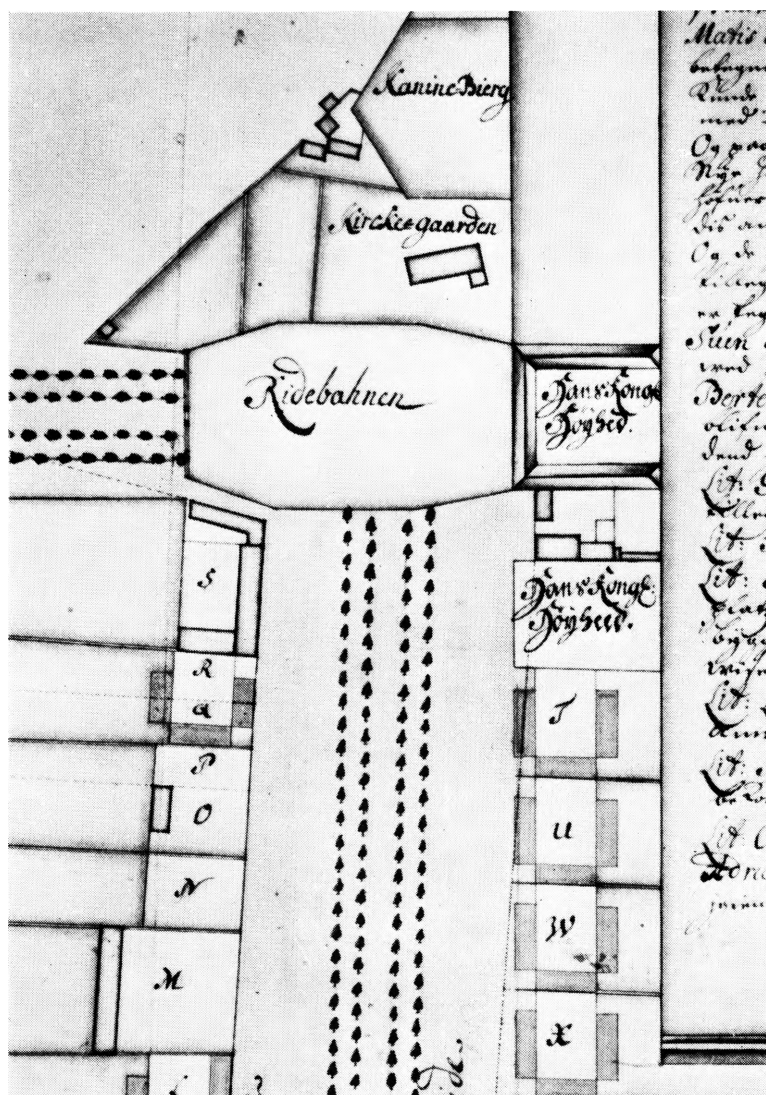

Fig. 2. Ny Hollænderbyen og dens kirke 1697, tegnet af Hans Heinrich Scheel. Syd opad. Øverst til højre er Prinsens gård indtegnet. Øst derfor ligger Ridebanen (nutidens Frederiksberg Runddel) og Frederiksberg Allé, begge tilkommet længe efter byens grundlæggelse. Planen viser et regulært byanlæg med gårdene i to rækker på begge sider af den brede Allégade og med kirken omtrent i anlæggets akse. Originaltegning i Nationalmuseets billedsamling (s. 404).

med længderetning øst-vest, og skød sig som et kongeligt domæne ind mellem byens huse og kirkegården. Den var til alle sider — undtagen mod vest, hvor prinsessegården lå — hegnet med stakitværk, og menigheden måtte gennem en stakitport for enden af Allégaden lukke sig ind på rendebanen for at nå lågen i kirkegårdens stakithegn. Rimeligvis har også anlægget af denne rendebane skrællet den nordligste del af den ældste kirkegård væk, og heri kan der ligge en antydning af, hvorfor den nye kirke fra 1662 måtte flytte et stykke mod syd⁹.

Ny Hollænderbyens kirkegård dannede en aflang, ikke ganske regelmæssig firkant, o. 110 alen langs rendebanens søndre flanke og med en dybde på godt 80 alen. Henover dens tomt ligger nu nogle af Haveselskabets drivhuse, uden Frederiksberg begravelsesvæsens kontorbygning samt en del af den Pileallé, der blev brudt igennem til rendebanen vistnok omkring 1734 i direkte forlængelse af Allégaden.

Kirkebygningen fra 1662 lå skråt i forhold til Allégadens akse; den var enskibet, uden særskilt kor, havde tårn (eller tagrytter?) over vestgavlen og et våbenhus mod nord. Udgravningerne 1943 bragte en del af fundamenterne for dagens lys, særlig det sydøstre hjørne, der ikke var dækket af nutidige bygninger. Soklen var en faststampet masse af ler, kalk, nmrstensbrokker og enkelte marksten. Derover har muren rejst sig. Den var af bindingsværk, men overkalket, og i kalken var der med grå farve antydning af kvadersten, eller som en murmester 1724 udtrykte sig: »Tavlene paa taarn og kircke ... to gange overhvidtet og der paa trocken graa streger i quaderstens skickelse samt en graa fod neden om«¹⁰. Vinduerne havde rammer af træ¹¹, østgavlen havde vindskeder¹². Taget var belagt med (røde?) tegl¹³, og tårnet havde mulig et pyramidespir — om man ellers tør tro de ældste afbildninger¹⁴, der dog nok blot antyder en signatur af begrebet kirke, ikke et portræt af denne individuelle bygning. I det indre var gulvet belagt med mursten. Den samlede bygning har målt 23 ½ alen i længden, 8 alen i dybden, medens våbenhuset på nordsiden, tæt ved vestgavlen, målte 5 alen i kvadrat.

Ved en reparation 1729 blev tårnets opgang, der hidtil havde været inde i kirken, ført ud i våbenhuset, over hvis loft der blev brudt hul i kirkemuren for at skaffe adgang til klokkerne¹⁵. Forandringen, der udførtes, fordi man ville skaffe plads til endnu en lukket stol på den tidligere tårntrappes plads, kan vistnok kun fortolkes som et vidnesbyrd om, at tårnet — eller tagrytteren — havde sin plads over vestgavlen og ikke, som nogle har ment. over våbenhuset.

Kirken var snart brøstfældig. Dens ustabile fundamenter, som tildels lå hen over begravelser, der i tidens løb sank sammen, fik murene til at vakle og hælde. Netop på grund af bygningens dårlige tilstand tilbød hofprædikanten H. G. Masius 1695 som nævnt ovenfor s. 402 at opføre en hel ny kirke af

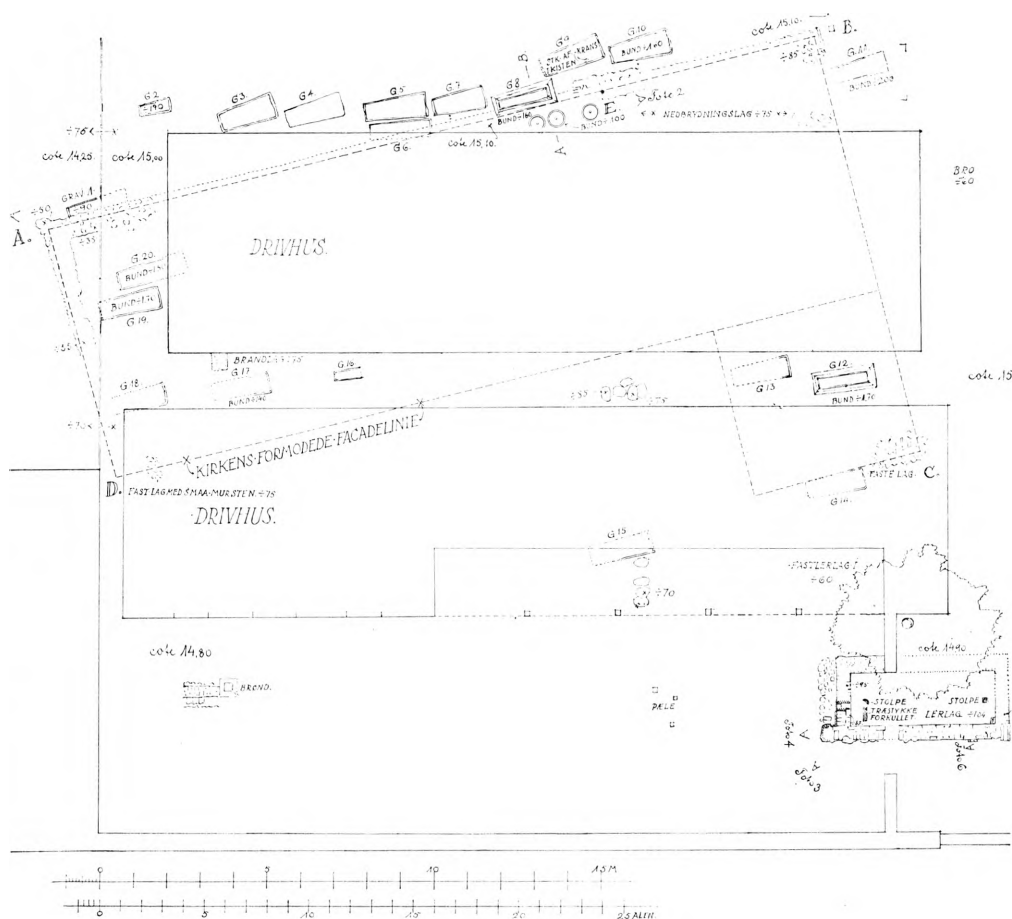

Fig. 3. Ny Hollænderbyens †kirke. Opmåling af fundamenterne i Haveselskabets have ved Charles Christensen 1943. Nationalmuseets billedsamling (s. 404, 406).

grundmur¹⁶. Tilbudet mødte massiv modstand hos Ny Hollænderbyens indvånere, der i sin tid havde rejst kirken og også for fremtiden ville holde den ved magt, og kongen selv må have været mod forslaget, som faldt bort af sig selv. Men to år senere, i 1697, brændte det meste af byen¹⁷. Prinsens gård og kirken blev skånet, medens den øvrige by var hårdt ramt. Den blev nok genopbygget, men forpagtningen af ladegårdsjorderne blev frataget indbyggerne. De kunne for fremtiden leve som husmænd af lidt havebrug, og dermed mistede kirken sin tiende, det vigtigste bidrag til kirkebygningens vedligeholdelse. Christian V. resolverede derfor 4. oktober 1698, at kirken skulle nedlægges¹⁸. Det blev ikke til noget, og vi ved ikke, hvad der reddede kirkebygningen fra udslettelse, skønt den dog i det nævnte kongebrev karakteriseredes som stående for fald. Mulig var det den kommende mand på stedet, kronprinsen, den senere kong Frederik IV., der har grebet ind og sikret Ny Hollænderbyens

kirke endnu nogle leveår. Men den var og blev skrøbelig. For at afværge en ulykke måtte man 1729 sikre den nordre sidemur og den østre gavl »med stivere og drivkister«¹⁹. Det var kun lapperier. Sluttelig blev dødsdommen fældet. Den fordums kirkegård blev indtaget under Frederiksberg slots driveri- og menagerihave. Kirken blev nedrevet, og materialerne solgtes ved offentlig auktion²⁰ den 25. februar 1734.

INVENTAR

Om Ny Hollænderbyens kirkelige inventar er oplysningerne så spredte og tilfældige, at en fyldestgørende oversigt ikke kan gives. Vi kender intet til alterets eller prædikestolens udseende. Vi ved kun, at kirken var formet som en fladloftet sal, og at alteret stod ved østvæggen. Stoleværket må have været fordelt i to rækker med mandsstolene ved sydsiden og kvindestolene mod nord. Men hvorledes disse stole var udformet, eller hvorledes de hyppigt omtalte brudestole og lukkede stole tog sig ud, vil vistnok for bestandigt være ukendt.

En del af inventaret overførtes til den nybyggede Frederiksberg kirke 1734. Det gælder alterklæde, messehagel, kalk, disk, alterstager, døbefont — mulig også en pengeblok — lysekrone, kirkeskib, måske tillige et tårnur og de to klokker. Af disse inventargenstande er alterstagerne og alterkalken endnu i Frederiksberg kirkes eje.

†*Alterbord* og †*altertavle* blev kasseret 1734.

†*Alterklædet* synes at være overført fra den gamle til den nye kirke.

†*Messehagel*, der 1730 karakteriseredes som halvgammel, og som bestod af rødt fløjls indkantet med guldkniplinger og »paa Ryggen eet virket Crucifix«, blev nævnte år overført til Hyllested kirke (D.K. Sorø amt II, s. 878). I stedet fik Frederiksberg kirke (= Ny Hollænderbyens kirke) en *messehagel*, der o. 1720 var bestemt for det ved Juellinge planlagte, men aldrig fuldførte kapel for det sjællandske rytteri²¹. Den overførtes sammen med alterklædet 1730 til Frederiksberg kirke, hvor den endnu findes (se nedenfor s. 450), dog delvis ødelagt efter en brand i sakristiet 1947.

Alterkalk med †*disk*, stemplet 1711, omtales nedenfor s. 446 under den nye kirke.

Alterstager 1654, af messing, skænket af arkelimester Peter Kolthofft, registreres nedenfor s. 449. Så længe stagerne brugtes i Ny Hollænderbyens kirke, blev de forsynet med vokslys fra Københavns slot²². Leverancen ophørte først 1748.

†*Alterskranke*. Ved anonym gave fik kirkens knæfald 1702 et rækværk af jern med otte messingknapper. Senere fik remmesnideren Morten Beschung ordre på tre lange skamler til samme knæfald, beklædt med garvet gedeskind²³.

†*Font* af træ overførtes vistnok til den nye kirke²⁴, hvor den stafferedes af Johan Christian Muhle 1738. Den kasseredes 1769. Et †*dåbsfad* 1710 af tin fulgte fonten over til den nye kirke (s. 453).

†*Prædikestolen* forsvandt, da kirken blev nedrevet. Et †*timeglas* på prædikestolen²⁵ omtales 1724.

†*Stolestaderne* stammede formentlig fra kirkens opførelsestid i 1660'erne. Også de forsvandt sporløst 1734. Ud for mands- og kvindestolenes gavle blev der 1722 anbragt 26 klapper i kirkens midtgang²⁶. Der var særligt indrettede brudestole; ved dåbshandlinger brugtes de også som fadderstole²⁷. For at øge kirkens indtægter anskaffede man 1724 nogle papir- og voksblomster, som ved bryllupper og barnedåb kunne udlejes til liebhavere²⁸. Skikken kendes også andetsteds fra (jfr. Nødebo kirke, D.K. Frederiksborg amt II, s. 1091), og den holdt sig i Frederiksberg kirke et stykke ind i 1800'rne.

†*Lukkede stole* omtales hyppigt. Prinsens gård rådede over de to øverste stader på mands- og kvindesiden²⁹. Af andre stoleejere nævnes: Laurs Laursen fra Bakkehuset, de vekslende slotsforvaltere på Frederiksberg slot, Laurs Jørgensen fodermester, Jomfru Fleischers folk på Teglgården (nuværende kgl. Porcelænsfabriks grund), en udrider, den kgl. køkkeninspektør Rasmus Holdersen, berideren Peder Giøde og flere³⁰.

†*Skriftestolen* blev repareret 1723 og fik 1725 fire nye måtter samt 1727 en lang knæleskammel overtrukket med rødt skind³¹.

†*Pengeblok* har der utvivlsomt været, så længe kirken bestod. Den omtales første gang 1703, da en tyv brød den op og fjernede indholdet, hvorefter den forsynedes med to nye taskelåse. 1710 skete der påny indbrud i blokken, hvorefter sognepræsten en årrække tog kirkens tavlepenge i forvaring. 1723 lod man påny en smed reparere blokken med nye jernbånd³², og det ser ud til, at den fulgte med andet kirkeinventar over i den nye kirke. Desuden anskaffedes 1728 en †*blikbøsse*³³, netop på grund af talrige tyverier, som dengang blev begået ved andre kirker. Pengetavler nævnes ikke.

Kirken har ikke ejet noget pulpitur, og et orgel er intetsteds omtalt,

†*Lysekrone* nævnes 1734, samme år som den overgik til den nye kirke³⁴. Den var da i en sørgelig forfatning og blev derefter restaureret. Den havde oprindeligt 16 arme. Deraf måtte gørtleren Svend Callundborg erstatte fire store og fire små arme, desuden en del plader og piber samt »6 store og smaa Staffacier med deres Spiire og Vinger«, altså en ret gennemgribende restaurering af en åbenbart meget gammel lysekrone. Den brugtes længe i den nye Frederiksberg kirke (nedenfor s. 472). I den langt senere synsprotokol fra 1861 nævnes givelsen ved navn: Peter Barum, og kronen hang endnu på den tid i kirken. Den blev rimeligvis kasseret 1871.

Et †*kirkeskib* omtales 1734 under den nye kirke; det var af ældre oprindelse

og måtte nævnte år repareres, hvoraf man kan slutte, at det stammede fra Ny Hollænderbyens kirke. Det eksisterede endnu 1803³⁵.

†*Ligbåre* omtales 1725 som ny³⁶. Den fulgte formentlig med over i Frederiksberg kirke (se s. 472).

†*Tårn* omtales 1722³⁷. Det blev sandsynligvis overført til den nye kirke; men i så fald blev det kasseret allerede 1739 (nedenfor s. 474).

†*Klokker*. Ny Hollænderbyens kirke havde to klokker, hvis nøjagtige alder ikke kendes. Den mindre klokke, der vejede 71 pd., revnede ved ringningen i anledning af Frederik IV.s død 1730. Der blev leveret metal til omstøbningen fra Torup og Melby kirker i Frederiksborg amt samt fra Brøndbyerne. Den nye klokke støbtes af Friederich Holtzmann³⁸ og blev herefter kirkens største. Både den og den mindre klokke overførtes 1734 til den nye Frederiksberg kirke, hvor de fungerede til henholdsvis 1890 og 1751 (s. 474).

Andet inventar. Ifølge sabbatsanordningen af 21. april 1730 anskaffedes et †*halsjern* med kæde og hængelås³⁹. Denne gabestok synes at være overført til den nye kirke, hvor den 1751 erstattedes af en anden, der først forsvandt 1803.

GRAVMINDER

Ny Hollænderbyens nedlagte kirkegård lå, som tidligere nævnt, syd for Frederiksberg Runddel med længderetning vest-øst, fra den nuværende indgang til Frederiksberg have og hen under den senere gennembrudte Pileallé til den nuværende Frederiksberg kirkegårds vestre hegnsmur. Ved udgravningerne 1943 fandt man på dette sted ialt en snes begravelser, hvoraf de fleste lå langs den nedrevne kirkes sydside, nogle få af dem velbevarede med gode lågprofiler⁴⁰. Blandt de fundne rester af gamle begravelser lå ialt syv inden for 1662-kirkens mure. Et par af dem lå under korgulvet ved kirkens østvæg. En del fint forarbejdede, men nu stærkt ødelagte, *kistebeslag* blev fundet og opbevares nu i Frederiksberg kommunes centralbibliotek, reserveret som en første begyndelse til det kommende museum for Frederiksberg by.

Ad arkivalsk vej kender vi nogle af navnene på de personer, der blev begravet i kirken. Der er ingen kendte navne imellem. 1690 døde kronprins Frederiks fuglefænger Johan Tántzer og blev på prinsens bekostning bisat ved Ny Hollænderbyens kirke⁴¹; om begravelsen skete inden for kirkens mure, er ikke ganske klart. Fra 1722 til 1723 nævnes ialt fire begravelser i kirken, deriblandt to barnekister. Frederik IV.s fasanmester Claus Bertelsen bisattes ligeledes i kirken, den 7. april 1724, og den 20. september 1729 blev Laurs Laursen fra Bakkehuset stedet til hvile under våbenhusets gulv. At begravelser under kirkegulvet i hele perioden fra 1662 til 1734 var hyppige, kan man se af en udgift i kirkeregnskabet fra 1726, hvorefter hele syv grave var sammensunkne

og krævede en omlægning af kirkens murstensgulv. En regnskabsnotits fra 11. juni 1733 fortæller, at på hin dag bisattes monsieur Krabbes barn i våbenhuset. Det er den sidste begravelse, der er bogført i den gamle kirke⁴².

†*Ligsten* 1690, fundet på den nedlagte kirkegård 1836, skal have haft følgende indskrift: »Anno 1690 — is hier vnder begravnen — Christian Christian-sen Raiers«. Derunder et bomærke. Der er der dog grund til at tro, at navnet er læst forkert⁴³.

†*Ligklæde* 1729. Da kirken ikke oppebar tiende — en hovedindtægt for danske landsbykirker — måtte man ad anden vej forbedre økonomien. Der anskaffedes derfor et sort ligklæde, som skulle dække kisten under transporten fra hjemmet til kirkegården, og som kunne udlejes, når byboerne ønskede en standsmæssig begravelse. 1729 indkøbtes 10 alen sort klæde og 19 alen hvide og sorte »mellerede Cammel haars Frynser«, hvilket altsammen med syløn til skræderen Wilhelm Schön i Frederiksberg by kostede 38 rdl. 32 sk.⁴⁴. — Ligklædet blev første gang brugt, da Laurs Laursen fra Bakkehuset som ovenfor nævnt den 20. september 1729 bisattes i kirkens våbenhus⁴⁵. Det synes at være overført blandt det brugelige inventar til den nye kirke, der stod rejst 1734.

Fig. 4. Ny Hollænderbyens †kirke.
Alterstage 1654 af messing (s. 408 og
449).

FREDERIKSBERG KIRKE 1734

BYGNING

Den nye kirke, der afløste Ny Hollænderbyens forfaldne kirke, fik sin plads øst for sin forgænger, men ligesom denne med nordgrænse ud mod ridebanen. Kirkegården blev udstukket og opmålt¹ i april 1732. Byggearbejderne var i gang 1733—34. Ved nybygningen må stedets vejføringer være ændret, skønt ingen direkte udtalelser derom har kunnet opdrives. Fra den store ladegård (som tidligere nævnt ved nuværende Rosenørns Allé) førte fra gammel tid en skråvej i lige linie tværs over Gammel Kongevej og nutidens Amicisvej og skærende Frederiksberg Allé med kurs mod Valby, tæt øst for den nye kirkeplads. Denne linieføring må nu være afskaffet, og i stedet er Pile Allé brudt igennem fra Bakkehuset til Frederiksberg Runddel, fra hvilken den var aflukket ved en gitterport².

Den nye kirkegård målte ifølge skødet af 5. maj 1732 mod vest langs den nye Pile Allé 66 alen, mod nord langs med ridebanen 90 alen, mod syd ind mod præstegården 87 alen og mod øst 85 alen, ialt 6628 kvadratalen³. Den var til alle sider hegnet af stakitværk og udgjorde kun en lille del af den nuværende store Frederiksberg kirkegård.

Bygningens arkitekt var nederlænderen Felix Dusart⁴, der skal være kommet til København efter den store brand 1728. Kirkeregnskaberne fortæller, at han ifølge kgl. resolution af 8. december 1733 fik udbetalt 12 rdl. »for sine forfattede desseins og teigninger«. Ordene er tydelige nok. Summen er derimod såre beskeden, hvad der formentlig skal forstås derhen, at Dusart kun projekterede nybygningen, men ikke ledede dens opførelse.

Frederiksberg kirke blev formet som en regelmæssig ottekant uden tilbygninger og med en tagrytter over pyramidetaget. Om oprindelsen til denne kirketype, der ved første øjekast kan forekomme som en sjældenhed på dansk grund, kan der næppe herske tvivl. V. Thorlacius-Ussing har forlængst peget på bygmesterens hollandske hjemstavn, hvor slige kirkebygninger var almindelige, og hvor navnlig et enkelt monument, Sankt Anne Parochie i Friesland, står Frederiksberg kirke meget nær⁵.

Ligesom der i samtidens arkitektur findes mange analogier med Frederiksberg kirke, har den ottekantede type tillige en meget lang forhistorie. *Oktogonen* var af ældgammel oprindelse i den kristne kirke. Oldkirkens dåbskapeller og den nære Orients ældste kirkebygninger havde ofte denne form, og også nord for Alperne var typen kendt fra Karl den Stores gravkirke i Aachen, som fik adskillige efterfølgere, bl.a. Store Hedinge kirke på Stevn (D.K. Præstø amt, s. 54). I højmiddelalderen er centralbygningen næsten helt veget for langkir-

ken, og ottekanten synes ganske at være forladt som kirketype. Med renæssancen fornyedes interessen for centralhuset. Der var tilløb dertil i Filippo Brunelleschis aldrig fuldførte kirke Santa Maria degli Angeli i Firenze, i den kuriøse arkitekt Antonio Filaretos fantasiprojekter (Filarete var den første, der tegnede en ottekantet idealby), i talrige skitser af Leonardo da Vinci, og navnlig i Sebastiano Serlios arkitekturbøger, der fik en vid udbredelse. Renæssansens berømteste kirke, bygget over ottekanten, var nok Baldassare Longhenas Santa Maria della Salute i Venezia. Fra denne og fra Serlios arkitekturbøger menes impulser at være overført til Nederlandene⁶. Her lod Statholderen Moritz af Oranien 1596 opføre en ottekantet kirke i Willemstad, den første af denne type på hollandsk jord og vistnok inspireret af Serlio. Der fulgte mange efter, og fra denne store samling oktogoner må Felix Dusart have hentet sine ideer om Frederiksberg kirke.

Skønt denne ottekantede kirketype ved første øjekast måtte se ud som en nyskabning for dansk protestantisk kirkebyggeri, var den egentlig ikke revolutionerende. Den ottekantede figur var på rask fremmarch i Norden, længe før den nåede frem til Frederiksberg Runddel. Christian IV.s tolvkantede Sankt

Fig. 5. Frederiksberg kirke i dens ældre skikkelse. Gam-melt fotografi fra tiden o. 1860 i Det kgl. Biblioteks billedsamling.

Anna Rotunda ved Nyboder var det første forsøg på at give en kirkebygning renæssancens centralform⁷, påbegyndt 1640, nedrevet i 1660'erne. I Stockholm opførte Jean de la Valée den ottekantede Hedvig Eleonora kirke i årene efter 1665, og senere byggede den yngre Tessin to andre ottekantede kirker i Kungsör (1689 ff.) og Karlskrona (1690 ff.)⁸. I Norge begyndte de ottekantede kirker at rejse sig i årene omkring 1680 for derefter at præge det kommende kirkebyggeri i næsten 200 år; der nævnes fra denne tid ialt 72 ottekantede centralkirker i Norge⁹.

Oktogonen var således ved at være indarbejdet i Danmark og det øvrige Norden før år 1700, og København — med Frederiksberg — havde endda typen endnu tættere ind på livet, når man går bort fra det egentlige kirkebyggeri. Det første slot, der o. 1697 blev planlagt på Valby bakke, var en regulær ottekant¹⁰. Det blev ikke opført i denne skikkelse, men oktogonen genopstod, da Johan Cornelius Krieger 1723 opførte et ottekantet lysthus i centrum af Frederiksberg slotshave, og samme år byggede den samme arkitekt et lignende lysthus i prinsesse Charlotte Amalies have — omtrent dér hvor senere Marmorkirken blev bygget. Kort efter Københavns brand 1728 byggede Krieger i den da helt nyanlagte Amalienborg have et nyt ottekantet lysthus¹¹, der med sin lanterne havde en påfaldende lighed med Frederiksberg kirke fra 1734 (fig.

6). Sligt ændrer intet i den ældre antagelse, at Felix Dusart hentede idéen fra sit hjemland, men man aner derigennem, at oktogonen var nærværende på stedet, før Frederiksberg kirke blev bygget.

Også Holsten oplevede lidt senere en periode med opførelse af ottekantede kirker. De kan være kommet dertil via Nordvesttyskland, hvor oktogonen var i rask fremmarch med Holland som udgangspunkt¹², eller snarere direkte inspireret af Frederiksberg kirke. Arkitekten Cai Dose, der fra sit københavnerophold omkring 1730 kan have kendt Frederiksberg kirke, byggede således to ottekantede holstenske kirker, i Hörner (1749—52) og Rellingen (1752—56). Om denne sidste siger han i sit memorandum af 9. juli 1752, at ottekanten kommer den fuldkomne form, cirklen, meget nær, og at den som følge deraf giver det største rum med det mindste materialeforbrug¹³. Hans betragtninger gælder nok kun kirker af mere beskedent omfang, men de afslører, hvorfor den ottekantede kirkebygning nåede så stor en udbredelse i det protestantiske Nordeuropa. Man ønskede at skabe den rummelige prædikenkirke, og oktogonen opfyldte rigeligt dette krav.

Bygningshistorie. Kongen, Christian VI., var bygherre. Det var ham, der skænkede byggetomten, og det var ham, der skaffede pengene til kirkens opførelse. Han lod i første omgang den kgl. partikulærkasse udbetale 2000 rdl. Desuden tilfaldt der Frederiksberg kirke nogle renteindtægter, som kongen rådede over fra udestående kapitaler, særlig fra de sjællandske rytterdistrikters

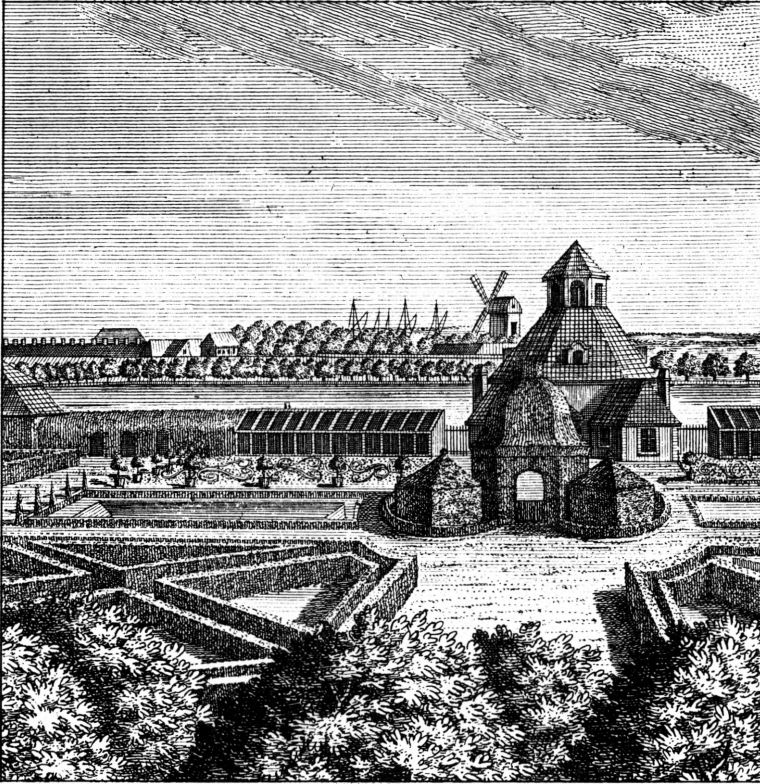

Fig. 6. Høvedepavillon ved Sophie Amalienborg, opført 1723 af J. C. Krieger.
Efter Danske Vitruvius I, tab. XLVII (s. 414).

landsbykirker. Frederik IV.s søster, prinsesse Sophie Hedevig på Vemmetofte, bidrog yderligere til byggefonden, idet hun dertil overførte kapitalerne fra et par kirker på Stevns. Man kunne da begynde byggeriet 1732 med en kassebeholdning på godt 4000 rdl.¹⁴

Der er ingen særlige efterretninger om arbejdets gang. Vi ved kun, at man tog fat i foråret 1732, og at kirken var fuldført to år senere.

Med murmesteren Joseph Toscanello blev der sluttet kontrakt den 3. juli 1732; den omfattede både mur- og gipsarbejdet og lød på ialt 630 rdl. Men Toscanello fratrådte, før kirken var færdig, og i hans sted antoges mursvenden Johan Christopher Weiss, med hvem der endelig afregnedes 15. februar 1734. Efter kirkeregnskaberne har han »forøget gipsværket med 120 kvadratalen«, bl. a. med udførelsen af de kongelige navnetræk. Der er grund til at tro, at der er tale om visse ændringer i de oprindelig lagte planer. I så fald står meddelelsen ikke helt alene. Tømmermesteren Peder Sørensen Ulf, der 14. juni 1732 påtog sig sin andel af arbejdet, og som 19. juni 1733 tillige fik overdraget sned-

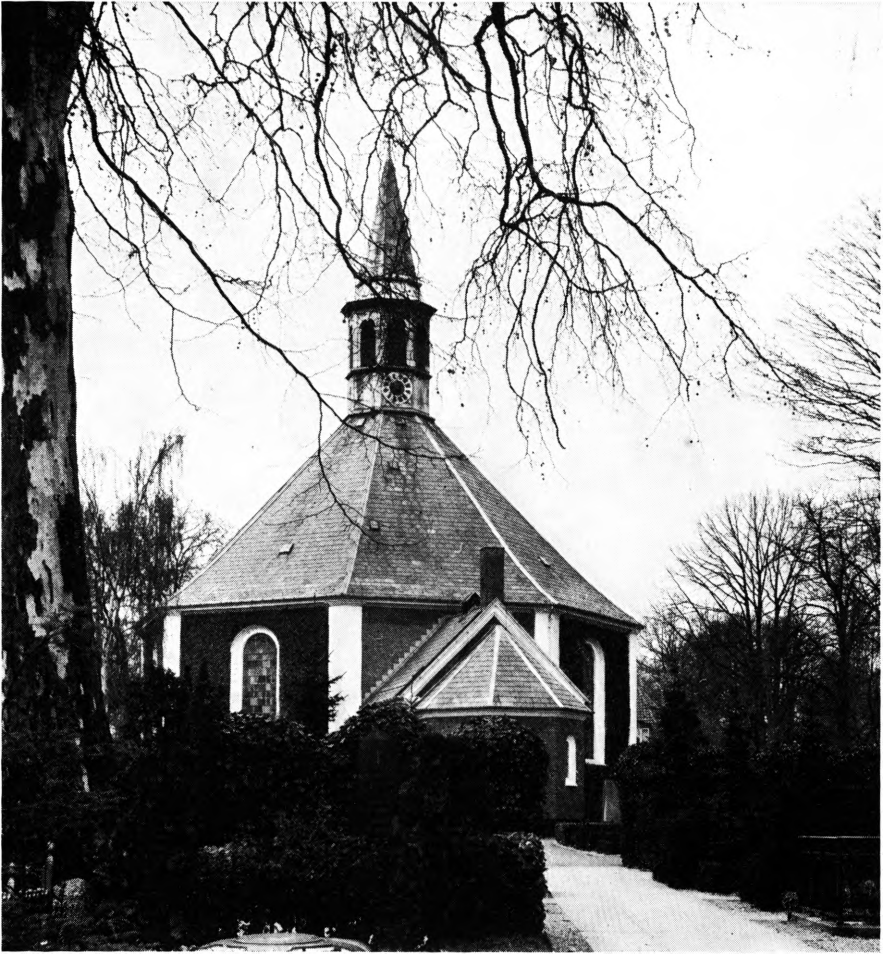

J. S. 1971

Fig. 7. Frederiksberg kirke, set fra nordvest.

kerarbejdet, indgik 11. december 1732 en særlig kontrakt, hvorefter han dels skulle hegne kirkegården med et stakit, dels udføre »et galleri i sparreværket« (se nedenfor s. 459) og dels »*Taarnet mod første Tegning at forandre*«. Man har altså ladet denne Peder Sørensen Ulf, der åbenbart var mere end blot håndværker¹⁵, tegne et andet spir end det, Felix Dusart oprindelig havde foreslået. Vi kender ikke årsagen til forandringen; den kan have været æstetisk betonet, men det er også muligt, at mere praktiske grunde har spillet ind: tagværket i en ottekantet centralbygning kan kun bære en lille klokkestol, og måske Dusart har disponeret klokkespiret for stort.

Også meddelelserne om kirkens indkøb af materialer er knappe. 1732—33 købte man for i alt 2100 rdl. bl.a. hugne kvadersten (formentlig trappesten

J. S. 1971

Fig. 8. Frederiksberg kirke, set fra øst.

til kirkens to indgange), endvidere såkaldte »klintesten« (til kirkens syld) samt røde mursten og sortglaserede tagsten. Til spirets beklædning leverede Poul Badstuber i Brede 100 kobberplader for 438 rdl. til en samlet vægt af 3 skip-pund og 13 lispund, medens kirkens værge, smeden Niels Christensen, pr. 31. juli 1732 og 28. maj 1733 fik godt 420 rdl. for ankere, vinkeljern, spigre og søm.

De forskellige data viser, at byggearbejdet stod på gennem årene 1732 og 1733. Kirken blev indviet 6. januar 1734.

Bygningsbeskrivelse. Kirken står nu med tilbygninger mod øst og vest, men var oprindelig (ovenfor s. 412f.) en ren oktagon, opført efter simple målenheder. Ottekantens sidelinie var 14 alen, højden fra niveau til gesims ligeledes 14 alen, og den samlede højde fra jordens overflade til spirets øverste top var

4 × 14 alen, ialt 56 alen. Bygningens ottekantede korpus dækkes af et pyramidetag, der oprindelig var lagt med sortglaserede sten, men siden 1876 med skifer¹⁶. Spiret, der i grundrids er ottekantet med gennembrudt klokkestokværk og spids i enkle former, er ialt 27 alen højt og tækket med kobber.

De o. 80 cm tykke mure er bygget af røde tegl, lagt på et fundament af kalksten, som gentagne gange ved gravninger nær kirken er kommet for dagens lys. Stenstørrelsen er 24,5 × 11,5 × 7 cm; 10 skifter måler 77 cm. Overalt, hvor det gamle murværk kan spores, f.eks. under taget på det senere tilføjede sakristi, ses det at have stået i blank mur. Ottekantens hjørner dækkes af fremspringende pilastre eller lisener, hvis enkeltprofilerede kapitælbånd (det samme som kirkens gesims) er forkrøbbet uden om fremspringet. Lisener og gesims er nu og har utvivlsomt altid været hvidkalket¹⁷.

Bygningen havde oprindelig otte høje, rundbuede jernvinduer, et i hver af oktagonens sider og siddende i ydre og indre smig. Nu er der kun seks. Det vestre vindue ses helt tilmuret over det senere tilbyggede våbenhus' tagryg. Det østre, der findes bag alteret, har i hvert fald, hvad den øvre del angår, længe været i funktion, og der ses her endnu spor af jernsprosser og ruder¹⁸. De otte vinduer havde ikke alle sælbænk i samme højde, da der måtte afgives plads til kirkens tre indgange.

Hovedportalen var mod nord ud mod Runddelen. Dens indfatninger¹⁹ blev fjernet og åbningen tilmuret 1864. Udseendet kendes i hovedtræk fra et ældre billede (fig. 13). Den flankeredes af pilastre, som støttede en vandret arkitrav

— såvidt det nu kan skønnes med dorisk triglyffrise, og var formentlig udført i sandsten. Også af den vestre portal ud mod Pileallé findes der et ældre billede, et maleri på Frederiksberg Rådhus; det er knap så tydeligt og giver indtryk af, at portalen var mindre. I hvert fald betragtedes norddøren altid som kirkens hovedindgang. Marie Rørdam nævner i sine erindringer, at hun sammen med sin fader, digteren Carsten Hauch, ved sit bryllup 1858 kørte i karet til Runddelen for gennem den nordre hovedindgang at komme ind i kirken²⁰. Om begge de her nævnte portaler vides det, at de hver havde to fløje, der i ældre tid var »flammerede«, dvs. forsynet med skråbeklædning. Præstedøren i kirkens søndre flanke lige over for den nordre hovedindgang havde kun een fløj²¹, medens dens udseende i øvrigt ikke kendes.

Disse tre portalers tilstedeværelse har således løftet sælbænken på det derover værende vindue et stykke til vejrs. Da nordportalen afskaffedes 1864 fik vinduet på denne side den normerede størrelse. Senerehen, i året 1900, indrettedes der af hensyn til brandfare to nye reserveudgange i oktagonens nordøstre og sydøstre mur²², og de herværende vinduer forkortedes i overensstemmelse dermed. Således er der ved kirken nu kun to vinduer tilbage med den størrelse, de fik, da kirken opførtes i 1730'erne, nemlig det nordvestre og det

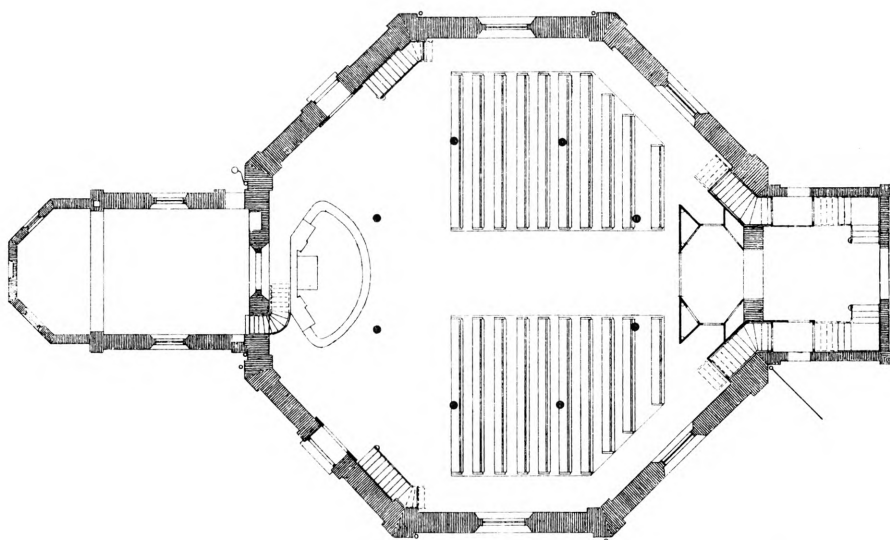
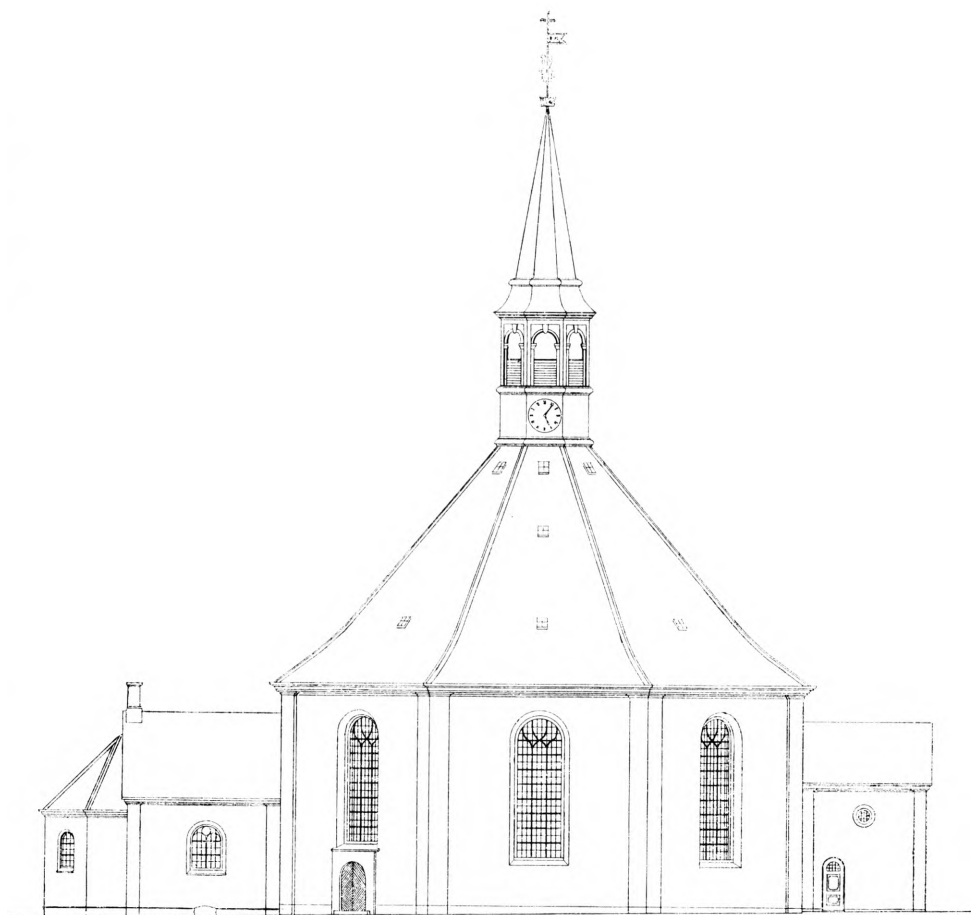

Fig. 9—10. Frederiksberg kirke, opmålt 1912 af A. Glahn. 1: 300. Foroven (fig. 9) opstalt af nordsiden. Forneden (fig. 10) plan af gulvet; syd opad.

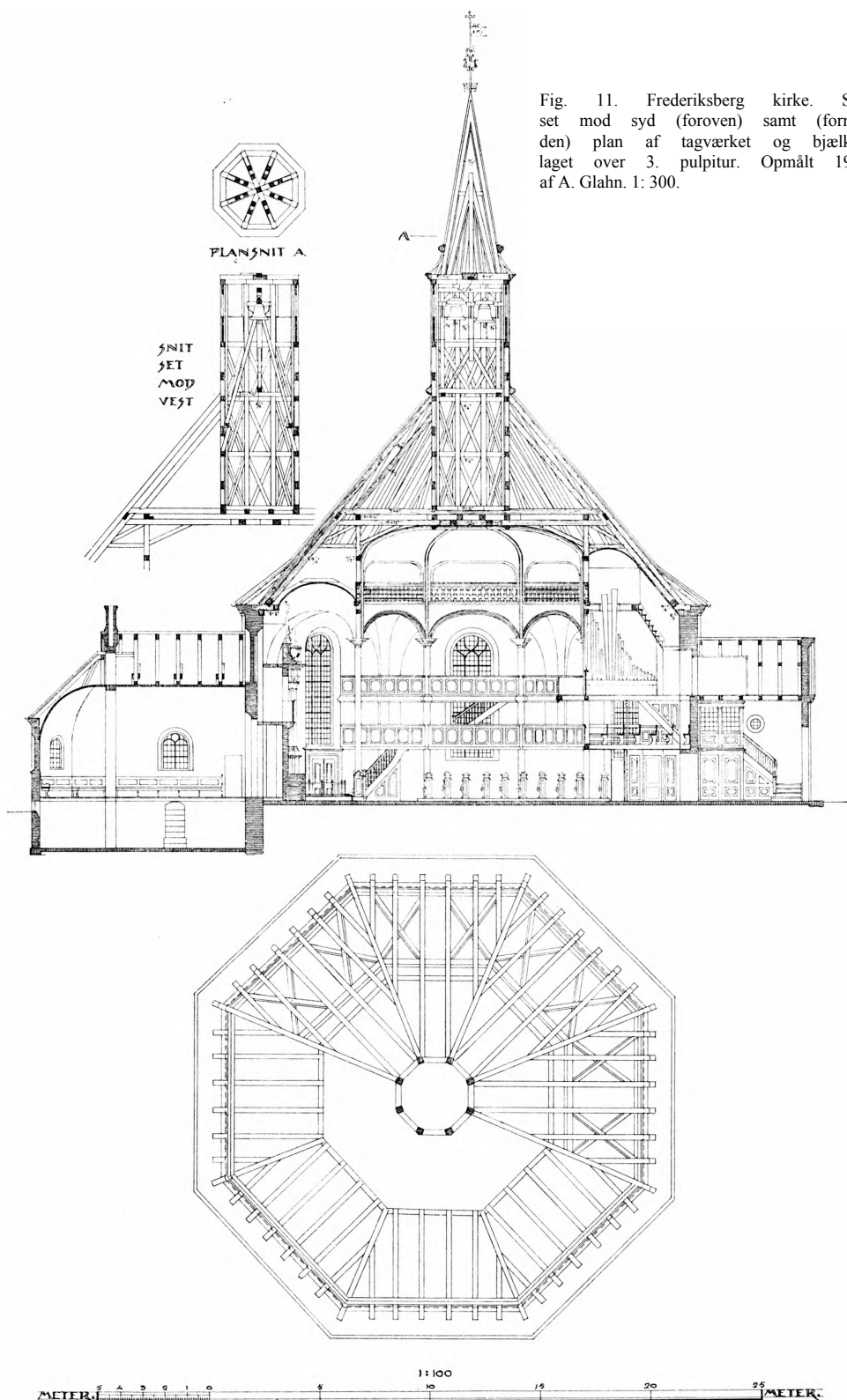

Fig. 11. Frederiksberg kirke. Snit set mod syd (foroven) samt (forinden) plan af tagværket og bjælkelaget over 3. pulpitur. Opmålt 1912 af A. Glahn. 1: 300.

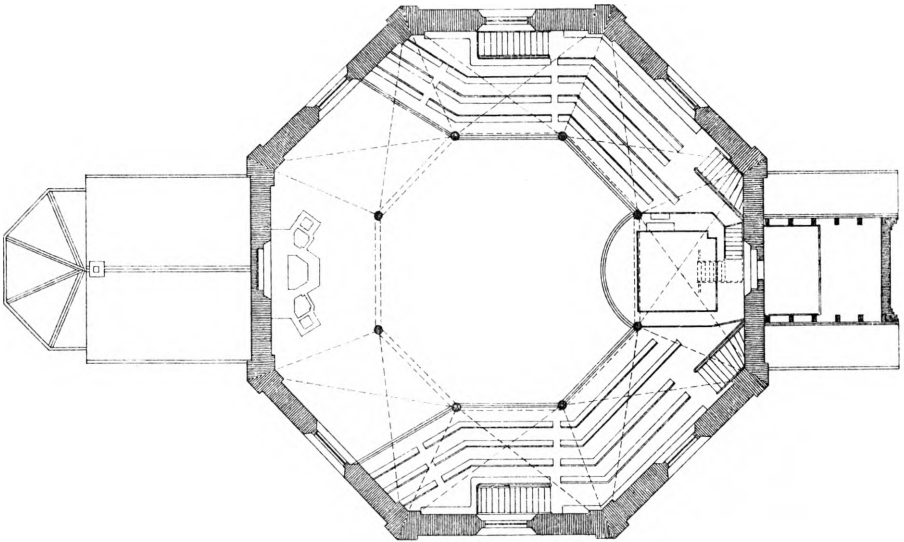
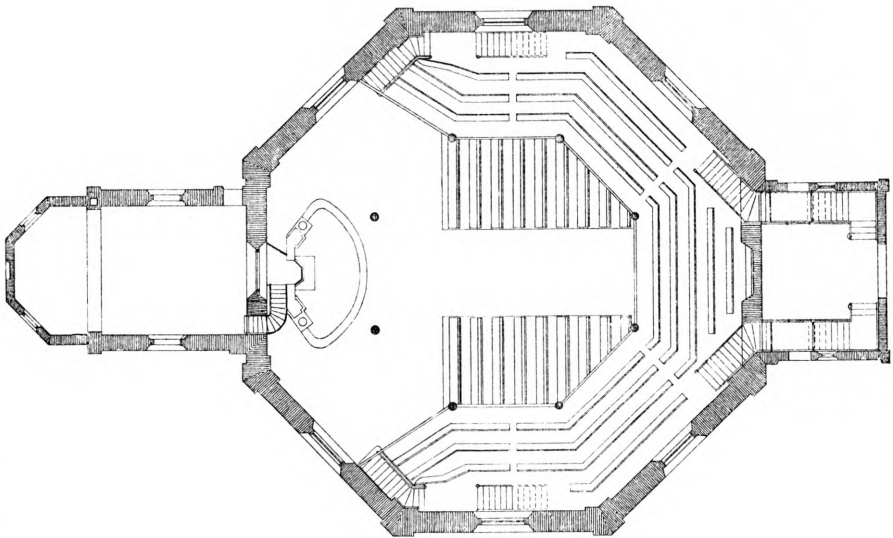
PLAN AF 2DE PULPITUR.PLAN AF 1DE PULPITUR.

Fig. 12. Frederiksberg kirke. Pulpiturplaner. Opmålt 1912 af A. Glahn. 1: 300. Syd opad.

sydvestre. Der er i det hele taget i de forløbne århundreder ændret mere ved den ærværdige oktagon, end man ved første øjekast skulle tro.

Tag, tagkviste og tagstol. Det er tidligere (s. 417) omtalt, at kirken oprindelig var tækket med sortglaserede tagsten. Adskillige regnskaber vedrørende om-

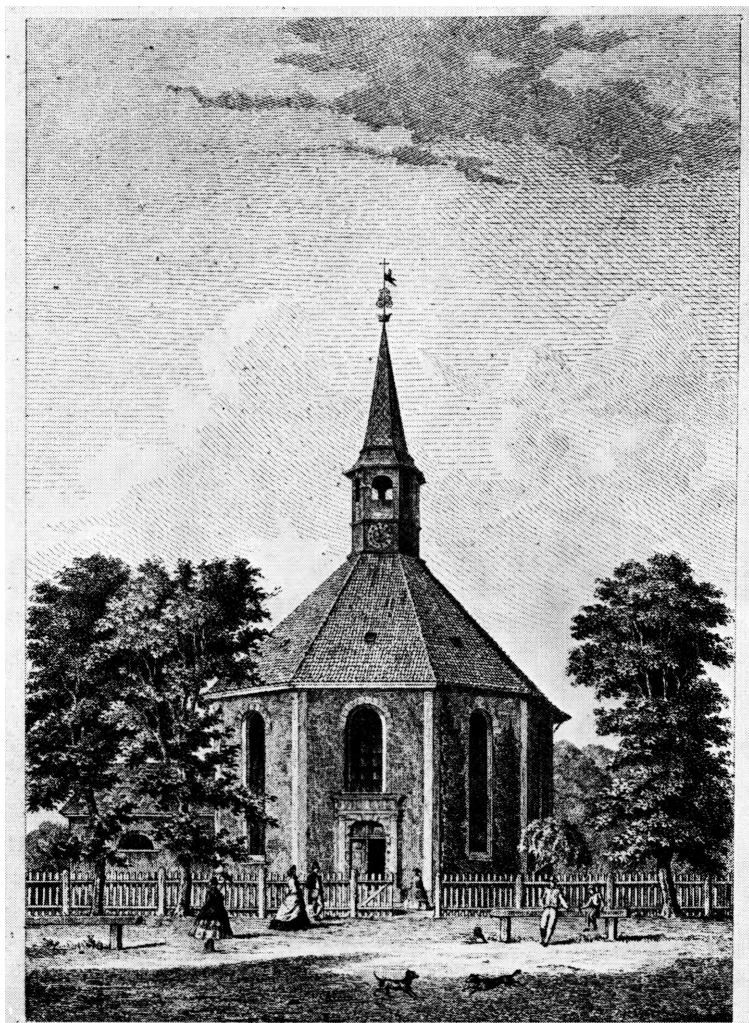

Fig. 13. Frederiksberg kirke. Litografi o. 1850 af C. O. Zeuthen. Nordportalen med sandstensindfatninger (fjernet 1864) er antydnet (s. 418).

lægning af slige vingetegl bekræfter, at sådan forholdt det sig, lige til kirken 1876 tækkedes med skifer.

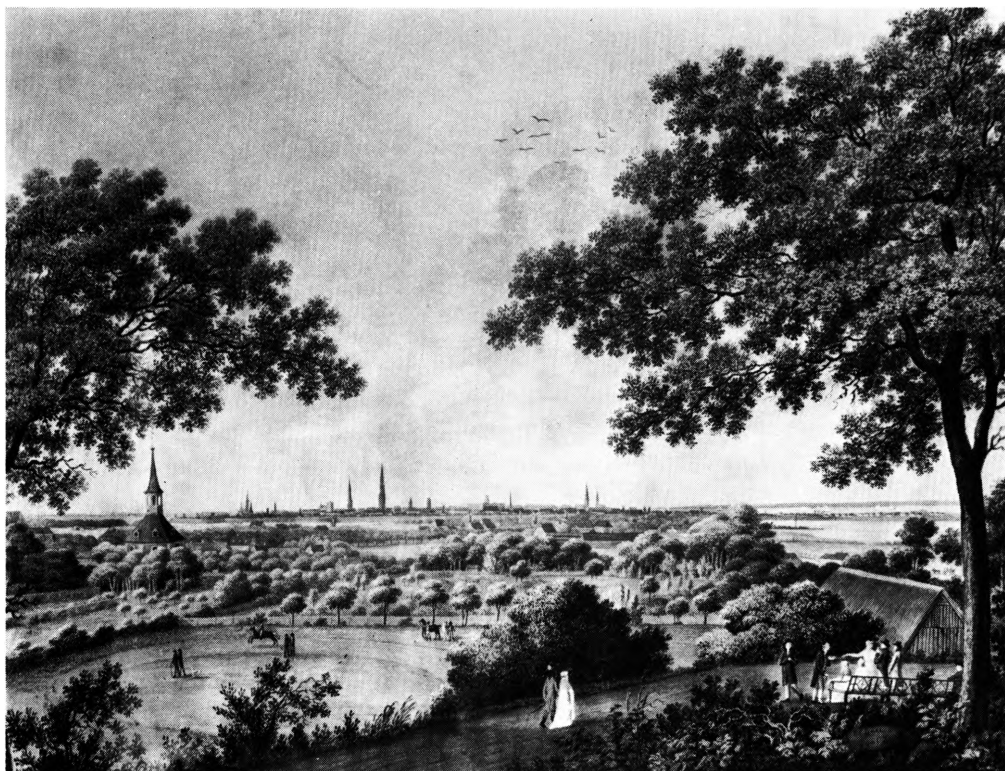
Nederst på hver af de otte tagflader var anbragt en kvist med trekantgavl og med to trævinduer i hver. Disse otte kviste nævnes første gang i maleren Antoni Muhles regnskab²³ fra 1733 og flere gange i den følgende tid. 1785 omtales de som brøstfældige, og man overvejede helt at fjerne dem; ganske særligt ønskedes den østre kvist over alteret fjernet, da håndværkerne vanskeligt kunne komme til den på grund af den højtopyggede alterhvælving²⁴ (neden-

for s. 429), der var presset tæt op mod vinduets lysskakt. Medens de øvrige tagkviste trods betænkelighederne forblev på deres plads endnu en årrække, ser det ud til, at kvisten over altervæggen var blevet fjernet 1785. Thi da man 1827 omsider afskaffede kvistene, nævnes det udtrykkeligt, at der var tale om syv, og at disse syv tagkviste erstattedes med almindelige tagvinduer i jernrammer²⁵. Fra hvert af disse — ligesom fra deres forgængere — førte en lysskakt ned til kirkens øverste pulpitur.

Ældre billeder kan give et indtryk af kirken med de her nævnte kviste. Ældst er vistnok det ikke særlig vellykkede og stærkt fortegnede stik i Ponttoppidans Danske Atlas (II, s. 68). Meget bedre er J. Læssøe Langes akvarel fra tiden omkring 1810 (fig. 14). Også H. G. F. Holms farvelagte radering fra 1828 (i Bymuseet) afbilder tagkvistene i denne skikkelse, skønt de som ovenfor nævnt på det tidspunkt var fjernet. Det ældste kendte billede af kirken med taget uden kvistene er et stik af S. H. Petersen fra 1832 (fig. 1); dette fortræffelige billede giver tillige et klart indtryk af kirkens ældre, meget lille, sakristi fra 1782.

Tagstolen af egebjælker er i hovedtræk den oprindelige (fig. 11), fra 1732,

Fig. 14. Frederiksberg kirke set fra slottet. Akvarel o. 1810 af J. Læssøe Lange. Frederiksberg rådhus.

med tagrytteren hvilende på et dobbelt lag af vandrette bjælker, der løber tæt over kirkens hvælv og er tappet ind på midten af tagspærene, og som yderligere støttes af de forlængede søjler i kirkens indre.

Modsat tagstolen blev spirets tømmer gentagne gange delvis fornyet. Der nævnes omfattende reparationer²⁶ 1885 og 1912. Spirets ældre kobberbeklædning fra 1730'erne (ovenfor s. 417) blev senere erstattet med skællet skifer²⁷. Der er god grund til at tro, at udskiftningen fandt sted 1876, da den øvrige kirke fik skifertag, men utvetydige vidnesbyrd derom er ikke fundet. I hvert fald blev spiret kobberklædt 1885, og således er det endnu.

Tilbygninger. Frederiksberg kirke havde muligvis fra begyndelsen både et våbenhus og et sakristi. De nævnes lejlighedsvis i ældre breve, men de må have været indbygget i rummet (s. 425 og 456) og var i hvert fald ikke synlige udefra²⁸. 1782 fremkom der imidlertid fra sognepræsten, Johan Martin Weinreich, et forslag om et nyt *sakristi*, enten som en udvidelse af det ældre inde i kirken eller som en virkelig tilbygning ved kirkens østmur. Rentekammeret overlod sagen til bygmesteren ved de kongelige kirker i hovedstaden og Nordsjælland, Hans Pedersen Næss, som dog mente, at en udbygning ved en af kirkens sider ville ødelægge selve den bærende idé om et centralanlæg og foreslog derfor — utvivlsomt med rette — at kirken skulle have fire tilbyggede fløje ved hveranden af de korresponderende mure, hvorved den centraliserende opbygning ville være reddet. Efter arkitektens mening skulle fløjen foran hovedindgangen være våbenhus, medens de to andre passende kunne finde anvendelse som gravkapeller²⁹. Planen blev dog kasseret som alt for dyr, og Rentekammeret overlod da til den kgl. bygningsinspektør Bøye Magens at lede opførelsen af et sakristi ved østsiden, bag altervæggen³⁰.

Der vides meget lidt om dette ældre sakristis udseende (fig. 1). Taget var meget lavt og vistnok fra begyndelsen beklædt med zink. I østmuren var der en stor dobbeltdør³¹. I det indre var der oprindelig stengulv, som dog 1824 ombyttedes med brædder³². 1859 opførtes en lang skorsten³³ (kendt fra ældre billeder); den var ikke nogen prydding for kirken. Af senere ændringer kan nævnes, at der 1887 i forbindelse med kirkens varmeapparat blev bygget en kælder under sakristiet³⁴. Den største forandring skete i året 1900, da arkitekt Carl Lendorf forhøjede bygningen med et stejlere tag og mod øst tilføjede en apsis, der i det ydre har tre sider af en ottekant; i det indre blev rummet tøndehvælv³⁵. Det var vistnok ved denne tid, at sakristiet forsynedes med faste bænke langs væggene til brug for den konfirmandundervisning³⁶, der i ældre tid fandt sted netop her. Desuden har sakristiet været brugt til skriftestol, hvilket nærmere omtales under afsnittet Inventar (s. 456).

En større forandring med sakristiet skete 1929, da der i kælderen ved siden af kedelrummet indrettedes et nyt præsteværelse med toilet³⁷. — Ved en brand

1947 ødelagdes i sakristiet og præsteværelset en del inventar (se nedenfor s. 451 under messehagel), og en større murreparation var nødvendig. Mens disse linier skrives, bliver sakristiets indre opdelt i et par rum.

Sakristiet står nu med rødpudsede mure mod nord og syd, medens den 1900 tilføjede apsis har blank mur; af apsidens tre rundbuede vinduer er det midterste blændet og på ydersidens hvidtede bund forsynet med et bibelord (»Frygt ikke, tro kun«. Marcus 5, 36; Lucas 8, 50).

Våbenhus. En kort beskrivelse af Frederiksberg kirke fra 1745 (hørende til de Jessenske samlinger³⁸ på Det kgl. Bibliotek) meddeler: »I det øvrige lader Bonden dog som hand hafde noget paa denne Landsbye Kirke at udsætte, fordi der ikke findes derved det saakaldede Vaabenhuus ...«. Men 1753 hedder det i kirkens regnskab, at værgen Jens Gudmandsen³⁹ havde ladet Anders smed gøre »3 Par forkrøllede Hængsler og 4 Jern med Kapper paa Enderne til de 2 nye Bænke i Vaabenhuset«. Da der fra ældre tid ikke er fundet anden omtale af et sligt våbenhus før 1864, da der berettes om et nyt skillerum i vestibulen ved hovedindgangen⁴⁰, må forklaringen være den, at der inden for vestportalen har været indbygget en forstue; dette synes også bekræftet af stolestadeplanen fra 1857 (fig. 22), hvor der antydes en indbygget forstue både bag nord- og vestportalen. Et våbenhus blev først opført 1869 ved vestportalen, som nu blev kirkens eneste indgang, efter at norddøren (s. 418) få år tidligere var blevet tilmuret. Kirkens sognepræst, provst Peter Elias Hall, skrev 25. oktober 1869 til Frederiksberg kommunalbestyrelse og foreslog, at den alt for lille forstue ombyttedes med et våbenhus. Kommunalbestyrelsen tiltrådte forslaget og anmodede arkitekten Johan Daniel Herholdt om ved kirkens vestside at bygge et grundmuret våbenhus, der tillige skulle rumme adgang til pulpiturtrapperne⁴¹. Byggearbejdet blev straks iværksat og meldes fuldført i begyndelsen af februar 1870 (fig. 15). Ligesom den ældre kirke fik det nye våbenhus blank mur af røde sten med hvidtede hjørnepilastre. Herholdts bevarede tegning viser, at våbenhuset havde en bredde på 11 alen 18 tommer, en dybde på 5 alen 21 tommer, gesimshøjde mod nord og syd på 8 alen 6 tommer, medens den fulde gavlhøjde var 12 alen 6 tommer. Forsiden mod vest havde en dobbeltfløjet dør med firesidede fyldinger under et halvrundt vindue. Ved nordre og søndre side var der smalle reservedøre tæt ved vestgavlen, medens der midt på hver smalside sad et cirkelvindue. Mange af disse træk gik uændret igen ved våbenhusets ombygning 1904. I det indre var der en dobbeltløbet trappe på hver side af indgangen til kirken, beregnet på adgangen til pulpiturene. Gulvet i våbenhuset blev 1885 belagt med mosaik i mønster efter tegning af arkitekt Chr. L. Thuren⁴²; det forsvandt senere.

Det viste sig snart, at Herholdts våbenhus var for lille. Det blev derfor 1904 under ledelse af arkitekt Carl Lendorf udvidet vestpå med 1 $\frac{3}{4}$ alen, dog med

bibeholdelse af alle væsentlige ydre træk fra 1869-bygningen⁴³. Udvidelsen gav mulighed for en smidigere adgang til pulpiturene. Tidligere var al trafik til samtlige gallerier samlet på eet sted i våbenhuset. Nu blev det tredje pulpitur helt afspærret, og de resterende to pulpiturer fik hver sin trappe ved våbenhusets nordre og søndre væg med adgang til henholdsvis nordre og søndre afdeling i kirkens pulpiturer, ialt altså fire nye trapper⁴⁴. Og sådan er det endnu. Man bibeholdt de to reserveudgange og de to cirkelvinduer mod nord og syd, ligesom den nye vestportal var en tro gengivelse af Herholdts fra 1869. Derimod blev den indre portal til kirken omdannet med profileret karm, der er forkrøbbet om hjørnerne, en imitation af barokke stilformer. Skønt intet direkte er fundet derom, må man tro, at denne kirkens indre hovedportal skyldes Carl Lendorf. Samtidig indrettede man en indre forstue med skråt afskårne hjørneskabe. — Siden da er der kun sket uvæsentlige ændringer. 1966 blev våbenhusets gulv belagt med grå jemtlandssten.

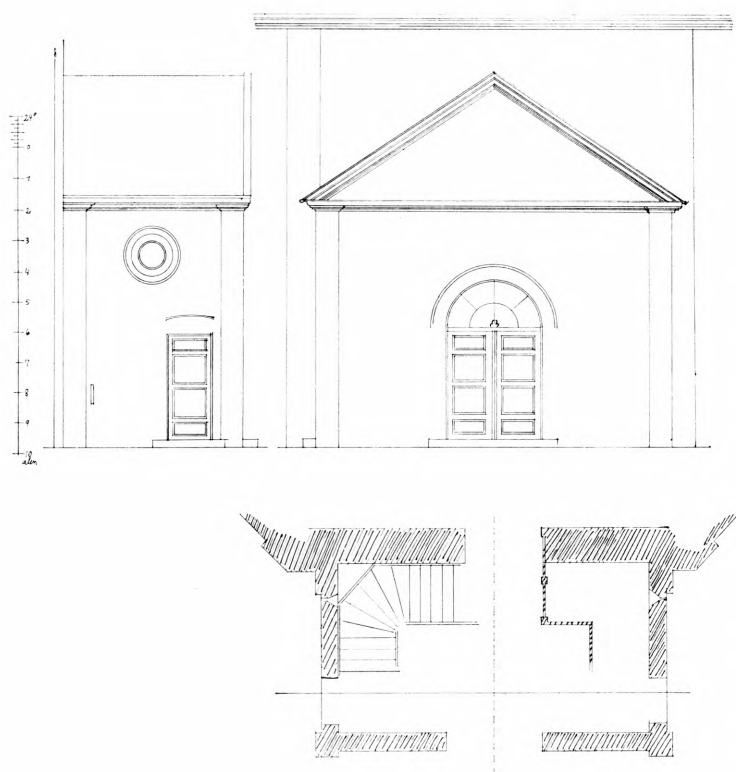

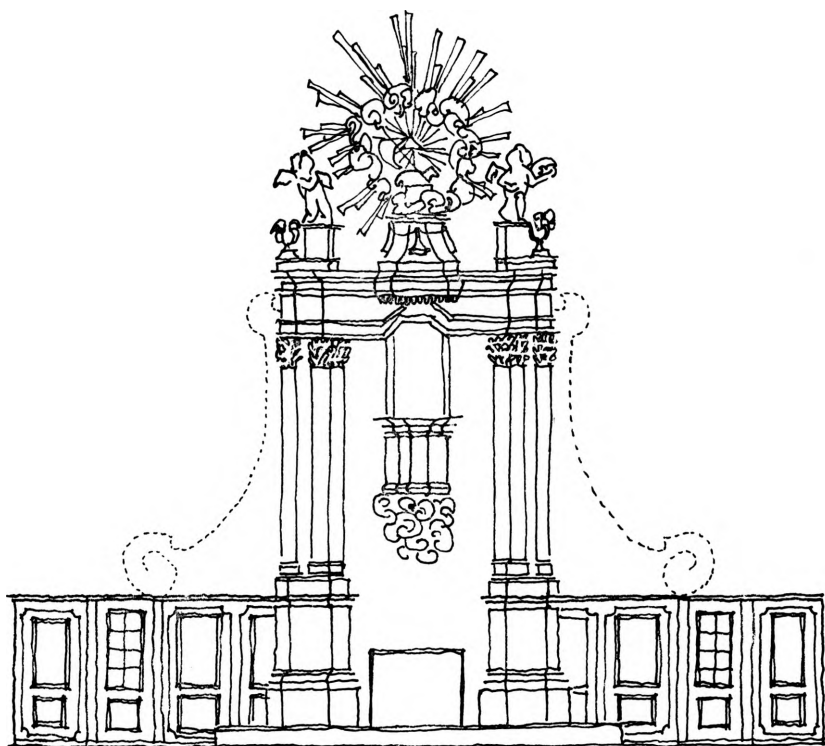
Fig. 15. Frederiksberg kirkes våbenhus, tegnet 1869 af J. D. Herholdt (s. 425).

Fig. 16. Frederiksberg kirkes alter med omgivelser for forandringen 1907.
Ældre fotografi o. 1900 i Det kgl. Biblioteks billedsamling.

Kirkens indre (fig. 28 og 48) er, i overensstemmelse med det ydre, et ottekantet centralrum med alteret i øst. Svarende til polygonformen står der i kirkerummet en kreds af otte slanke søjler, som er hugget i pommersk eg, og som er forlængede op over det hvælvede loft til støtte for tagstolen (fig. 11), medens de i selve kirkerummet tjener til at bære både de nuværende pulpitter og hvælvingerne af træ. I sin skrabede form, uden disse pulpitter og uden inventar, blev rummet præget af søjlerne, der forbindes med lave fladbuer, bag hvilke der er tilsvarende krydshvælv. Herover fandtes fra første begyndelse i hvert arkadefag et galleri med dokkebalustre — dog ikke i alterrum-

Fig. 17. Frederiksberg kirkes alterparti med tilbygget præste- og degnestol, sådan som det antagelig så ud før 1864. De prikkede »vinger«, hvorom der ingen oplysninger haves, er foreslået således for at dække opgangen til stolen, efter mellemtyske analogier. Tegnet af Monica Thon efter forfatterens anvisning (s. 442 f.).

met, som havde sin egen ordning. Disse syv gallerier, der svarer til kirkens nuværende tredje pulpitur, er dækket med tøndehvælvede bræddelofter (hvis sammenføjninger skjules af smalle trælistes) og åbner sig ind mod kirken med fladbuede arkader — eller rettere: med arkader, hvis øvre afslutning forløber vandret og lige, medens hjørnerne er rundede. Alt dette må stamme fra opførelsestiden i 1730'erne. Men alterpartiet, der siden 1907 har en lignende opbygning med arkade og derover en balustrade, var oprindeligt anderledes indrettet. De ældre forhold kan i hovedtræk rekonstrueres ved et ældre fotografi (fig. 16 jfr. 18) og bevarede spor på kirkeloftet. Af hensyn til den højt opbyggede altertavle var der ingen arkade tværs over alterrummet og derfor heller ingen balustrade som i de syv andre fag. Der var altså een stor åbning flankeret af smalle lodrette lister, der stiger op og udløses i den flade bue under midtskibets

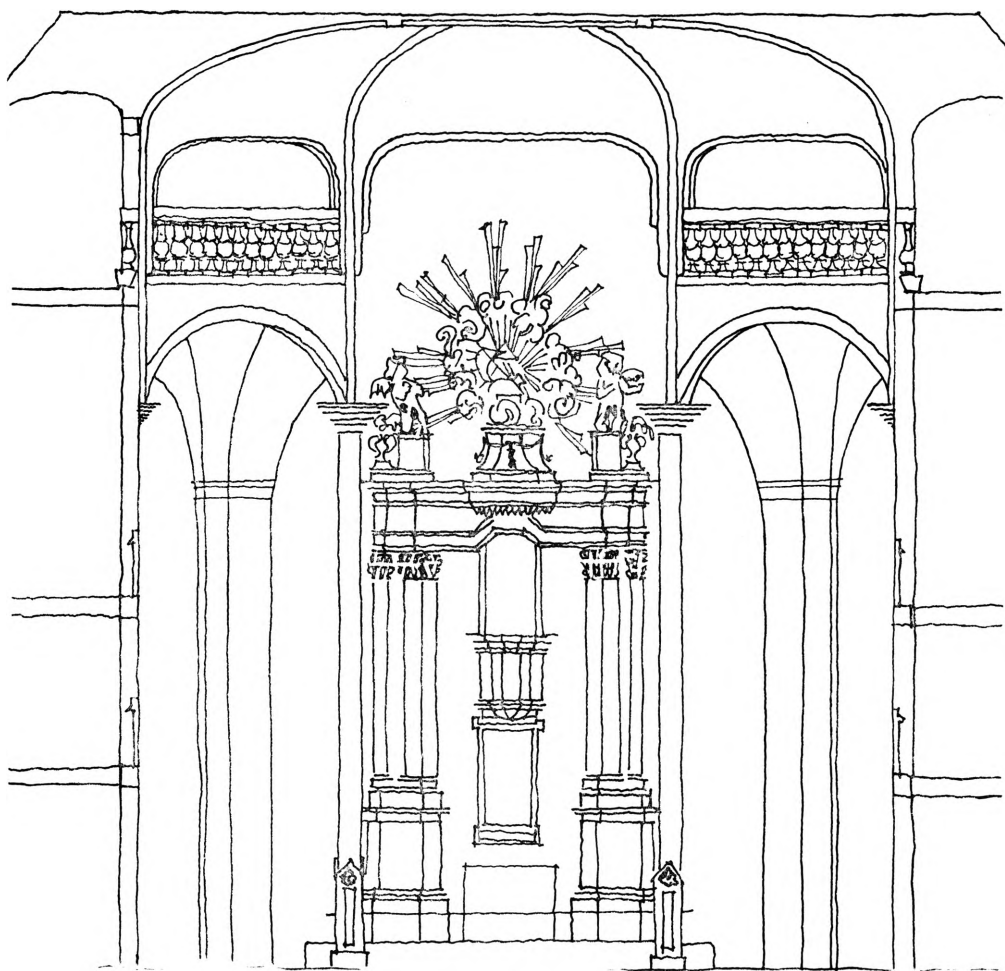
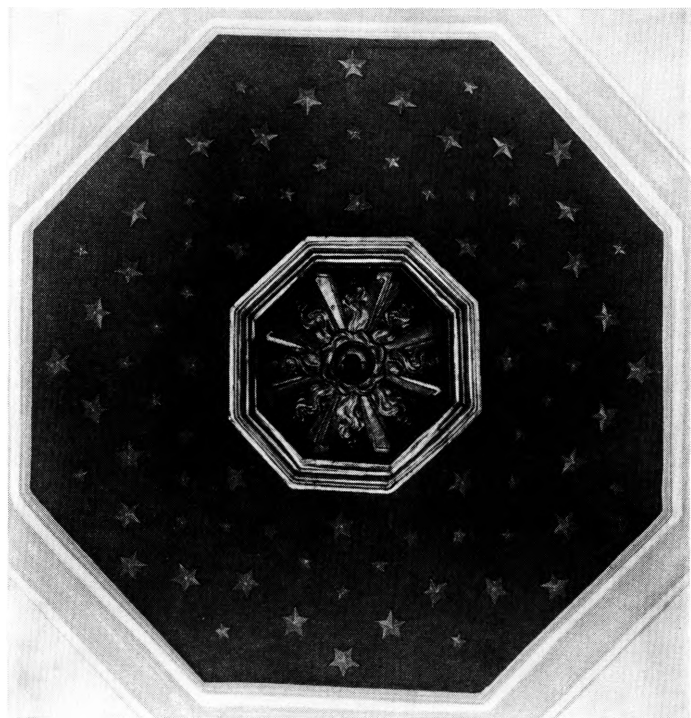

Fig. 18. Frederiksberg kirke. Rekonstruktion af alterets omgivelser før 1907, tegnet af Monica Thon efter forfatterens anvisning (s. 428).

stjernehvælv. Bag de to søjler ved alteret er omgangens krydshvælv ansat også i alterrummet, men afbrydes brat, og derover var der en uregelmæssigt formet hvælving i to afsæt. Det nederste afsæt var nødvendigt for at holde loftet frit for tagspærerne; det øvre kalotformede hvælv måtte konstrueres for at skaffe plads til alterets topstykke. I den store åbning mellem de to søjler foran alteret var der anbragt en vandret liste, åbenbart for at spænde arkaden fast; men det er dog ikke sikkert, at denne liste var oprindelig. Alt dette forandredes 1907, da man indsatte en fladbuet arkade mellem søjlerne og derover anbragte et galleri med dokkebalustre, kopieret efter de andre. Hvælvingen over alteret spændtes væsentlig lavere end oprindeligt; den tidligere opbygning af kalothvælvingen ses endnu over den senere indsatte hvælving. Ændringerne 1907 foretoges af arkitekt Kristoffer Varming⁴⁵.

L. L. 1970

Fig. 19. Frederiksberg kirke. Stukdekoration i hvælvingens midte (s. 431).

Af de otte søjler er de to ved alteret hugget i eet. stykke. De seks andre går fra gulvet til det nuværende mellemste pulpitur, hvis sværtprofilerede led kan dække en eventuel sammenføjning; men fra pulpiturets gulv til kapitælerne er søjlerne atter i eet stykke. Alle otte søjler hvilede fra første begyndelse på fundamenter af kampesten med rundt tilhuggede kanter. Disse syldsten er dog camouflerede i de to søjler foran alteret, hvor der 1885 fra gulvet og et stykke op ad stammen tilsattes en udskåret træbeklædning⁴⁶. De øvrige, der savner et sådant dække, viser nederst ved gulvet et firesidet led, der ved overgangen til den runde stamme har karnisformede hjørneprofiler, et motiv, der gentages i omvendt orden længere oppe dér, hvor søjlen opfanger pulpiturets kantprofil.

— De fire østligste søjleskafter dækkes af et tætsluttende lærredsbetræk, der er af ukendt alder (formentlig relativt sent), og hvorpå marmoreringen er malet.

Kapitælerne er vandret leddelt med tæt profilering (hulstave og karnisled) med udragende abakus. I deres nuværende skikkelse synes de at stamme fra 1885, idet det dengang meddeltes, at alle kapitælerne fik nye led med et forgyldt bånd forneden⁴⁷. Det eneste billede (fig. 49), der viser kirkens indre før 1881, har dog nogenlunde de samme kapitæler som de nuværende.

L. L. 1970

Fig. 20. Frederiksberg kirke. Christian VI.s stukmonogram i hvælvingen (s. 431).

L. L. 1970

Fig. 21. Frederiksberg kirke. Sophie Magdalenes stukmonogram i hvælvingen (s. 431).

Mellem søjlerne og kirkens ydermure er der en omgang, dækket af krydshvælv, der ved væggene støttes af pilastre i oktagonens hjørner; de to østlige af disse pilastre har doriske kapitæler, vistnok stammende fra kirkens tilblivelse, medens de andre blot er markeret som lisener, der udløses i krydshvælvenes skjoldbuer.

Fra søjlernes kapitæler løber rundstavformede ribber lodret til vejrs mod kirkens øverste galleri, hvorfra de, uden overgangsled, bøjer ind mod centrum og sammen med kapper af træ danner en stjerneformet hvælving. Ved dennes toppunkt er udsparet et ottekantet felt (fig. 19), indrammet af et stukprofil, der opsamler alle otte ribber. Feltets bund har længe stået med blå bund, overstrøet med forgylde stjerner⁴⁸, og i midten et stukornament som en roset for den forlængst forsvundne lysekrone, indrammet i et mindre, ottekantet felt. Skønt ingen direkte udtalelser er fundet derom, må man dog antage, at denne loftsdekoration stammer fra 1730'rne.

Foruden stjernefeltet fik hvælvingen en anden form for dekoration, idet der i den østre og vestre kappe indsattes en kartouche af stuk i ovalfelt med kongens navneciffer mod øst og dronningens mod vest (fig. 20 og 21). Langt senere, ved kirkens restaurering 1907, fik nordre og søndre hvælvingskappe et lignende smykke⁴⁹.

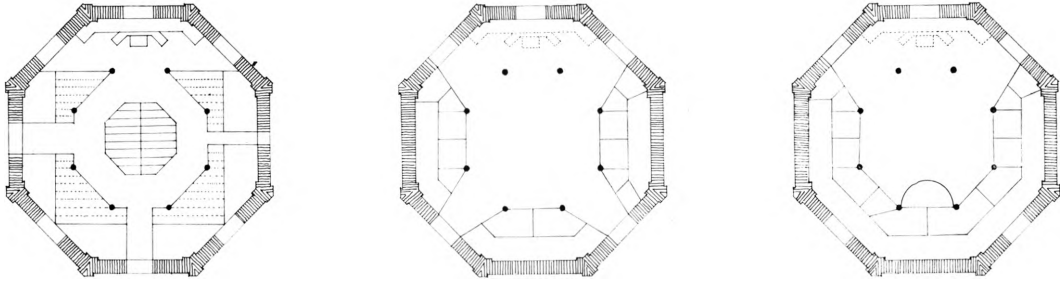

Fig. 23—25. Frederiksberg kirke. De forskellige stolestade- og pulpiturplaner, der er antydnet fig. 22, løst ud fra hinanden. Tilvenstre (fig. 23) gulvets plan, med tilføjelse af enkeltheder vedr. den rene ottekant, hentet fra ældre arkivalier (jfr. s. 454). — I midten (fig. 24) plan af det nederste pulpitur. — Til højre (fig. 25) plan af det midterste pulpitur. Planerne er udredet af Allan Tønnesen.
Tegnet af Monica Thon efter forfatterens direktiver.

eksisterer der næppe; men en snedker fik 1770 ialt 220 rdl. — en relativt stor sum — for at indrette »fire indlukte pulpiturer under orgelværket«⁵¹. Nu var kirkens vestibule netop under orgelet og udelukker derved plads for fire stole. De må derfor være anbragt over forhallens loft og direkte under orgelgulvet. Den på fig. 22 gengivne pulpiturplan fra 1857 viser, at her fandtes dengang et pulpitur med netop fire stole. Planen har yderligere gengivet et nederste nordre og søndre pulpitur med en lysskakt ind til det nordvestre og det sydvestre vindue. Nederste pulpitur bestod altså af tre adskilte enheder, hvoraf det vestre da må være det 1770 tilkomne. Efter kirkens regnskaber har en anden snedker 1779 fået 270 rdl. for indrettelse af endnu et pulpitur med fire lukkede stole⁵², altså formodentlig enten det nordre eller det søndre. Hvornår den tredje afdeling blev bygget, vides ikke; men meget tyder således på, at kirkens underste pulpitur blev til i slutningen af 1700'rne.

Efter denne fremstilling har kirken fra begyndelsen haft to pulpiturer. Det øverste har så vidt vides altid været åbent. Det andet — nuværende midterste — pulpitur var vistnok også til en begyndelse et åbent galleri, men det blev snart ændret. 1744 lod man en snedker indrette nye lukkede stole på »galleriet«, og en glarmester indsatte ruder i de fem store åbninger⁵³; det er denne sidste oplysning, der afslører, at det er det store pulpitur, talen drejer sig om. Efter meddelelsen om glarmesterens arbejde må man tro, at pulpiturer på de fem fag ind mod kirken har taget sig ud som de »fuglebure«, der var så almindelige i datidens kirker. Rimeligvis har også det senere tilsatte underste pulpitur haft vinduer, eftersom stolene her alle betegnedes som lukkede.

Således synes kirken at have stået til den store istandsættelse 1864. De tre selvstændige afdelinger i nederste pulpitur må da være forenet, idet kirkesynet i sit byggeprogram 1863 fremsatte ønsket om, at »de to Rækker lukkede Stole forandres til løbende Gallerier«⁵⁴, hvilket må fortolkes derhen, at »fugleburene«

i mellemste pulpitur afskaffedes, og at hullerne mellem de tre selvstændige pulpiturer i underste stokværk blev udfyldt med nye, åbne stole. Det er tillige sandsynligt, at man ved samme lejlighed fornyede brystværnene i begge gallerier og gav dem deres nuværende udseende, skønt utvetydige udtalelser derom ikke er fundet.

Gulv. Kirken blev i 1730'rne belagt med gulv af mursten⁵⁵, der let lod sig fjerne, når begravelser fandt sted i selve kirken. Fra årene 1734—74 har regnskaberne noteret i alt 16 begravelser under kirkegulvet. Om der blev lagt ligsten over gravene, vides ikke; men det har nok været i de færreste tilfælde, og de fleste af gravene — alle muldbegravelser — blev derfor dækket af nyt murstensgulv, der sank, efterhånden som gravene faldt sammen. Der er mange efterretninger om nye opfyldninger og tilrettelægning af gulvet i tidens løb.

1835 blev partiet foran alteret — formentlig gulvet inden for alterskranke — belagt med plankegulv⁵⁶. 1838 var der forslag om, at hele korpartiet fik murstenene udskiftet til fordel for brædegulv⁵⁷, og sagen blev vistnok også gennemført. En meddelelse i synsprotokollen fra 1861 oplyser, at kirkens gulv »bestaar dels af Brædegulv, dels af Mursten paa Kant«, og at navnlig murstensgulvet i gangene var bølgeformet. Ved den store reparation 1864 var det på tale at forsyne hele den ottekantede flade med plankegulv. Det skete dog først nogle år senere, 1869 — samtidig med våbenhusets opførelse⁵⁸. 1874 meddeles det, at alle kirkens gange var belagt med tæpper⁵⁹. 1907 — samtidig med nyordningen af alterpartiet — fik hele gulvfladen belægning med linoleum⁶⁰, der fornyedes 1935, og som 1951 erstattedes med egeparket⁶¹. Sådan er det endnu.

Væggene var oprindelig hvidtede, men 1885 fik de en mønstermaling⁶², der fornyedes 10 år senere. Af spor på væggen bag et skab ved søndre opgang i kirken til pulpituret (fig. 26) ses det, at mønstrene åbenbart var påført muren ved udskårne skabeloner. Der tales tillige om indskrifter, der vistnok fandtes på arkadernes skjoldbuer (fig. 16). Denne udsmykning er forlængst borte, og der er ingen efterretning om, hvornår den er fjernet.

Kirkens senere ændringer. Den ottekantede kirke fra 1734 står endnu beva-
ret i alle sine hovedtræk, men den undergik dog i tidens løb en del ændringer,
hvoraf flere er omtalt i det foregående. Herefter følger en kort liste over de
vigtigste forandringer i kronologisk rækkefølge.

Kirkens store femfags pulpitur omdannedes 1744 til lukkede stole, så vidt 1744
det kan ses af regnskaberne med vinduer i de fem åbninger ind mod kirke-
rummet (s. 433).

Den midterste lukkede stol over den vestre forhal omdannedes 1753—54 til 1754
orgelkor, naturligvis uden vinduer og med en ny, fremadbuget orgelbalustrade
(s. 466). — Omtrent samtidig blev vinduet bag prædikestolen enten helt eller
delvis dækket med brædder. Sagen er dog lidt uklar, eftersom vinduet 1835
meldes dækket med pap og 1885 med mørkt tøj⁶³.

I kirkens sydmur, formentlig i ottekantens sydvestre side, huggedes der 1766
1766 et hul til anbringelse af en yderdør, som førte ind til to nyindrettede luk-
kede stole⁶⁴. Der er intet oplyst om, hvornår denne dør atter er muret til.

Urskiverne⁶⁵ fornyedes og fik ved den lejlighed påmalet forgyldt årstal 1769. 1769
Ved en ændring 1912 synes årstallet ombyttet med 1734; således er det endnu.

Et lille sakristi tilbyggedes ved østmuren (ovenfor s. 424).

1782

Den østre tagkvist forsvandt, medens de syv andre forblev på deres plads 1785
(ovenfor s. 423).

De syv resterende tagkviste blev fjernet 1827 og erstattedes med simple 1827
tagvinduer.

Gulvet i koret beklædtes med træplanker 1835 i stedet for det tidligere mur- 1835
stensgulv.

Norddøren tilmuredes. Ved den lejlighed (den omfattende indre restaurering 1864
sommeren 1864) er vistnok portalens sandstensindfatning fjernet og vinduet
forlænget nedad.

Kirken fik et varmeapparat 1868, anskaffet ved private midler. Kedlen an- 1868
bragtes i et nyindrettet kælderrum under sakristiet, med en ydre nedgang.

Senere ændringer af varmeapparatet er noteret: 1881, 1899, 1914, 1929 og 1940.
1959 indlagdes der et oliefyr⁶⁶.

Våbenhuset byggedes ved vestsiden ud mod Pileallé (ovenfor s. 425). Samme 1869
år fik kirken gasbelysning⁶⁷. Hele kirkens gulv fik beklædning af træ.

Kirkens og spirets tag dækkedes med skællet skifer (ovenfor s. 424).

1876

Korværelset indrettedes over våbenhuset⁶⁸.

1881

Ved en større indre istandsættelse byggedes fire nye trapper fra gulvet op 1885
til første pulpitur, to nye fra første til andet pulpitur samt en ny trappe fra
andet op til tredje pulpitur (s. 462). Orgelbalustraden forandredes til sin nu-
værende skikkelse. Våbenhusets vægge marmoreredes⁶⁹, og gulvet sammesteds
fik mosaikbeklædning⁷⁰. — Spiret blev påny beklædt med kobber.

Fig. 26. Frederiksberg kirke. Rest af væggens mønstermaling 1885 (s. 434).

L. L. 1971

- 1900 Sakristiet omdannedes. Det gjordes højere og forsynedes med en tresidet apsis. I det indre fik sakristiet tøndehvælv. I kirkens kor, ved nordøstre og sydøstre side i ottekanten indsattes to reservedøre.
- 1904 Våbenhuset udvidedes mod vest. Der byggedes nye pulpiturtrapper (de nuværende). Ny portal opførtes mellem våbenhuset og kirken.
- 1907 Hvælvingen over alteret blev ændret (ovenfor s. 429). Der indlagdes elektrisk lys i kirken⁷¹, og gulvet beklædtes med linoleum, se ovenfor s. 434.
- 1912 Urskiverne fornyedes med kobber (se ovenfor under 1769).
- 1929 Der indrettedes et præsteværelse i kælder under sakristiet⁷².
- 1933 Der indsattes mønstret, farvet glas i de to korvinduer⁷³ over reservedørene.
- 1951 Gulvet i kirken belagdes med egeparket.
- 1966 Gulvet i våbenhuset belagdes med jämtlandssten.
- 1971 Sakristiet opdeles ved skillevægge i mindre rum.

INVENTAR *

I sin nuværende skikkelse er kirkerummet præget af restaureringen 1864, der ryddede kraftigt op i mange gamle sager, særlig alle stolestaderne fra 1730'rne og pulpiturenes udstyr med brystværn og glasvinduer. Hvad der er tilbage af inventar fra før den tid vil blive omtalt nedenfor under de forskellige inventariegrupper; det drejer sig navnlig om altertavlen, orgelfaçaden, alterstagerne fra den ældste kirke på Frederiksberg, altersølvet, nogle gamle præsteportrætter i sakristiet og en del salmenummertavler. Desuden kan man medtage de gamle dokkebalustre i kirkens øverste galleri, der vistnok sammen med altertavlen er det eneste bevarede træinventar fra 1730'rne. Men trods den temmelig radikale udrensning for godt 100 år siden kan man i nogen grad rekonstruere rummet i dets ældste skikkelse. Ved hjælp af regnskaber, et par præsteudsagn og et ældre kort fra 1857 får man dog så mange oplysninger frem, at et helt andet kirkerum end det, vi nu har for øje, lader sig ane i hovedtræk (nedenfor s. 454f.). Vi kan danne os en forestilling om altertavlens tidligere udseende, da den havde sidebygninger og fremtrådte med udpræget breddevirkning. Man kan også rekonstruere den oprindelige udformning af stolestaderne som en ubrudt ottekantet blok midt på gulvet, fint beregnet og i skøn harmoni med kirkens ydre arkitektur. Oktogonen var altså tydeligt respekteret i det indre. På gulvet stod lukkede stole med glasruder langs væggene, og foran dem var der åbne stole, hvis bænkerækker, formentlig med udskårne gavle nåede frem til den ottekantede gang omkring den store blok i midten og hegnedes af kirkens otte træ søjler. Hertil lægger vi pulpiturene, hvis brystværn ikke mere kendes, med de lange rækker af småtavlede glasvinduer. Det var et intimt og harmonisk rum, der var logisk og konsekvent udformet efter de givne forhold. Kun de oprindelige farver lader os i stikken. Vi ved, at træværket indtil 1827 var broget stafferet for derefter at fremtræde perlefarvet. Den ældste farveholdning omtales imidlertid aldrig. Dokkebalustrene i øverste galleri er nu perlefarvet, men det er sandsynligt, at der nedenunder gemmes gamle farvelag, da de endnu 1885 var marmorerede.

Det ville være i overensstemmelse med datidens sædvane, om også det øvrige træværk på pulpiturer og stolestader har været marmoreret. I hvert fald har det frederiksbergske kirkerum helt været på linie med det bedste af, hvad København dengang havde at opvise.

Når dette skønne rum måtte ofres 1864, skyldes det alle de krav, en nyere tids gudstjenesteform stillede, ønsket om ved begravelse at kunne transportere kisten gnidningsfrit ud og ind af kirken og ved bryllupper at kunne give

* Afsnittene om *alter*, *prædikestolsaller*, *stoleværk*, *pulpitur* og *orgel* er skrevet af J. S., alt det øvrige skyldes Henning Bender.

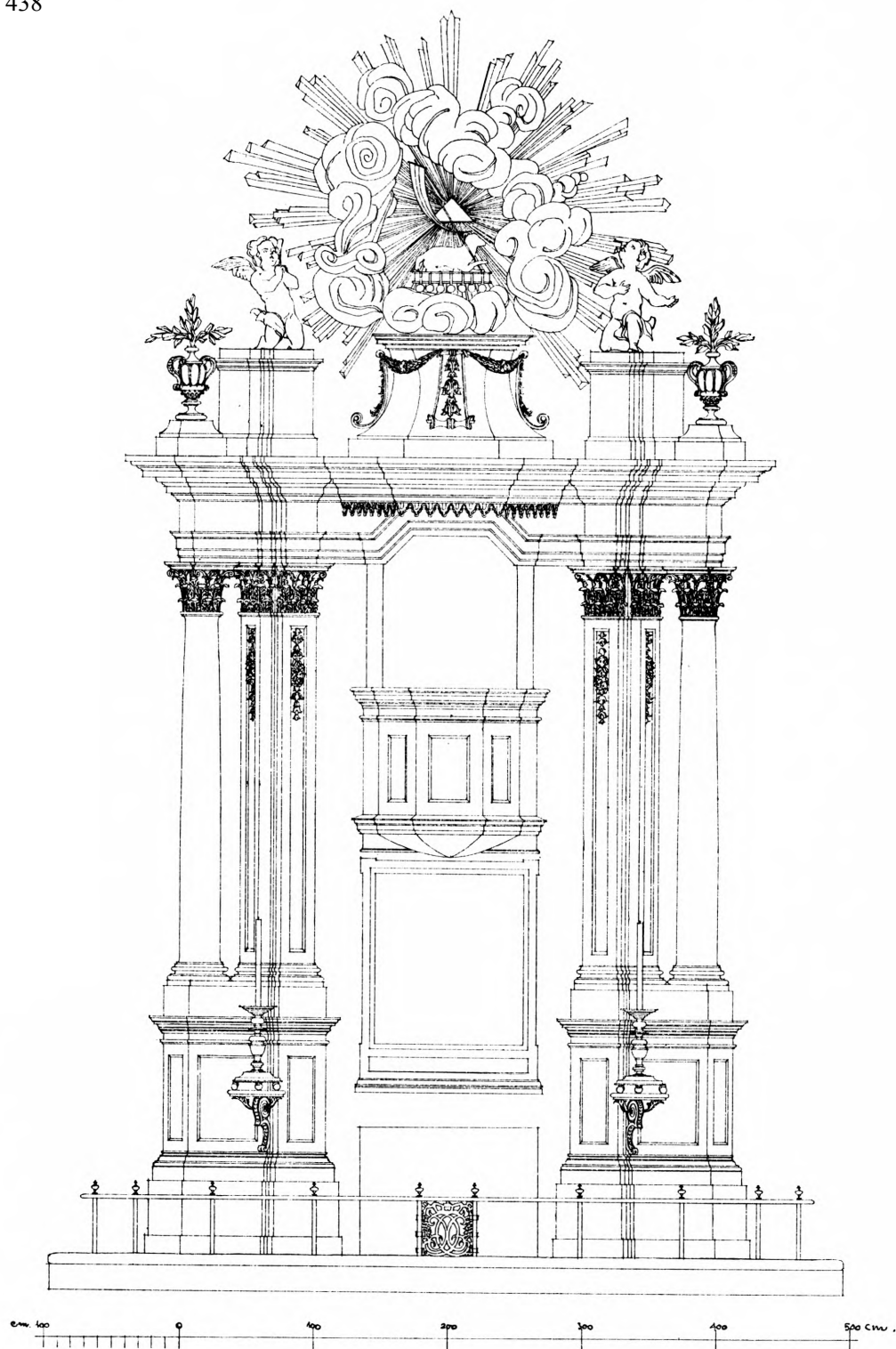

Fig. 27. Frederiksberg kirke. Prædikestolsalteret. Opmålt 1912 af A. Glahn.

Fig. 28. Frederiksberg kirke. Prædikestolsalteret (s. 440).

L. L. 1971

brudeparret lejlighed til en værdig sortie — hvilket ikke var muligt i den ældste kirke. Derfor fik kirken 1864 en bred opgang fra vestportalen til alteret, og stolene fordeltes herfra hen til siderne. Den gamle harmoni var brudt og kan næppe nogensinde genoprettes.

Alterbord 1906. Af cement, rummer et samtidigt indbygget jernpengeskab¹. Højde 100 cm, bredde 138 cm og dybde 81 cm. Alterplade af brædder, udvidet² i 1923 til bredde 173 cm, dybde 88 cm.

†*Alterbord* 1734. Ingen oplysninger fundet.

Alterklæder. Alteret er beklædt med mørkerødt fløjl, der har broderet guld Kors og guldfrýnsér, vistnok anskaffet 1907³.

†*Alter klæder*. 1) Før 1734 (jfr. s. 408). 2) 1790, karmoisinrødt fløjl med guldgaloner. Chr. VII.s navntræk og årstallet 1790 broderet⁴. 3) 1878. Rødt fløjl med broderet guld Kors og guldgaloner⁵.

Prædikéstolsalteret 1733 med altermaleri 1840 (fig. 27—30) er udført af billedhuggeren Johan Christopher Hübner og snedkeren Christian Holfelt⁶ som en kombination af alter og prædikéstol, et af de ældste bevarede eksempler på denne type i Danmark (jfr. DK. SJyll s. 214 og s. 2731).

Prædikéstolsaltrene hører hjemme i den protestantiske kirke, i et forsøg på at samle gudstjenestens to betydningsfulde led, nadveren og ordets forkyndelse, på eet sted. Denne særprægede altertype er opstået i Tyskland, hvor den menes at have haft forløbere i de senmiddelalderlige lektorieprædikéstole⁷, der ofte var indbygget i et galleri tværs over korbuen. Allerede i selve reformationstiden søgte man at flytte prædikéstolen hen i nærheden af alteret⁸. De ældste eksempler på en virkelig sammenbygning af de to tidligere helt adskilte bestanddele har været at finde i tyske, protestantiske slotskapeller (Rotenburg ved Fulda 1581, nu forsvundet, og Schmalkalden fra tiden o. 1590)⁹. Den ældste kendte fremstilling på tryk af et prædikéstolsalter findes hos Joseph Furttenbach: Kirchen Gebäu (Augsburg 1649). Et alter efter denne anvisning fandtes i Kissenbrück ved Wolfenbüttel, bygget 1662—64, men ødelagt under den anden verdenskrig¹⁰. De fleste tyske prædikéstolsaltre stammer fra begyndelsen af 1700'erne og findes spredt over hele det nordtyske område. Den mest arkitektonisk opbyggede type, det såkaldte portikusalter med søjler eller pilastre eller begge dele, bærende et forkrøbbet bjælkeværk og indesluttende prædikéstolen lodret over alterbordet, finder man i de sachsiske provinser, men også andre steder, f.eks. i garnisonskirken i Wolfenbüttel 1719 (Braunschweig)¹¹, hvor motivet er enkelt og fast opbygget og derfra overgået til litteraturen i Rudolph Fäsch's arkitekturbog 1723. Rene sachsiske gengivelser af portikusalteret kan man finde i Hohnstein (i sachsisk Schweiz), i Schmiedeberg 1716 (Kreis Dippoldiswalde) og Nieder Pretzschendorf 1731—33 ved Chemnitz (Karl Marxstadt)¹².

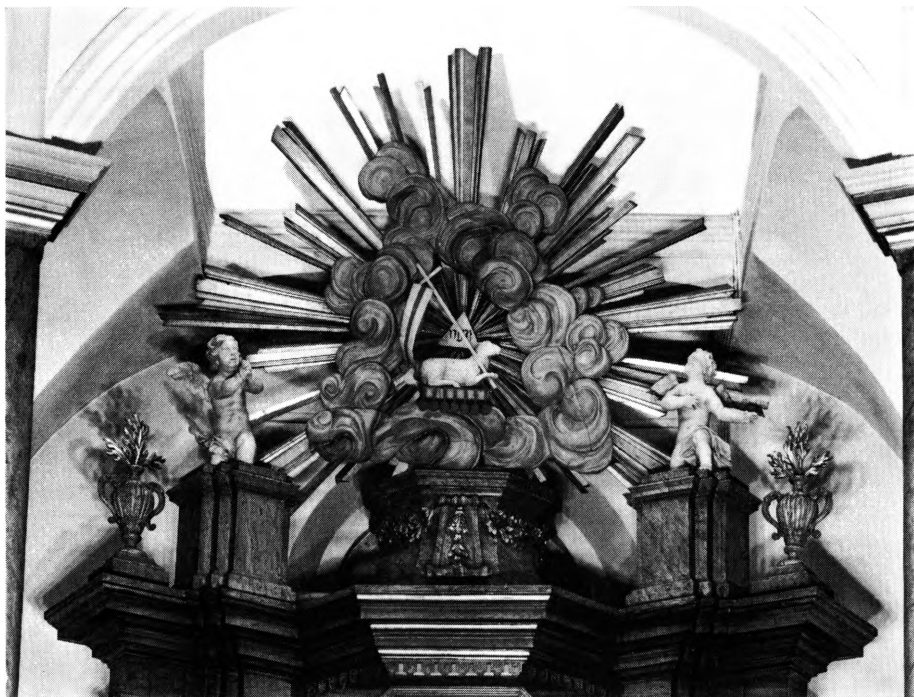

Fig. 29. Frederiksberg kirke. Alterets topstykke (s. 442).

L. L. 1970

I Danmark holdt man længe på den nedarvede skik at holde alter og prædikestol for sig med den sidste anbragt ved den ene af skibets sider. Dog var der undtagelser. 1616 indrettedes i Christianstad kirke en prædikestol i koret, foran alteret og i kirkens længdeakse¹³. Formentlig har man tænkt på noget lignende i Christian IV.s kirke Sankt Anna Rotunda, som blev bygget i årene omkring 1640, og hvis centralform næsten gjorde en sådan central opstilling af prædikestolen til en nødvendighed. I Reformert kirke, bygget 1688—89, er prædikestolen anbragt i bygningens tværakse, og alterbordet står nu neden for stolen, men var dog oprindeligt blot et bord, der var beregnet på at flyttes¹⁴, og noget egentligt prædikestolsalter var der ikke tale om. Tydeligere kom de centraliserende tendenser frem i Frederik IV.s kapel på Københavns slot, indrettet 1726; her var stolen anbragt på et galleri over korgitteret¹⁵, netop i kapellets hovedakse. Omtrent på samme måde bar man sig ad, da Vajsenhuset 1731—34 blev genopbygget efter Københavns brand; her havde institutionens kirke et omløbende galleri, og prædikestolen var anbragt der lige over alteret¹⁶. Jordbunden var således beredt for den nye mode, som i København første gang blev prøvet i Frederiksberg kirke.

Man ved ikke, hvem der har udført tegningen til prædikestolsalteret i Frederiksberg kirke. Bygningens arkitekt, Felix Dusart, må på forhånd udelukkes,

da han kun kan have været projekterende, hvad bygningen angår. Af de to samarbejdende ved alteropbygningen, Christian Holfelt og Johan Christopher Hübner, var den første åbenbart håndværker, medens den sidste havde kunstneriske ambitioner. Han fik borgerbrev¹⁷ i København 28. august 1730. Det siges deri, at han var født i Sachsen, og at han agtede at virke som billedhugger i København. Netop dette, at han kom fra Sachsen, og at han var uddannet billedhugger — eller vel billedskærer, gør det mere end sandsynligt, at han fra sit hjemland har medbragt ideerne om, hvordan et prædikestolsalter skulle se ud, og det er derfor en rimelig tanke at udpege ham som ophavsmanden til alteropbygningen i Frederiksberg kirke.

Dette prædikestolsalter, der først 1841 prydedes med et alterbillede (nedenfor s. 444), er arkitektonisk opbygget over en barokt knækket plan, hvor alterbord, det senere tilføjede maleri, prædikestolen og topstykket danner midtpartiet, medens de indrammende fløje er konvergerende, dvs. knækket skråt fremad. Rammens højt opbyggede postament er paneleret; derpå hviler yderst frisoer, inderst pilastre, alle med korintiske kapitæler. Pilastrenes flade er profileret med panelfyldinger, der smykkes med forgyldte klokkeblomster i regencetidens stil. Det stærkt forkrøbbede bjælkeværk fortsætter søjlepartiernes bevægelser og løber videre i den kraftigt fremspringende lydhimmel. Prædikestolen selv har enkelt panelerede felter, der danner de tre sider af en ottekant. Den svagt buede bund¹⁸ er fra 1885. Åbningen fra stolen ud mod kirken er tresidet knækket. Derover er lydhimlen, som foruden kantes af en bort med udskårne tungede lapper (et lån fra possementmagernes møbeludstyr og et hyppigt anvendt barokmotiv, der kan føres tilbage til Berninis baldakin i Peterskirken i Rom). Lydhimlen krones af en opsats med svajede sider, konsol i midten og forgyldte, udskårne guirlander. Derover afsluttes alterpartiet med tidens mest yndede motiv i form af en eksplosion med skyer og forgyldte stråler. I centrum af skyformationen hviler det hvidmalede korslam, Kristus-symbolet, på bogen med de syv segl (fig. 29), hvorfra kraftkilderne udgår — gråmalede, viltre skyer i stuk og de spinkle, gyldne stråler (atter et oprindeligt Berninimotiv, jfr. Vor Frelses kirke, II, s. 506 f.). Ved siderne af denne apo-teose ses to små engle i adorantstilling på høje, marmorerede postamenter, og yderst til højre og venstre på alterets hovedgesims to blomstervaser. Alt er holdt i den stil og teknik, som Friederich Ehbisch samtidig anvendte i sit kirkeudstyr fra 1730'erne.

Prædikestolsalteret står ikke mere i sin oprindelige skikkelse. Planen fra 1857 (fig. 22) — den ældste, vi ejer af kirken — viser et par tilbygninger ved siderne. Den smalle korridor bag alteret fortsatte, formodentlig dækket af panelværk, til begge sider hen til den ottekantede kirkes to østlige hjørner, tog knækket med og afsluttedes derefter. I tilbygningens sydlige flanke havde deg-

nen sin stol. Der var oprindelig en lignende stol yderst ved den nordlige flanke, og det kan kun være skriftestolen, hvorfra trappen i lige løb førte op til prædikestolen. Denne dobbelte sidebygning fremtrådte utvivlsomt som en forlængelse til begge sider af alterets postament med samme højde som dette, hvorefter det ældre alter med udtalt breddevirkning har taget sig ud som vist på rekonstruktionen fig. 17. Da der ingen meddelelser er fundet om denne kombination af alter, skrifte- og degnestol, ved man heller ikke noget om dens alder. Sandsynligvis var den der 1734; i modsat fald ville præstens hønsestige være synlig for hele menigheden, hvad der både er uskønt og i strid med prædikestolsalterets idé, hvorefter præsten ad skjulte veje skal komme til syne på stolen midt over alteret for at forkynde ordet. Rekonstruktionen fig. 17 viser, at på denne måde er præstens trappe ikke helt skjult. Dens sidste forløb kan dækkes, hvis man forhøjer skærmen, hvad der er usandsynligt; man kan også tænke sig alteret flankeret af draperier (ingen meddelelser findes derom) eller forsynet med udskårne vinger. Dette sidste ville i æstetisk henseende være bedst, men også her svigter kilderne.

Den hele opbygning med skrifte- og degnestol som integrerende dele af prædikestolsalteret forsvandt ved den store udrensning 1864. Ganske vist omtales heller ikke denne proces direkte, men vi ved med sikkerhed, at den tidligere opgang til prædikestolen i hint år blev erstattet med en rund, svunget trappe¹⁹, der var sat i forbindelse med sakristiet. Den eksisterer endnu (men muligvis ombygget i forbindelse med sakristiets udvidelse 1900). Da heller ikke denne trappe helt kunne skjules for menigheden, blev den dækket med store portierer, der omtales allerede 1864 og hyppigt i de følgende år (jfr. fig. 16), hvilket alt sammen forudsætter, at hele den gamle udbygning ved alterets fod nu var borte.

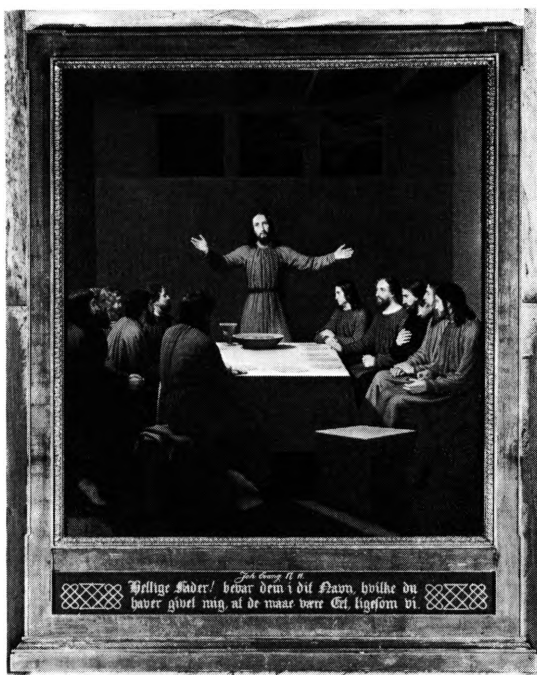
Prædikestolsalteret i Frederiksberg kirke undergik i tidens løb også en anden forandring. Det skete, da C. W. Eckersbergs altermaleri (nedenfor s. 444) blev indfældet i fladen mellem alterbordet og prædikestolens underdel. Et par enkelte oplysninger fra denne proces viser, hvordan dette parti har taget sig ud i 1730'erne. En snedker har i februar 1841 nedtaget »skyerne under prædikestolen«, og også bygningsinspektøren F. F. Friis nævner i denne forbindelse de »skyer«, der skal fjernes, ligesom snedkeren juni 1841 fortæller, at han på dette sted har borttaget den gamle beklædning tillige med gesimserne for at skaffe plads til det nye maleri²⁰. Ordene lader næppe nogen tvivl tilbage. Under prædikestolens bund, der dengang formentlig har været ganske flad, har der været en skyformation, enten udskåret i træ eller modelleret i stuk ganske som i glorien over topstykket. Det blev ovenfor nævnt, at alterets billedhugger Christopher Hübner stilistisk var beslægtet med Ehbisch, med hvem han utvivlsomt har haft samarbejde efter Københavns brand 1728. Prædikestolene i Petri og Trinitatis kirker, begge af Ehbisch, havde slige skyer under bunden; det

samme gælder Helligåndskirkens stol, som tidligere stod i Københavns slotskapel, indrettet 1726. Også denne stol stammede fra Ehbisch' værksted og havde både på sit oprindelige hjemhørssted og i Helligåndskirken en bovnende sky under kurven²¹. Sådan må det også have været i Frederiksberg kirke. Selve motivet, der efterhånden var blevet fælleseuropæisk kulturgods, stammer oprindelig fra Berninis *Cattedra* i Peterskirken, hvor der også findes skyer under stolen, og hvorfra talrige impulser blev spredt ud over alle landegrænser for sluttelig at havne i en række københavnske kirker fra 1730'rne.

Siden da har alteret i Frederiksberg kirke kun undergået få ændringer. Efter at skyerne var borttaget og altermaleriet indfældet, har prædikestolens bund antagelig været ganske flad. Dette blev ændret 1885 og begrundedes dengang med »dens tidligere grimme Form«. Man gav den da en buet underbygning²², og således er den endnu. — Det blev ovenfor nævnt, at en ny trappe af svunget form opsattes 1864. Den skjultes af tunge portierer, der ofte fornyedes i den kommende tid. De nævnes endnu 1929²³, men på fotografierne i Chr. Rasmussens bog om Frederiksberg kirke fra 1933 er de forsvundet.

Altermaleri (fig. 30) 1840, en fremstilling af Nadveren, malt af C. W. Eckersberg, 123 ½ cm højt, 113 cm bredt (med ramme henholdsvis 169 og 132 cm). Billedet er indfældet i en smal ramme, forkrøbbet i hjørnerne og inderst en smal, forgyldt liste med bladornamenter. Under billedet findes et indskriftfelt med forgyldt frakturskrift: »Joh. Evang. 17, 11. Hellige Fader! bevar dem i dit Navn, hvilke du haver givet mig, at de maae være Eet, ligesom vi«. Snedkerarbejdet udførtes af snedkermester J. Dürvetter og forgyldningen af malermester C. P. Kongslev²⁴. — Ifølge Eckersbergs dagbog blev arbejdet påbegyndt 1839 og afsluttet sidst på året 1840²⁵. Det blev udstillet sommeren 1841, og i september samme år var det opsat i kirken²⁶. I modsætning til så mange andre nadverbilleder er Kristus fremstillet stående i midten for enden af et bord, anbragt i billedets dybde med en række apostle til hver side. Efter Eckersbergs egen opgivelse omfatter rækken til højre i billedfeltet: Johannes (nærmest Kristus), Peter, Jacob den Ældre, Filip og Jacob den Yngre. På den modsatte side: Matthæus (nærmest Kristus), Andreas, Thomas, Bartholomæus, Simon og Taddæus — altså i alt 11 apostle. En stol (briks) i forgrunden står tom. Judas er gået. — Lyskilden, der ikke ses, og som giver skarp slagskygge på bordets store fad, kommer fra venstre side og belyser Kristus i midten og de fem apostle i billedets højre side; de andre sidder delvis i skygge med undtagelse af Matthæus, hvis profil er skarpt belyst. Billedet, der præges af klassicismens enkelhed og kølighed, har fra kunsthistorisk side været udsat for en del kritik med fremhævelse af, at Eckersberg, der ellers på andre områder udfoldede sit geni, ikke i det religiøse figurmaleri formåede at vise sine evner²⁷. Formentlig ud fra denne erkendelse har man i kirken 1914 prøveopstillet et

Fig. 30. Frederiksberg kirke. Altermaleri 1840 af C. W. Eckersberg (s. 444).

andet altermaleri²⁸ af Johannes Wilhjelm (nedenfor s. 471), men forsøget synes ikke at være lykkedes, og Frederiksberg kirke prydes stadig af Eckersbergs alterbillede.

Altersølv. Kalk (fig. 32) 1711. Højde 21,4 cm, fodens diameter 13,7 cm, bægerrandens diameter 11,4 cm. Kalken har rund fod med fodplade og hulkehl over vulst, trinde skaftled og fladrund midtdelt knop; kraftigt bæger med ud-svejet kant, indvendig forgyldt. Under bægerets rand med graveret kursiv: »Lars Chrestoffersen. Lene Michels Datter. Anno 1711«. Under fodpladen (fig. 34) fire stempler: Conrad Ludolfs guardeinmærke, københavnsmærke 1711, mestermærke for Jacob Sørensen 1710 (Boje s. 46)²⁹, månedsmærket vægten. *Etui* 1882, af sort læder, højde 26 cm, nu ude af brug. †*Etui* 1779³⁰.

Kalk 1924. Dimensioner og udseende som ovennævnte, dog uden indskrift. Under foden guardeinmærke for Chr. Fr. Heise og københavnsmærke 1924.

(†)*Kalk* 1894. Leveret i februar 1894 af juvelerer V. Christesen³¹. Kalken nævnes ikke i 1898-inventariet eller i de følgende³², men er måske identisk med sygekalken fra 1894 (jfr. s. 448).

Disk 1906. Diameter 18,3 cm. Forgyldt med graveret georgskors i midten. På undersiden fire stempler: Møller. 1906. Prøvesølv, 826 (lødighed).

Disk 1931. Diameter 7,2 cm. Glat. Stempler: Chr. Fr. Heises guardeinmærke, københavnsmærke 1931, mestermærke for A. Dragsted³³.

L. L. 1970

Fig. 31. Frederiksberg kirke. Vinkande 1782
(s. 447).

L. L. 1970

Fig. 32. Frederiksberg kirke. Alterkalk 1711
(s. 445).

**Disk* 1914. Diameter 16 cm. Forgylt med graveret georgskors i midten. På undersiden Chr. Fr. Heises guardeinmærke. O. 1930 overgået til Frederiksberg slotskirke³⁴.

†*Disk* 1711. Synes kasseret i forbindelse med anskaffelsen af ny disk i 1906. Årstallet 1711 indgraveret³⁵.

Ske 1911. Længde 15 cm. Dyb laf, indvendig forgylt. Glat skaft afsluttet i hjulkors. Stempler på undersiden af skaftet: Chr. Fr. Heises guardeinmærke, udvisket mesterstempel samt københavnsmærke 1911.

Ske 1924. Som ovenstående. Stempler: Chr. Fr. Heises guardeinmærke, københavnsmærke 1924.

Skummeske 1879. Længde 15 cm. Lille laf med huller, snoet skaft afsluttet med kors. Leveret af H. C. Drewsens Elektropletfabrik 1879³⁶.

**Skummeske*. Som ovenstående. O. 1930 overgået til Frederiksberg slotskirke³⁷.

Oblatæske 1879. Af plet. Diameter 9,5 cm, højde 3,7 cm. På låget graveret kløverbladskors omgivet af blomsterranker. Stempler: anker, H C D (H. C. Drewsens elektropletfabrik)³⁸.

**Oblatæske* 1771. O. 1930 overgået til Frederiksberg slotskirke³⁸.

L. L. 1970

Fig. 33. Frederiksberg kirke. Vinkandens stempler (s. 448).

L. L. 1970

Fig. 34. Frederiksberg kirke. Alterkalkens stempler (s. 445).

Alterskål 1903³⁹. Plet. Cylindrisk skål med låg. Højde 19 cm, diameter 19,5 cm. Skålen med profileret fod og overkant; lavt kegleformet låg kronet af kors.

Alterskål 1961⁴⁰. Rund. På profileret fod ti tungeformede støtter der bærer stor glat sølvskål med udsvejet kant. Højde 12 cm, fodens diameter 15,2 cm, skålens øvre diameter 28 cm. På fodkanten med graverede versaler: »Grosserer Herman Aug. Suhrke og Hustru«. På skålens yderside: »Frederiksberg kirke« samt et kors i strålekrans. Under foden fire stempler: Evald Nielsen, Denmark, Sterling Silver, 925.

Alterfade 1916. To fade af plet skænket af en kreds af menighedens damer⁴¹. Ovale, med længste og korteste diameter henholdsvis 50 og 29,5 cm. I centrum graveret hjulkors indskrevet i mæanderbort. I fadets kant med graveret kursiv: »Skænket til Frederiksberg Kirke Paasken 1916«.

Vinkande (fig. 31) 1782. Højde 30 cm, fodens diameter 11 cm. Rund, højt hvælvet fod med fodplade og hulkehl over vulst; glat, pæreformet korpus, hank og tud. Bladformet gæk og højt hvælvet låg med hulkehl over vulst. Knoppen er en forgyldt vindruklase med blade. Kanden indvendig forgyldt. På fodpladen med punkteret kursiv : »Anno 1782 den 31 Martz Givet Til

L. L. 1971

Fig. 35. Frederiksberg kirke. Berettelsessæt 1733 (s. 448).

Frederichsberg Kirke af N : B : J : A : S : D«. Under foden fire stempler (fig. 33): F. Fabricius' guardeinmærke, københavnsmærke 1782, mestermærke for Zacharias Jonsen (Bøje nr. 605) samt månedsmærket vædderen. *Etui* 1882⁴², af sort læder, højde 35 cm, nu ude af brug.

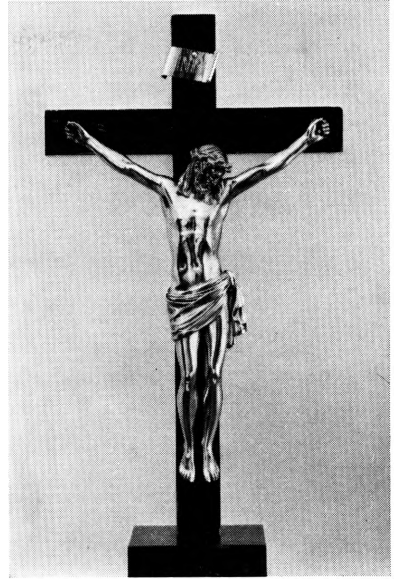
Vinkande før 1885⁴³. Porcelæn. Højde 25 cm. Sort, pæreformet, med forgyldte kanter og forgyldt kors på korpus.

Berettelsessæt. 1733. *Kalk* (fig. 35), højde 13,7 cm, fodens diameter 8,6 cm, bægerrandens diameter 6,3 cm. Cirkulær fod på bred fodplade med hulkehl over vulst, trinde skaftled og fladrund, midtdelt og godronneret knop; bæger indvendig forgyldt, udvendig Christian VI.s spejlmonogram graveret. På fodpladens overside fire stempler: Peter Nicolai von Havens guardeinmærke, københavnsmærke (udvisket årstal), månedsmærket krebsen samt mestermærke for Niels Johnsen 1733 (Bøje nr. 306). Værkstedets almindelige type⁴⁴. *Disk*. Diameter 8,4 cm. Glat, på kanten graveret Christian VI.s spejlmonogram samt et hjulkors. På undersiden to stempler, begge mestermærker for Niels Johnsen 1733 (Bøje nr. 306). *Vinbeholder* og *oblatgemme* nyere. Vinbeholderen har plads i og form som kalkens bæger. Oblatgemmet er cylinderformet, højde 1,7 cm, diameter 5 cm. Stempler: KCH (K. C. Hermann)⁴⁵, 830 S. Opbevares hos sognepræsten.

†*Vinbeholder* og †*oblatgemme* 1741. Christian VI.s monogram på begge genstande⁴⁶.

Berettelsessæt 1894. *Kalk*, højde 13,7 cm, fodens diameter 7,3 cm, bægerrandens diameter 6,3 cm. Cirkulær profileret fod, fladrund knop, bæger indvendig

Fig. 36. Frederiksberg kirke. Sølvkrucifiks o. 1880 (s. 450).

L. L. 1970

forgylt. Udvendig på bægeret graveret kløverbladskors og »Frederiksberg Kirke« med fraktur. Under foden tre stempler: Simon Groths gardeinmærke, københavnsmærke 1894, mestermærke J A⁴⁷. Disk. Forgylt. Diameter 7,7 cm. I centrum indgraveret hjulkors i strålekrans. Stempler som på kalk. *Vinbeholder* og *oblatgemme*, i størrelse afpasset til kalkens bæger; oblatgemmet hvis diameter er 4 cm, fungerer som låg for vinbeholderen. Kløverbladskors graveret på oblatgemmets overside. Stempler som på kalken. Sættet opbevares i sakristiet.

Berettelsessæt. To moderne sæt opbevares hos kirkens kapellaner.

Alterstager (fig. 4) 1654. Et par messingstager af barok form. Højde 64,5 cm, fodpladens diameter 34,5 cm, lyseskålens diameter 30 cm. Cirkulær, profileret fod båret af tre kuglefødder med hulledsskafter. Balusterformet skaft med flere profilerede hulled og vulster der bærer en profileret lyseskål. Indskrift med versaler på fodens kant. På den ene stage (den afbildede): »Anno 1654 hat Ihr Koniglig. maisten. zevchmeister. Peter. Kaldthof: Got. zv. ehren. der Kirchen. zur. zier. diese. levchtere zur. gedechtnvs. vorehrt.«. På den anden stage samme indskrift, dog »maiesten« (for »maisten«) og »gedechtnis« (for »gedechtnvs«). Alterstagerne, der nu står på alterbordet, var tidligere anbragt på et par udspringende konsoller herover⁴⁸ (sml. s. 408).

Alterstager 1886⁴⁹. Et par messingstager i nybarok form på tre kuglefødder. Højde 75 cm, fodpladens diameter 20,5 cm. Øverst opsats til seks lys, bestående af fem arme samt en lyseholder i stagens akse. På fodpladen graveret med versaler: »Frederiksberg Kirke 1886«.

Alterstager 1923. Et par messingstager, hver med opsats til syv lys, skænket af overretssagfører Lyhne Thomsen⁵⁰. Højde 51 cm, fodpladens diameter 18 cm, opsatsens bredde 44 cm. Opbevares under nordre trappe i kirken til 1. pulpitur, men nu ude af brug⁵¹.

Alterbog 1901 og *Alterbibel* 1928, begge i sølvbind.

Alterkrucifiks (fig. 36), skænket før 1882⁵². Kubisk fod og kors af sort ibenholt, højde 71 cm, bredde 33 cm. Kristusfigur i sølv, højde 35 cm, bredde 29 cm. †*Overtræk* af rødt klæde, kasseret 1914⁵³.

Messehageler. 1) (fig. 37 og 38) o. 1720 (jfr. s. 408). Af messehagelen, der beskadigedes ved brand i kirkens sakristi 1947⁵⁴, er kun rygskjoldet bevaret. Dette består af karmoisinrødt fløjel med tre rækker guldgalon, en bred række omgivet af to smalle. Fløjlet bærer tydelige spor af et afrevet broderi: krucifiks på Golgathahøj, 80 × 39 cm, der formentlig er blevet benyttet som mønster ved syningen af en kopi i 1952 (jfr. nr. 6). Disse rester, samt et fotografi af hagelen fra før branden, peger på stor lighed med hageler fra Nykøbing Fl. kirke (jfr. DK. Maribo s. 223) og Fredensborg slotskirke (DK. Frborg. s. 830), der ligesom hagelen i Frederiksberg kirke er skænkede af Frederik IV. Hagelen synes at have været kirkens eneste indtil 1862⁵⁵; den omtales da som meget slidt og hengemmes indtil en restaurering i 1916⁵⁶. Ubrugelig efter 1947 og opbevares nu i skabet under den søndre trappe til 1. pulpitur inde i kirken.

2) Ca. 1900 ⁵⁷. Rødt fløjel med kanter og rygskjoldskors af guldtresser. Indvendig i kraven med fraktur i guldtråd: »Provst V. Glahn«. Overdraget til kirken 1908 ⁵⁸, restaureret 1948⁵⁹.

3) 1925⁶⁰. Hvidgul silke med hjerter og ankre i broderet guldtråd. På rygskjoldet gaffelkors med broderede blomsterranker, i korsskæringen medaljon med broderet kristusmonogram. Meget slidt. Kopi heraf fra 1956 (jfr. nr. 7).

4) 1950⁶¹. Grøn silke med broderet guld kors i strålekrans på rygskjoldet.

5) 1951⁶². Rød silke med guldbroderede hjerter.

6) 1952 (fig. 38)⁶³. Kopi af messehagelen fra o. 1720 (jfr. nr. 1). Karmoisinrødt fløjel kantet med tre rækker galoner, en bred af guldtråd omgivet af to smalle i sølvtråd. Midt på rygskjoldet et guldbroderet krucifiks på en grøn golgathahøj; hele broderiet er 81 cm højt. Ved korsets fod et kranium med korslagte knogler i sølvtråd. Kristusfiguren, der har langt gyldent hår og skæg, tornekrone og gyldent lændeklæde med flagresnip ved venstre side, er, bortset fra den røde blodstribе efter spydstikket, i øvrigt forfærdiget af sølvtråd. Over korsets top er et sølvtråds skriftbånd med Pilatus' indskrift, sortbroderet på hebraisk, græsk og latin. Det er oplyst, at hagelen ikke benyttes p.g.a. menighedens uvilje over for dødningehovedet.

7) 1956 ⁶⁴. Kopi af hagelen fra 1925 (jfr. nr. 3).

8) 1957. Stola i gul silke med guldbroderi, tegnet og syet af M. Dreyer⁶⁵.

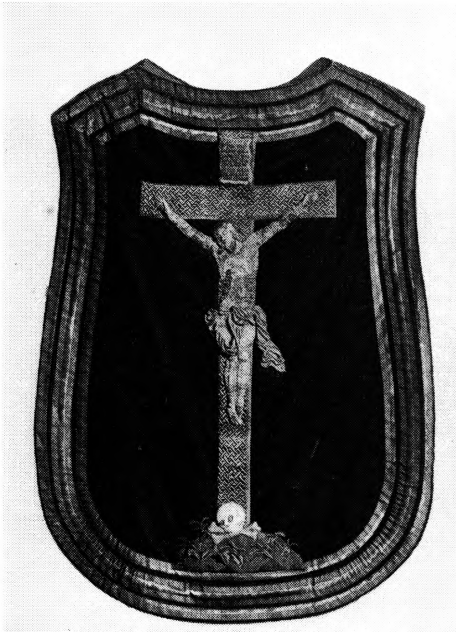

Fig. 37. Frederiksberg kirke. Messehagel o. 1720. Fotografi 1930 ved V. Thorlacius Us-sing, i Nationalmuseets 2. afd. (s. 450).

Fig. 38. Frederiksberg kirke. Messehagelen fig. 37 efter branden (s. 450).

L. L. 1971

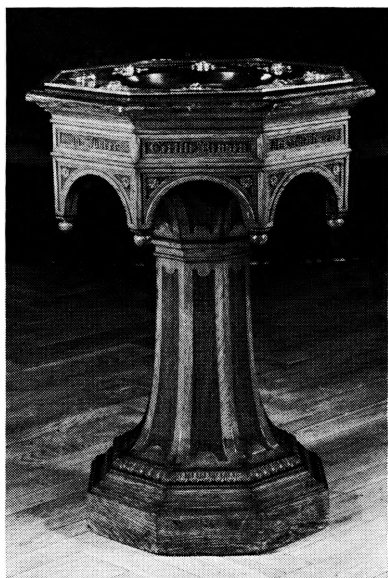
9) 1966⁶⁶. Rødt storblomstret silkebrokade med gaffelkors på rygskjoldet dannet af fire smalle guldborter; i skæringspunktet trekløveragtigt ornament.

10) Første fjerdedel af dette årh⁶⁷? Sort silke med broderet kors i uldtråd bestående af blomsterornamentik. Nr. 2—10 opbevares i et skab i sakristiet.

†*Messehagel* 1862⁶⁸. Rødt fløjel med kanter og rygskjoldskors af guldtræsser. Restaureret 1896⁶⁹, formentlig brændt 1947⁷⁰.

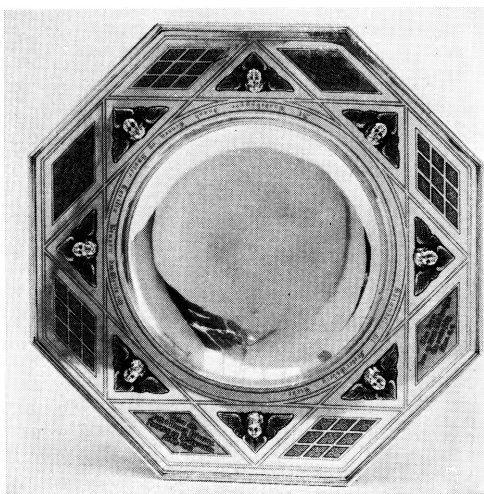
†*Messehagel* 1944. Silkefløjel med guldbånd⁷¹. Formentlig brændt 1947.

Alterskranke (fig. 28) 1733⁷². Halvrund, bestående af ti spinkle standere og overligger med hylde af jern. Over hver stander, afskruelig drejet messingknap (kan udskiftes med ti drejede, sortlakerede træknapper, der opbevares i bænken nord for alteret)⁷³. Skranken, der til og med 1837 flere gange meddeles at være blevet sortlakeret og i 1883 bronzeres⁷⁴, er nu beklædt med rødt plys — hylden dog med linoleum⁷⁵. Skranken flyttes 1882⁷⁶ og forhøjes 1835⁷⁷ og 1921⁷⁸, i sidste omgang med 12 cm. Knæleskranken består af seks løse hynder betrukket med rødt plys, men var før 1861 betrukket med rødt læder⁷⁹ — der arbejdes for tiden med planer om en helt ny udformning af dette parti⁸⁰. *Låge* (fig. 41) 1733⁸¹, i skrankens midte, nu lukket, af forgyldt gennembrudt smedjærn med Christian VI.s monogram med krone og årstallet 1734; 48×35 cm, nederst med en påsat plade 11 × 35 cm.

L. L. 1970

Fig. 39. Frederiksberg kirke. Døbefont
1862 (s. 452).

L. L. 1970

Fig. 40. Frederiksberg kirke. Dåbsfad 1862
(s. 452).

Altergultæppe 1963. Tegnet af H. G. Skovgaard og syet af en kreds af damer fra menigheden⁸².

†*Altergultæpper*. Det ældst omtalte anskaffedes 1835⁸³ og omtales i 1861 som grønt, rødt og sort⁸⁴. Dette erstattedes i 1864 af et i samme farver af skotsk tæppetøj⁸⁵. 1882 pålagdes et gråt tæppe⁸⁶, der i 1890 udskiftedes med et broderet⁸⁷. Nye, broderede tæpper anskaffedes 1907⁸⁸ og 1934⁸⁹.

Døbefont (fig. 39) 1862. Nygotisk. Ottekantet font i udskåret, poleret eg. Højde 83,5 cm, fodens sidelinie 19 cm, kummens sidelinie 27,5 cm. På fontens sider med fraktur i relief: »Skænket til Frederiksberg Kirke af Baadebygger Isaak Bensen og Søster Cecilie Bensen den 30 Marts 1862« (jfr. dåbsfad og dåbskande). Fonten har ingen fast placering i kirkerummet, men står oftest midt foran alteret.

†*Døbefont*, overført 1734 fra Ny Hollænderby kirke (s. 409). Kasseret 1769⁹⁰.

**Døbefont* af træ, o. 1745. Udført for kapellet i Søllerødgård, 1769 opstillet i Frederiksberg kirke og i 1931 overdraget til Frederiksberg slotskirke (jfr. s. 379). Ved fontens opstilling i Frederiksberg kirke 1769 forsynedes den med en ny, sortmalet fod⁹¹, men blev inden 1861 overalt hvidmalet med forgyldte lister⁹². Ved overdragelsen til slotskirken afskrabedes dette farvelag⁹³, og fonten står nu med sine oprindelige farver (jfr. s. 379).

Dåbsfad (fig. 40) 1862. Ottekantet sølvfad med sidelinie 26,5 cm. Om fadets runde, glatte fordybning en graveret cirkel med frakturindskrift: »Skienket til

Fig. 41. Frederiksberg kirke. Låge 1734 i altersranken (s. 451).

L. L. 1970

Frederiksberg Kirke. Af Baadebygger Isaak Bensen og Søster Cecilia Bensen d. 30 Marts 1862« Denne cirkel er indskrevet i en ottetakket stjerne, ligeledes graveret, hvis spidser når midtpunkterne på fadets otte sider. Indeholdt i hver stjernetak et drevet englehoved med vinger, mellem stjernetakkerne rhombeformede felter, der skiftevis er udfyldt med mindre rhomber og bibelcitater i frakturrelief (Mark. 10,15 og 13,13. Math. 28,19. I Pet. 3,21).

†*Dåbsfad* 1710. Rundt tinfad⁹⁴, der formentlig har hørt til den font, der kaseredes 1769. Et rundt dåbsfad af tin nævnes dog endnu i 1861⁹⁵, men omsmeltes i 1863⁹⁶.

†*Dåbsfad* o. 1745? Et ottekantet dåbsfad af tin nævnes 1801⁹⁷ og 1861⁹⁸. Til fonten fra o. 1745⁹⁹ og muligvis af samme alder (sml. DK Kbh. amt s. 447).

Dåbskande (fig. 42) 1862. Sølv. Højde 30 cm, fodens diameter 11 cm. Karnisformet fod med stiliseret bladække, slank, pæreformet, godronneret korpus, der på det bredeste sted omgives af en laurbærblad-krans med krydsbånd og om halsen af et skriftbånd. Knoppen er formet som en knælende engel. I skriftbåndet med relief-fraktur: »Skænk et til Frederiksberg Kirke af Baadebygger Isaak Bensen og Søster Cecilia Bensen d. 30 Martz 1862«. Under såvel fod som korpus, tre stempler: P. R. Hinnerups gardeinmærke, københavnsmærke 1862 og mestermærke for Conrad Christian Fredrik Schrøder (Bøje s. 133).

†*Dåbskande* af tin med låg, skænket 1784¹⁰⁰. 1863 omstøbt til større †*dåbskande*¹⁰¹, der sidst nævntes i 1943¹⁰².

†*Dåbsflaske* af tin, omstøbt 1759¹⁰³, solgt 1767¹⁰⁴.

†*Dåbsflaske* 1767, firkantet, af tin¹⁰⁵. Omsmeltedes i 1863 af ovennævnte dåbskande¹⁰⁶.

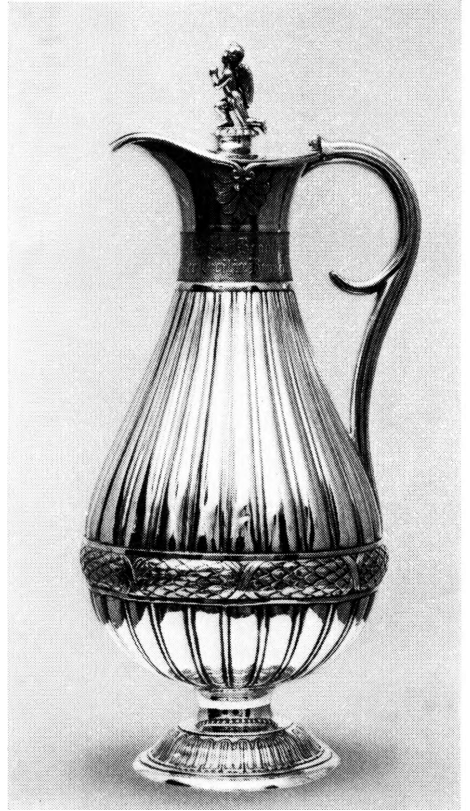
†*Dåbstæppe* nævnes i inventarierne 1898—1943¹⁰⁷.

Krucifiks 1901. Trækors 148 × 75 cm, med kristusfigur udskåret i egetræ. Gave fra kirkens funktionærer i anledning af provst Glahns jubilæum 25. sept. 1901¹⁰⁸. Bag alteret over for indgangen til sakristiet.

Stolestader (fig. 43) 1864 af mørktmalet egetræ, udført ved F. F. Friis' restaurering af kirken efter tegning af arkitekt H. N. Fussing¹⁰⁹. Stolene er formet som to store blokke, adskilt ved en bred korridor i midten, og med smalle gange ved siderne. Gavlene har smalle frisefyldinger og buede topstykker. Midt i hvert topstykke er anbragt en cirkelformet medaljon med forgyldte ornamenter (davidstjernen, en almindelig sekstakket stjerne, kors med fligede spidser). Gavlens armlæn er formet som en knækket volut.

†*Stoleværk* 1734 var udført af kirkens tømrmester Peder Sørensen Ulf¹¹⁰ efter kontrakt af 19. juni 1733, stafferet ifølge kontrakt med Antoni Muhle af 24. april 1734, medens beslagene udførtes af kirkens værge, smeden Niels Christensen, efter regning af 6. maj 1734. Der nævnes 1738 i alt 33 stoledøre, og 1769 meddeles det, at der var en blok af stole i kirkens midte, i alt med 18 bænke, vistnok tvedelt med to rækker på ni stader. Den oprindelige udformning af staderne blev ændret 1864. Hvorledes den ældre anordning har været, fremgår af en præsteindberetning¹¹¹ 1836 og grundplanen 1857 (fig. 22), se indledningen s. 437. Herefter var den ottekantede figur respekteret. Der var ved midten af 1800'rne stadig en blok midt i kirken, omgivet af en ottekantet gang, der nøje fulgte kirkens otte piller; blokkens hjørner var derfor skråt afskårne mod nord og syd. Ved ydervæggene var der lukkede stole (»fuglebure«) og foran dem, begrænset af den nævnte gang og markeret af de otte piller, var der rækker af almindelige stolestader med låger. På planen fra 1857 synes disse stole helt bevaret i deres oprindelige form ved kirkens vestside. I den østlige del gik sidestolene oprindelig helt hen til de to søjler foran alteret og løb her ud i en spids, bestemt af den ottekantede gang, der atter var dikteret af kirkens form. Efter præstens anvisning 1836 blev året efter disse spidser, der i alle henseender var ubrugelige, skåret bort, hvorved der skabtes en åben plads foran alteret. Det er denne afstumpede form, der ses på 1857-planen. Forandringen skyldtes hensynet til konfirmationerne, der, efterhånden som sognet voksede, krævede mere og mere plads. For yderligere at afspærre konfirmandernes plads fra den øvrige kirke anbragte F. F. Friis 1838 en balustrade ved den ottekantede gangs to udmundinger i alterrummet¹¹². Medens der som nævnt i 1769 var 2 × 9 stole i midtblokken, viser 1857-planen kun 2 × 5. Måske ændringen er sket 1837, men sikkert er det ikke. — Stoleværket, der 1734 stufferedes af Antoni Muhle, stod længe med brogede, nu ukendte, kulører. Ved

Fig. 42. Frederiksberg kirke. Dåbskande 1862 (s. 453).

L. L. 1970

reparationen 1769 blev det fremhævet, at den gamle staffing skulle bibeholdes. 1827 blev alt træværket perlemalet¹¹³ og stod sådan til forandringen 1864. En rekonstruktion af stolestadernes oprindelige form er gengivet fig. 23. — De fritstående søjler mellem stolene og alteret fik 1885 forneden et udskåret dække af træ, helt i stil med stadernes snitværk (fig. 44).

†*Skrifte-* og *degnestole* 1734 omtales i kirkens ældste regnskaber under eet. Dette bekræfter, hvad der ovenfor under alteret (s. 442f.) er fremhævet: at de to stole fra første begyndelse var indbygget i alterpartiets fløje. Degnestolen har da lige til 1864 været i den sydlige fløj (se 1857-planen fig. 22) og skriftestolen i den nordlige. I regnskaberne 1733—34 nævnes anskaffelse af 12 grønne raskes gardiner til begge stole, beregnet på deres vinduer ind mod kirken, muligvis også til vinduer i det panelværk, der forbandt de to stole med korridoren bag alteret. 1754 fik skriftestolen nyt bræddegulv, og 1757 fik degnestolen samme behandling, medens skriftestolen samme år forsynedes med nyt loft. I tidens løb nævnes nyt betræk af rødt skind til skriftestolens bedeskammel og gentagne fornyelser af de grønne gardiner. Efter tilbygningen af det nye sakristi må det egentlige skriftemål være henlagt dertil. Den gamle skriftestol

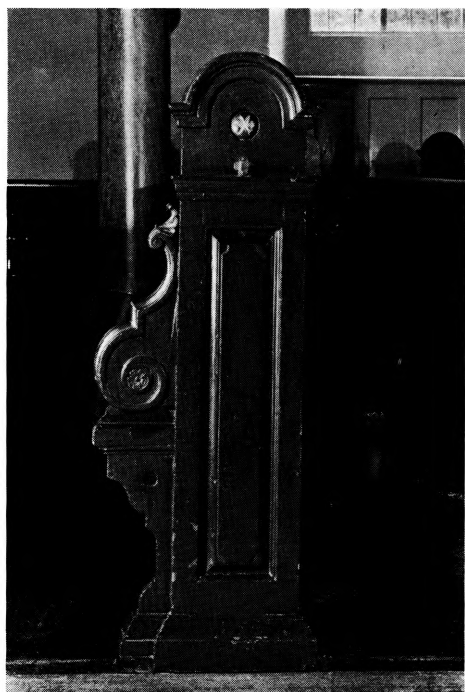

Fig. 43. Frederiksberg kirke. Stolegavl 1864 (s. 454).

L. L. 1970

er derefter brugt som præstens stol under gudstjenesten, men bevarede undertiden sit gamle navn. Endnu 1803-inventariet¹¹⁴ omtaler de grønne gardiner til skrifte- og degnestolen, som om de stadig var naboer.

†*Skriftestol* 1782 er nævnt i kirkens korrespondance fra dette år, hvori der klages over, at man højlig trænger til »en større og mere bekvem Skriftestol«¹¹⁵, som da derefter også indrettedes i det nybyggede sakristi, uden at vi nærmere kender dens udseende. Et trægitterværk, der stod i sakristiet, og som blev fjernet 1824, fordi man fandt det »upassende«, har utvivlsomt haft forbindelse med skriftestolen dér¹¹⁶. Samtidig blev der lagt brædder over murstensgulvet i »skriftestolen«, hvad der afslører en vis usikkerhed i sprogbrugen. Bræddegulvets mål var nemlig 8 ½ alen i bredden og 9 ½ alen i længden, hvilket vil sige, at der er tale om hele sakristiet, medens der til andre tider tales om skriftestolen som en inventargenstand. Som sådan nævnes den 1837, bestående af en forhøjning med bord og præstens lænestol¹¹⁷. Sandsynligvis stammer denne ordning fra 1782, og det før nævnte gitter må da have indgærdet skriftestolen i sakristiet rum. At sakristiet og skriftestolen virkelig blev anvendt til formålet, kan ses af en henvendelse fra pastor L. C. Holsøe, som 1838 ønskede at få dobbelte døre mellem gangen bag alteret og sakristiet, dels for at modvirke trækvind, dels for at hindre »den andagtsforstyrrende Indsigt i sakristiet«, idet kommunikanterne her samles til skrifte¹¹⁸. Langt senere, 1878, udførte en

snedker en ny halvrund forhøjning til sakristiet, og denne indretning blev i 1882-inventariet beskrevet som »en Forhøjning med Tæppe og Fryndser«, hvortil en lænestol med brunt betræk¹¹⁹. Formentlig er alt dette afskaffet ved sakristiets ombygning 1900 (ovenfor s. 424), og ved nyindretningen dengang må den nye stol i rummets apsis, udført i let goticerende stil, være opstillet. Den er der endnu og kaldtes så sent som 1943 for »Skriftestolen«¹²⁰.

†*Præste- og provstestole* 1837(?). Foruden skriftestolen har præsten haft en anden stol, beregnet for hans husstand. Det er den, der kaldes præstestolen. Pastor Johannes Kinast ansøgte 1743 om »frit Pulpitur 5 paa søndre Side for sin Familie«¹²¹. Formodentlig blev hans bøn opfyldt, men der er ikke fundet andre oplysninger. Fra 1837 finder vi præstens stol på gulvet under det sydøstre vindue og strækkende sig hen under første pulpitur. Den var lukket, havde vinduer og grønne raskes gardiner¹²². Da den ikke synes omtalt tidligere, er den nok indrettet dette år og er senere, som så meget andet træinventar i kirken, afskaffet 1864. — Sammen med denne præstestol omtales en provstestol¹²³, som vistnok også indrettedes 1837, da den forgæves er eftersøgt tidligere. Planen fra 1857 (fig. 22) viser de to stoles placering. Efter denne

Fig. 44. Frederiksberg kirke. Søjlefod 1885 (s. 455).

plan var provstestolen anbragt som pendant til præstestolen, altså under kirkens nordøstre vindue, men den havde en anden form, som en ligebenet trekant. Snedkeren J. Dürvetter fortæller 4. september 1837, at han har sammennaglet panelværket i provstestolen, hvilket kunne tyde på, at der var tale om en nybygning. En inventarieliste fra 1865 nævner to smalle, grønne gardiner »i den saakaldte provstestol«. Dens oprindelige anvendelse var således dengang ved at gå i glemmebogen; inventarielisten har en talende marginalnote: »udgaaede Inventariesager«. Provstestolen blev da også ofret ved den store udrensning 1864.

†*Lukkede stole*. Både på gulvet og i de to underste pulpiturer indrettedes der tid efter anden »lukkede« stole, altså kirkestole, som kirken udstyrede mod at få en højere leje, og som i modsætning til de åbne stolestader var indhegnede med panelværk, vinduer og gardiner. De første lukkede stole omtales på kirkens store (senere midterste) pulpitur, hvor der ved kirkens indvielse 1734 blot var et åbent galleri med bænke, tilgængelige for alle, men hvor kirken 1743—44 indrettede fem lukkede dobbeltstole med vinduer ind mod kirken (se ovenfor s. 433 og nedenfor s. 459ff. under pulpitur). Disse 10 stole blev straks udlejet. Det vides, at slotsforvalter Jørgen Voigt¹²⁴ her havde sin stol midt for alteret over den vestre vestibule, og at han måtte fortrække, da orgelet 1754—55 blev opstillet dér. 1749 fik baronesse Louise Gersdorff, enke efter stiftsamtmand Nicolay Gersdorff og ejer af hjørneejendommen Allégade-Gammel Kongevej, af kirken bygget en stol mod årlig afgift af 4 rdl.; den kaldes »den allersidste Stol paa nordre Side under Opgangstrappen til Pulpituret«¹²⁵. Udtrykket tyder på, at kirken siden 1734 havde regnet med udlejning af lukkede stole langs den nordre væg, men først indrettet dem, efterhånden som der meldte sig lejere. På den søndre side indrettedes 1766—67 to store lukkede stole langs ydervæggen, adskilt ved præstens indgang. Hver af stolene fik sin egen yderdør brudt gennem muren; den ene stol — hvilken vides ikke — lejedes ud til Niels Collin¹²⁶, ejer af den kendte klædefabrik i Allégade (hjørnet af Hollændervej). Om de andre stole langs kirkens vægge er der kun få oplysninger; de to, der flankerede den vestre indgang, blev ved midten af 1800'erne anvendt til pulterkamre¹²⁷, men har utvivlsomt tidligere været udlejet, da de var forsynet med vinduer og gardiner. Hvorledes man fra 1770 påbegyndte opførelsen af kirkens underste pulpitur i tre adskilte afdelinger, alle med lukkede stole, er omtalt ovenfor s. 433. Også den førnævnte præste- og provstestol må henregnes under kategorien lukkede stole. Hele denne bestand af særlige stolestader afskaffedes 1864.

Pengeblokke o. 1904¹²⁸. To blokke af støbejern, kvadratiske med trekantgavl, malet brunrøde. Indsat i våbenhusets udvendige vestmur på hver side af hovedindgangen, formentlig i forbindelse med udvidelsen 1904 (jfr. s. 425f.).

†*Pengeblok*, formentlig overført fra Ny Hollænderbyens kirke (jfr. s. 409). Den jernbeslagne træblok var forsynet med to hængelåse og maledes i 1764 grøn¹²⁹. Indbrudsforsøg o. 1740¹³⁰ og i 1857¹³¹; i forbindelse med det sidstnævnte omtales blokken som placeret ved kirkens nordlige udgang (jfr. s. 418). Muligvis er det denne blok der endnu nævnes i 1874, nu imidlertid stående uden for kirken¹³².

Pengebøsser. 1) 1859. Tre messingbøsser, keglestubformede, højde 24,5 cm, på kvadratiske fodplader med siden 17 cm. Profileret ved overgang til hvælvet låg med mundingsstykke parallelt med fodpladens side. Endnu i 1937 forsynet med †*Blikskilte*¹³³ og stående på hvidmalede træstativer¹³⁴, hvoraf et er bevaret. 2) 1864¹³⁵. En messingbøsse som ovennævnte, dog er højden 26,5 cm, fodsiden 16,5 cm og mundingsstykket diagonalt i forhold hertil. 3) 1885 ff.¹³⁶. Ti cirkulære messingbøsser, diameter 16,5—19,5 cm, med kors i relief og 3 cm højt mundingsstykke. En ophængt ved sakristiets syddør indvendig, to i våbenhuset og syv i et skab i våbenhuset sammen med de øvrige pengebøsser.

Offerskilt, sortmalet ovalt træskilt, 19 × 22 cm, med hvidmalet gotisk skrift: »Offer til Organisten«; opbevares nu i bænken nord for alteret, har muligvis hørt til:

†*Pengebøsser*. 1774¹³⁷. To runde grønmalede blikbøsser med hængelåse. I 1803 benyttede til indsamling af kollekter ved kirkedørene¹³⁸. 1803 nævnes en stor blikdåse med lås til opbevaring af tavlepenge. 1859¹³⁹. Fire messingbøsser af samme type anskaffes dette år, men kun tre er forefundet.

†*Pengetavler*. Før 1768. Dette år anskaffedes en ny sølvklokke til kirkens tavle, da den gamle var blevet stjålet¹⁴⁰. 1803 nævner to tavler til ombæring i kirken¹⁴¹. 1824 skænkede en anonym person tre mahognitavler med beslag og sølvplader¹⁴². To af disse tavler nævnes i inventarierne 1882 ff., men er forsvundne fra og med 1937-inventariet¹⁴³.

Pulpitur 1734. Som fast indbygget led i kirken er de ældste pulpiturer nævnt under bygningen (s. 416, 427f.) og tillige under de lukkede stole (s. 458). Der var oprindelig to pulpiturer, det store (nu midterste), der ved sin sammenkobling med kirkens bærende piller endnu i vore dage røber, at det er anlagt i 1730'rne, samt det åbne galleri øverst under hvælvingerne (fig. 45). Modsat de andre står dette sidstnævnte helt i sin oprindelige skikkelse med tøndehvælv af træ, fladbuede åbninger ind mod kirken og brystværn af udskårne dokkebalustre, der nu er perlemalede, men som tidligere havde marmorering¹⁴⁴, der vides fornyet så sent som 1885. Som tidligere nævnt omfattede dette øverste pulpitur kun de syv af kirkens otte sider. Over alteret var der intet galleri, men et sådant, formet af dokkebalustre i lighed med de ældre — dog uden bagvedliggende rum — indsattes 1907. Trappen op til galleriet findes nu ved sydsiden på det store pulpitur og har vistnok altid været her. Den fornyedes

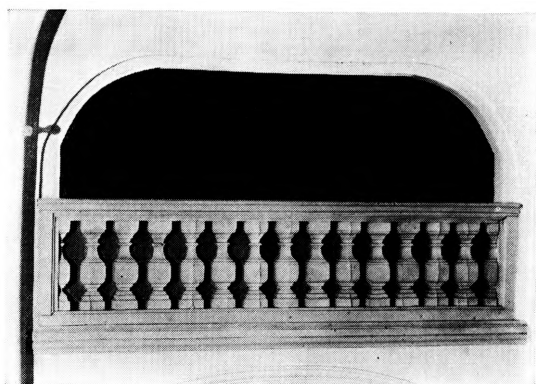

Fig. 45. Frederiksberg kirke. Dokkebalustre 1734 i det øverste pulpitur (s. 459).

L. L. 1971

1885, og det hed dengang, at den skulle opbygges på samme måde som før¹⁴⁵. Ved denne lejlighed overvejede man at afspærre en del af galleriet for menigheden — det var den truende brandfare, man tænkte på. 1904 blev da dette øverste pulpitur helt afspærret¹⁴⁶, og det anvendes nu til opbevaring af forskelligt inventar. Navnlig findes der en række *bænke* (fig. 46) med udsavede flanker af ældre model, sandsynligvis fra 1730'rne og bestemt for pulpiturene.

Kirkens nuværende andet pulpitur (oprindeligt nr. 1) omfatter de fem af kirkens otte sider og støttes af seks piller. I 1730'rne var det åbent ind mod kirkerummet. Bænkene kunne lejes ud. Således ved man, at kaptajnlieutenant Kuur på Wodroffs mølle 1734—36 havde lejet stol her¹⁴⁷, og at slotsforvalteren havde den plads, der senere indtoges af orgelet (s. 462f.). Men kirkens regnskaber røber, at det gik småt med udlejningen, og at pulpituret hver søndag var overfyldt af gratister fra Valby og andre steder¹⁴⁸. 1743 omdannedes da de fem pulpiturfag til 10 lukkede stole med særlige aflukker, med vinduer ind mod kirken og bagklædning med dør og vindue ud til en korridor, der løb langs kirkens ydermur. Det hjalp på økonomien. De nye stole blev straks udlejet. I kirkens regnskaber fra disse år røbes lidt om, hvad der foregik: snedkeren Jens Gudmandsen (uspecificeret arbejde); Anders Andersen smed (beslag til døre og vinduer); Nicolaj Jansen glarmester (vinduer over dørene til hver stol samt ruder ind mod kirken); klejnsmed Wals' enke (jernstænger til vinduerne) og Hans Nielsen maler fra Ganløse (»har inden og udentil med smukke Farver, som kunde accordere med Kirkens øvrige Maling, tre Gange med Oliefarve anstrøgen disse Pulpiturer«)¹⁴⁹. — Om adgangsforholdene til pulpituret er der nogle få oplysninger fra 1749 og 1775. Den første nævner, at baronesse Louise Gersdorffs lukkede stol på gulvet, den østligste i nordre række (s. 458), lå under opgangstrappen; man gik således ind gennem den nordre portal og i vestibulen her har man taget døren til venstre for at ankomme til pulpiturets østlige del. Arkaden her ind mod skibet havde som nævnt ingen vinduer¹⁵⁰, og reposen må derfor have været anvendt til forstue

for alle de lukkede stole på nordre pulpitur. Det andet regnskab¹⁵¹ fra 1775 oplyser, at der var to opgangstrapper til pulpituret; den anden må derfor søges på den søndre side, helt i overensstemmelse med den nordre. Disse adgangsforhold blev dog senere flere gange ændret, blandt andet dengang man indskød et underste pulpitur.

Fra 1770 og de følgende år indrettede man kirkens *nederste pulpitur*, først en afdeling under orgelet (s. 433) og senere to andre ved søndre og nordre side, adskilt ved dybe indsnit hen mod vinduerne og alle forsynet med fire lukkede stole, altså med glastruder ind mod kirken. Man kender intet til deres indre og ydre udstyr. Man kan kun af 1857-planen (fig. 22) skønne, at der løb en korridor langs væggen bag de fire stole, og at også åbningerne mod øst ind mod koret var lukket med ruder. Det er givet, at disse nye pulpiturer har ændret adgangsforholdene, men om den nøjere indretning er der ingen oplysninger fundet. Det rimeligste ville være, at man bibeholdt de to gamle trapper, afbrød dem ved de nyindrettede pulpiturer for derefter at anlægge nye trappeløb fra første til andet pulpitur.

Ved kirkens store istandsættelse 1864 blev pulpiturerne fuldstændig ændrede¹⁵². I begge rækker afskaffede man vinduerne ind mod kirken, brystværnene udskiftedes og erstattedes med andre, der var lavere, og som havde simple, firkantede fyldinger, og alle de lukkede stole med deres skillerum nedlagdes. Gulvene blev gjort skrå, amfiteatraliske, for at de bageste rækker bedre kunne følge gudstjenesten. Ved vinduerne opstilledes balustrader, der endnu eksisterer, og som efter deres form med udsavede balustre ser ud, som er de gjort af gammelt, genanvendt materiale. I underste pulpitur blev nu alle tre afde-

Fig. 46. Frederiksberg kirke. Bænk, mulig fra 1700'rne, i kirkens øverste pulpitur (s. 460).

linger samlet til en enhed. De to indsnit ved nordvestre og sydvestre vindue blev udfyldt; man lagde dragere over hullerne, indsatte nyt gulv og forvandlede derved nederste stokværk til eet langt galleri. Omordningen gjaldt også trapperne, hvis nye forløb vi imidlertid ikke kender. De blev da også ændret få år efter.

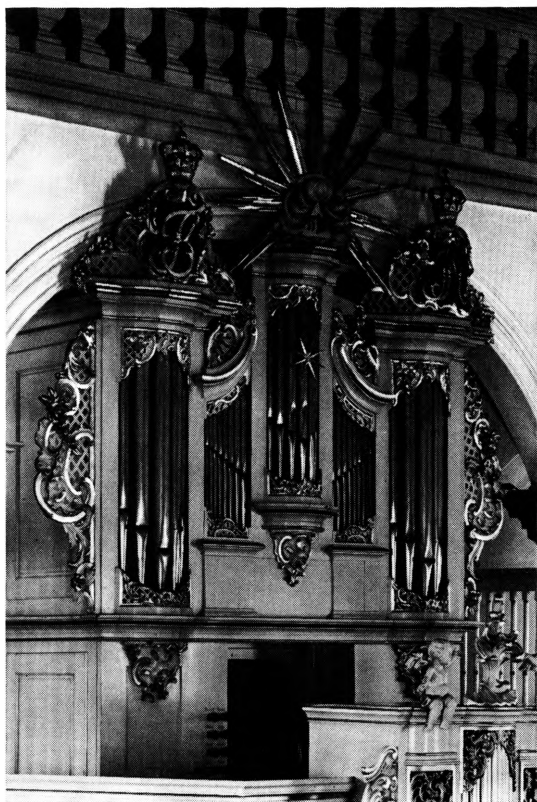
Ved opførelsen af det nye våbenhus 1869 samledes alle pulpiturtrapperne her. Ovenfor s. 426 er der redegjort for disse nye forhold. Våbenhustrappen havde i første omgang forbindelse med første pulpitur, hvorfra der atter førte trapper op til andet og tredje pulpitur. Efter stærkt fremmøde ved gudstjenesterne skulle altså en større menneskemængde sluses gennem våbenhustrappens nåleøje, hvad der sluttelig førte til en nyordning 1885; man bibeholdt ganske vist våbenhustrappen fra 1869, men byggede nye trapper fra begge pulpiturer ned til kirkegulvet. Derved måtte man inddrage omkring 30 siddepladser¹⁵³. Igen 1904 ændrede man disse forhold og førte påny alle trapper ned i våbenhuset, således som det ovenfor s. 426 er berettet. Ved den lejlighed var det, at det øverste galleri helt blev afspærret.

Orgelfaçade (fig. 47 og 48) 1754, i rokoko, blev udført i forbindelse med kirkens ældste orgelværk, der byggedes af Hartvig Møller; ifølge kontrakten af 8. november 1753 sørgede orgelbyggeren også for instrumentets façade¹⁵⁴, hvis billedskærers navn derfor ikke figurerer i kirkens regnskaber.

Over et glat postament rejser façaden sig med tre tårne, to større i flankerne, et mindre, smallere og mere højsiddende i midten. Sidetårnene, hvis vinger prydes med rocailleværk på gennembrudt gitterbund, har profileret, konveks knækket fod- og topgesims og støttes forneden af konsoller med udskårne blomster og rocailleværk. Deres højtopbyggede topstykker har ornamentik som vingerne samt kongeparrets kronede monogrammer, Frederik V's på venstre tårn, Juliane Maries på højre. I alle tre tårne har piberne forneden og foroven et smalt dække af rocailleværk. Det midterste tårn, på hvis piber der sidder en forgyldt stjerne med bølgeformede spidser (markerende cymbelstjernen, nu ude af funktion), bærer som topstykke en udskåren skyformation med radiært udgående forgyldte stråler. Mellem tårnene er der smalle pibefelter under gavlstumper, der med volutter stiger stejlt op mod midttårnet. Til denne rutineret udførte lille orgelfaçade føjedes 1946—47 et *rygpositiv* (fig. 48) i imiteret rokoko med udskårne englebørn og en rokokovase på øverste kant, efter tegning af arkitekt Kaare Klint og udført af billedskæreren Hans Thirslund¹⁵⁵, kopi af et bøhmisk orgel fra 1700'erne i Musikhistorisk museum.

Facaden stod ved indvielsen uden farver, men blev fire år senere, 1758, perlemalet og stafferet med forgyldte ornament¹⁵⁶. Sådan er det også nu, men den har i mellemtiden haft andre farver. Den blev nemlig 1885 solgt til Øster Hassing kirke ved Ålborg og har der været stafferet i mørkere kulører¹⁵⁷.

Fig. 47. Frederiksberg kirke. Orgelfaçade 1754 (s. 462).

L. L. 1971

Ved kirkens jubilæum 1934 fremsattes der ønske om, at den gamle façade skulle tilbage til sit rette hjemsted, hvilket også skete¹⁵⁸. Da kirken senere, 1947, fik nyt orgelværk, blev de senere tilføjede farvelag på façaden afætsset¹⁵⁹, hvorefter alt træværket som nævnt blev perlemalet og forgyldt.

Orgel 1947, bygget af Marcussen og Søn¹⁶⁰, har 31 stemmer, fordelt på hovedværk, rygpositiv, brystværk og pedal. Dispositionen er følgende: 1) *Hovedværk*: Gedakt 16', principal 8', rørløjte 8', oktav 4', gedakt 4', rørqvint $2\frac{2}{3}'$, oktav 2', mixtur V, trompet 8', klokkespil. — *Rygpositiv*: Gedakt 8', principal 4', rørløjte 4', quintatön 2', scharff II, krumhorn 8'. — *Brystværk*: Gambe 8', gedakt 8', oktav 4', fløjte 4', gemshorn 2', quint $1\frac{1}{3}'$, sivfløjte 1', mixtur IV, dulcian 16', skalmeje 8', tremulant. — *Pedal*: Subbas 16', oktav 8', gedakt 8', blokfløjte 2', fagot 16', regal 4'.

†*Orgel*. 1) 1754 byggede Hartvig Møller Frederiksberg kirkes ældste orgelværk, omtalt ovenfor under orgelfaçade. Det havde 10 stemmer foruden tremulant og cymbelstjerne og stod under bygning fra 1753. Den 21. december 1754 blev det færdige værk synet og godkendt af organisterne Decker og Sønicksen, og samme dato fik Hartvig Møller udbetalt resten af sit tilgodeha-

L. L. 1971

Fig. 48. Frederiksberg kirke. Orgelfaçade med nyt rygpositiv fra 1947 (s. 463).

Fig. 49. Frederiksberg kirke. Orgelfaçaden 1754, gengivet efter fotografi fra o. 1880, af maleri i privateje (s. 467).

vende¹⁶¹. Så vidt vides er værket ikke blevet ombygget i de følgende åringer, og en disposition fra 1843 gengiver muligvis derfor de oprindelige forhold¹⁶². Efter dette udsagn var de 10 stemmer fordelt på følgende måde: 1) subbas 16' af træ, 2) principal 8' (træ og metal), 3) gedackt 8' (træ), 4) fløjte 4' (metal), 5) qvint 3' (metal), 6) oktav 2' (metal), 7) qvint 1½' (metal), 8) sedecima 1' (metal), 9) mixtur 3 fag (metal) og 10) trompet 8 (metal). — 1863 kaldtes værket kassabelt, og der indhentedes også 1864 et tilbud fra orgelbygger Olsen; men man nøjedes med en lille reparation, indtil kirken kunne anskaffe et nyt orgel¹⁶³.

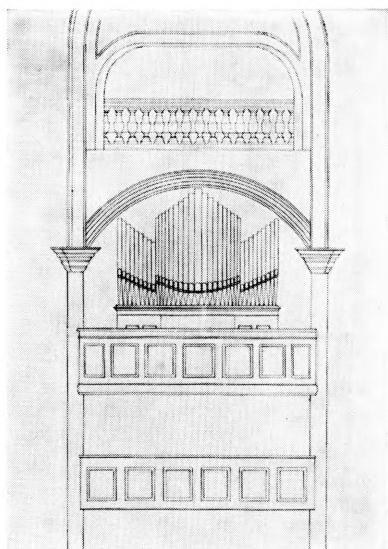

Fig. 50. Frederiksberg kirke. Orgelfaçade 1881, efter tegning af K. Varming i menighedsrådets arkiv (s. 466).

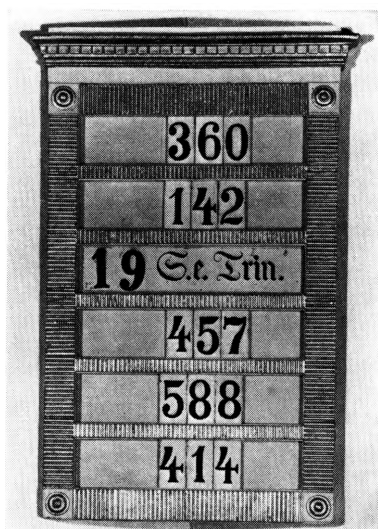
2) 1881 blev det gamle værk udskiftet med et nyt, bygget af A. H. Busch og Søn¹⁶⁴. Det havde to manualer og pedal med i alt 10 stemmer og tre pedal-transmissioner, fordelt som følger. Første manual: 1) bordun 16', 2) principal 8', 3) salicional 8', 4) rørfløjte 8', 5) octav 4', 6) gemshorn 4', 7) gemshorn 2'. Andet manual: 8) gedackt 8', 9) fugara 8', 10) fløjte 4'. Pedal: 1) bordun 16', 2) principal 8' og 3) rørfløjte 8'. — Dette nye værk stod muligvis bag den gamle façade, der solgtes 1884. Fra 1885 præsenterede orglet sig over et nyt pulpitur (se nedenfor), medens dets façade var enkelt opbygget, kun markeret ved piberne, opstillet i tre afdelinger (fig. 50). Orglet flyttedes 1906 til Solbjerg kirke.

3) 1906 skænkede justitsråd A. Göricke et nyt værk af orgelbygger Emil Nielsen i Århus¹⁶⁵. Det havde 15 stemmer fordelt på to manualer og pedal. Arkitekt Kristoffer Varming tegnede hertil en ny façade, der ligesom forgængeren havde en front af piber, men som foroven kronedes af udskåret løvværk med blomster, udført af billedskærer Hans Lamberg Petersen¹⁶⁶. Denne façade, der forsvandt 1934 til fordel for den oprindelige fra 1754, kendes vistnok kun fra ældre fotografier (se Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke, 1933, s. 112). Selve værket, der 1925 blev delvis fornyet med tilføjelse af flere stemmer¹⁶⁷, blev 1947 erstattet af det nuværende.

Orgelpulpitur 1885 er opsat i forbindelse med kirkens andet orgel¹⁶⁸ (se ovenfor) og fjernelsen af den gamle façade fra 1754. Det er buet fremover ind mod kirken og er opdelt ved fyldinger af samme form som dem i andet pulpitur.

†*Orgelpulpitur* 1754 var ligesom efterfølgeren fra 1885 fremadbuget, medens brystværnet var leddelt ved ovalhuller med løbende bånd efter det gængse rokokomønster¹⁶⁹. Dets udseende kendes fra et gammelt maleri, der opgives

Fig. 51. Frederiksberg kirke. Salmenummertavle 1796 (s. 467).

L. L. 1971

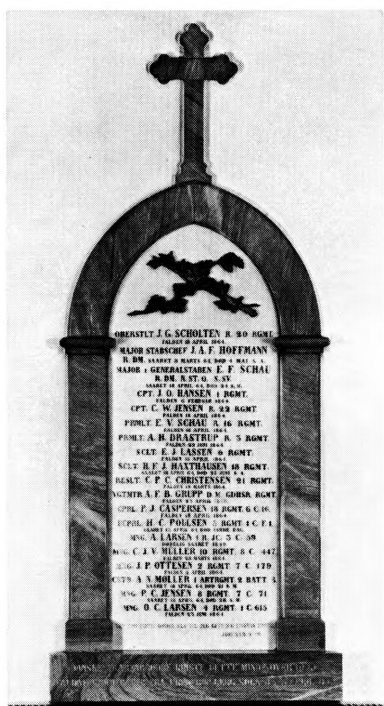
at være i privateje, og som findes afbildet i bogen om Frederiksberg kirke (nævnte værk af Chr. Rasmussen, s. 123), vistnok malet 1881 (lig. 49).

Salmenummertavler. 1) (Fig. 51) 1796. Fire tavler leverede af snedker Hoffmann august 1796¹⁷⁰. Hvidmalede, lakerede trætavler, 86,5 × 52,5 cm, med rillede forgyldte rammer, drejede knapper i de fire hjørner og fem smalle, rillede og forgyldte mellemister til indskud af hvide træbrikker med sortmalede tal. Over rammen hvid frise samt forgyldt kronliste med tandsnit. 2) 1866. To tavler leverede af tømmermester Tegner. Bortset fra manglende frise, magen til ovennævnte tavler¹⁷¹. 3) 1888 eller 1907¹⁷². Seks sortmalede trætavler, 72 × 49,5 cm, med søm til ophængning af blikcifre. Glatte forgyldte rammer.

†*Salmenummertavler.* 1) Ti sortmalede tavler med påmalet skrift. To anskaffedes før 1861¹⁷³, to 1866 (tømmermester Tegner)¹⁷⁴, fire 1877¹⁷⁵ og to før 1885, da der ialt nævnes ti af denne type¹⁷⁶. Tavlerne kasseredes mellem 1898 og 1907¹⁷⁷. 2) Syv sortmalede tavler med forgyldte rammer. Da seks anskaffedes i 1888¹⁷⁸ og syv i 1907¹⁷⁹, må syv være forsvundne inden 1951, da der nævnes seks af denne type i kirken¹⁸⁰.

Præsterækketavler. To moderne maskinskrevne lister over kirkens kapellaner og sognepræster, ophængt i præsteværelset under sakristiet¹⁸¹.

Mindetavler. 1) (Fig. 53). Mindetavle over Adam Oehlenschläger¹⁸², vistnok opsat 11. februar 1873, på kirkens nordøstre væg; sortpoleret stenplade, 188 × 84 cm, med 10 cm bred, gråmalet træramme. På stenpladen påsatte sølvornamenter, i de fire hjørner stjerner, over indskriften kors mellem kranse af ege- og laurbærblade og derunder krydslagt harpe og lyre. Indskrift med påsatte sølvbogstaver, navnet med versaler, resten antikva: »Adam Oehlenschläger født

L. L. 1971

Fig. 52. Frederiksberg kirke. Mindetavle 1868 over soldater, faldne i krigene 1849 og 1864 (s. 468).

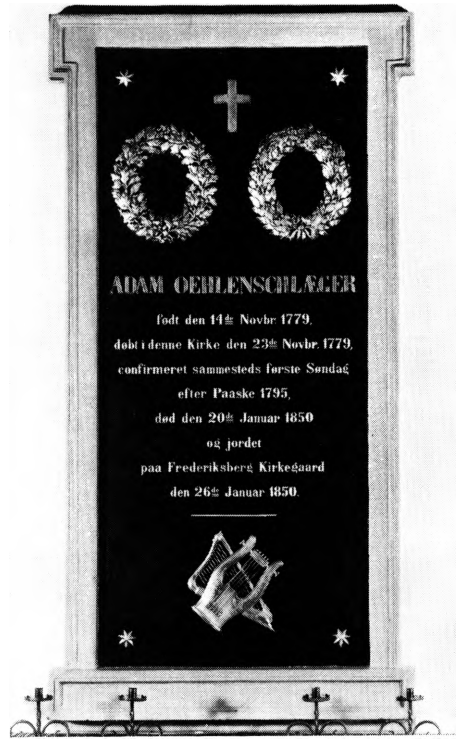
den 14de Novbr. 1779, døbt i denne Kirke den 23de Novbr. 1779, confirmeret sammesteds første Søndag efter Paaske 1795, død den 20de Januar 1850 og jordet paa Frederiksberg Kirkegaard den 26de Januar 1850«. Nederst på lyren med graveret kursiv: »Efterslægtskolen til sin berømte Discipel« (fig. 59).

2) (Fig. 52) 1868. Mindetavle over faldne fra Frederiksberg sogn 1849 og 1864, på kirkens sydøstre væg. Hvid poleret marmorplade, øverst afsluttet i en spidsbue, 137 × 54 cm. Ramme af gråt poleret marmor, bredde 14 cm, stående på et fundament, 15 × 95 cm, og kronet af et kløverbladskors, højde 50 cm. På den hvide marmorplade korslagt sværd og egegren i bronze, herunder, med sortoptrukne versaler, 19 navne på faldne, ordnede efter militær rang. Nederst bibelcitater (Joh. Åb. 2,10). På fundamentet med guldoptrukne versaler: »Danske Vaabenbrødre reiste dette Minde over deres faldne Kammerater fra Frederiksberg Sogn d. 23 april 1868«.

Malerier. 1) (Fig. 54). Første halvdel af 1700'erne. Olie på lærred, 77 × 60 cm, smal forgyldt ramme. Sognepræst (ved Frederiksberg kirke 1703—36) Niels Glomsøe. I øverste højre hjørne med forgyldt kursiv: »M: Niels Glomsøe«. Op-hængt på sakristiets vestvæg.

2) (Fig. 55). 1773. Olie på lærred, 77 × 61 cm, udført af U. F. Beenfeldt¹⁸³. Smal forgyldt ramme. I højre side med hvidmalede versaler: »Johannes Ki-

Fig. 53. Frederiksberg kirke. Mindetavle 1873 over Adam Oehlenschläger (s. 467, jfr. fig. 59).

L. L. 1971

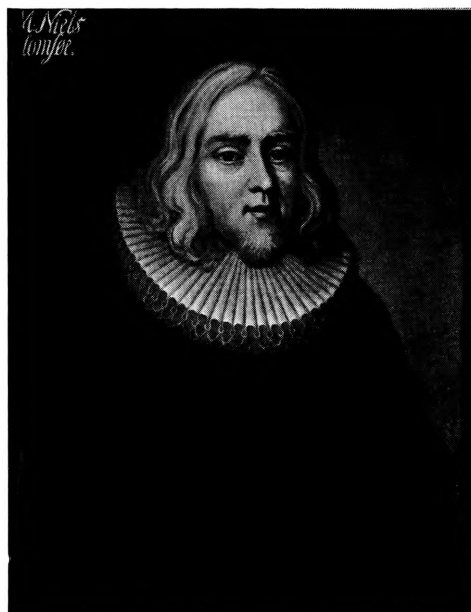
nast«, samt med kursiv: »Fød. 1705. Den 13 Sept. Kaldet at være Præst til Friderichsberg 1737 dend 2 Janua. var derved i 37 Aar. Døde Anno 1773 dend 1ste Februa. I Alders 67.«, med mindre kursiv: »pinxit 1773. U. F. Beenfeldt«. Ophængt på sakristiets sydvæg.

3) (Fig. 56) 1785. Olie på lærred, 78 × 60 cm, udført af Erik Paulsen¹⁸⁴, smal forgyldt ramme. Nederst med forgyldt kursiv: »Joh. Mart. Weinreich. Fød d^e 11 N. 1738. blev Prest til Friderichsb. d. 24 M. 1780. død^d 20. Jan. 1785.« Ophængt på sakristiets sydvæg.

4) (Fig. 57) 1820'rne. Olie på lærred, 63 × 49 cm, muligvis udført af W. F. Bendz¹⁸⁵. Forgyldt ramme. Sognepræst (ved Frederiksberg 1799—1810) og kgl. konfessionarius M. F. Liebenberg. Ordner: om halsen kommandørkorset af Dannebrog, på brystet dannebrogsmændenes hæderstegn og kommandørbrystkorset af Dannebrog. Ophængt på sakristiets sydvæg.

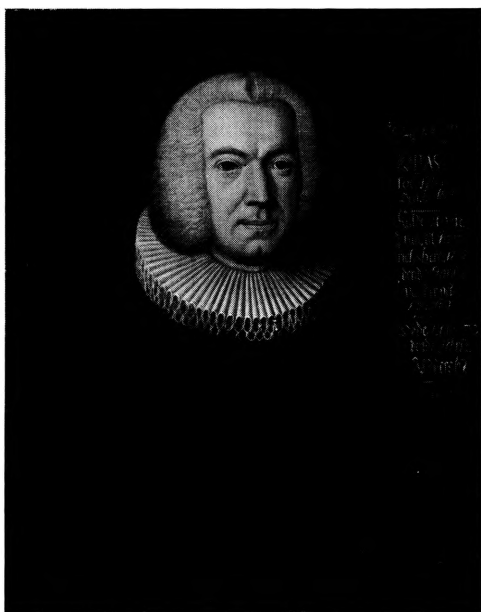
5) 1836. Olie på lærred, 74 × 62 cm, udført af E. D. Bærentzen 1836¹⁸⁶. Bred forgyldt ramme. Sognepræst (ved Frederiksberg 1824—1835) Søren Schiødt. Ophængt på sakristiets sydvæg.

6) O. 1860. Olie på lærred, 72 × 70 cm, bred forgyldt ramme med versalindskrift: »L. Chr. Holsøe. Født 23. juli 1789. Død 17. august 1862. Sognepræst for Frederiksberg Menighed 1835—1862«. Ophængt på sakristiets sydvæg.

L. L. 1970

Fig. 54. Frederiksberg kirke. Portrætmaleri af sognepræst Niels Glomsøe, død 1736, i kirkens sakristi (s. 468).

L. L. 1970

Fig. 55. Frederiksberg kirke. Portrætmaleri 1773, signeret U. F. Beenfeldt, forestillende sognepræst Johannes Kinast, død 1773. I kirkens sakristi (s. 468).

7) (Fig. 58) o. 1890. Olie på lærred, 62,5 × 47,5 cm, bred forgyldt ramme med indskriftplade: »Peter Elias Hall. F. 24 Septbr. 1805. d. 19. Decbr. 1891. Sognepræst for Frederiksberg og Hvidovre Menigheder 1863—1876.« Ordner: ridder- og sølvkorset af Dannebrog. Konservator Svend Rønne meddeler 1906, at maleriet er gammelt, men hovedet, kraven og ordnerne nye¹⁸⁷. Tidligere under 2. pulpitur, fra o. 1912 ophængt på sakristiets sydvæg¹⁸⁸.

8) 1891. Olie på lærred, 76,5 × 62 cm, udført af A. Jerndorff¹⁸⁹. På den forgyldte ramme, indskriftplade med kursiv: »Christian Ewaldsen. Fra Venner i Menigheden«. Ophængt på sakristiets nordvæg, før 1912 under 2. pulpitur i kirken.

9) 1901. Olie på lærred, 76,5 × 62 cm, formentlig udført efter fotografi¹⁹⁰. På den forgyldte ramme, indskriftplade med kursiv: »Provst V. Glahn. 1876 — fra Venner — 1901«. På sakristiets nordvæg, formentlig ophængt 1915¹⁹¹.

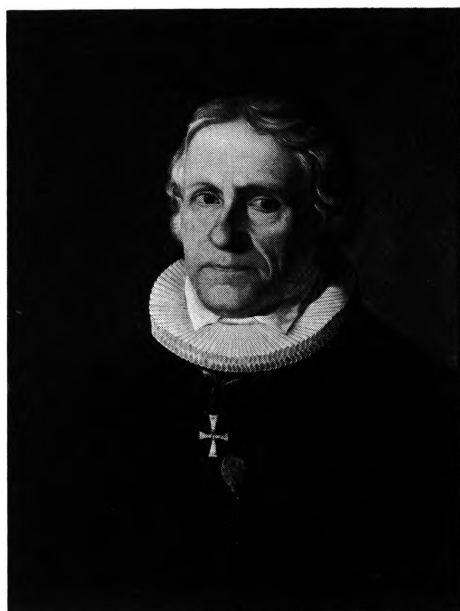
10) O. 1925. Olie på lærred, 78 × 63,5 cm, udført af G. F. Clement. På den forgyldte ramme, indskrift med små bogstaver på lille messingplade: »Stiftsprovst Henrik Hoffmeyer«. Ophængt på sakristiets nordvæg.

11) O. 1945. Olie på lærred, 80 × 64,5 cm. Portrætmaleri, vistnok udført af Hans Henningsen, signeret med et mindre H indskrevet i et større¹⁹². På den forgyldte ramme indskrift med versaler på lille plade: »Provst Johs. Engel

L. L. 1970

Fig. 56. Frederiksberg kirke. Portrætmaleri, udført af Erik Paulsen, forestillende sognepræst Johan Martin Weinreich, død 1785. I kirkens sakristi (s. 469).

L. L. 1970

Fig. 57. Frederiksberg kirke. Portrætmaleri, tilskrevet Wilhelm Bendz, forestillende sognepræst Michael Frederik Liebenberg, død 1828. I kirkens sakristi (s. 469).

1924—45«. Ophængt på sakristiets nordvæg og sammen med de andre malerier beskadiget ved branden 1947 i præsteværelset under sakristiet. Malerierne restaureredes derefter af konservator Hjalmar Matthiessen¹⁹³.

(Portræt af sognepræst, dr. theol. Niels Nøjgaard, til senere ophængning i sakristiet, er i 1968 udført af Poul Henrik Jensen)¹⁹⁴.

12) 1924. Olie på lærred, 132 × 171 cm, udført af J. Wilhjelm. Kopi af Fra Bartolomeos: Jesu Nedtagelse af Korset. Nederst: »Fra Bartolomeo copieret af Wilhjelm 1924«. Maleriet var tænkt som en erstatning for Eckersbergs altermaleri i kirken¹⁹⁵, men er nu ophængt østligst i sakristiet.

**Malerier*. 1731—1735. Fire malerier signerede »H. Krock f.«, forestillende Kongernes Tilbedelse (1731), Den hellige Familie holder Hvil paa Flugten til Ægypten (1732), Dåben i Jordan (1734) og Klagen over Kristi Lig (1735)¹⁹⁶. Oprindelig leveret til kongens audiensgemak på Frederiksberg slot, men 1776 overført til Frederiksberg kirke¹⁹⁷, hvor malerierne ophængtes på hver side af alteret¹⁹⁸. De fjernedes 1968, og afleveredes 1969 til forsvarrets bygningstjeneste¹⁹⁹.

Belysningsinventarets udskiftning i kirken præges af indlæggelsen af gasbelysning 1871²⁰⁰ og af elektrisk lys 1907²⁰¹.

Lysekroner. 1) 1907. I sakristiet ophængt en otte-armet messinglysekrone i

nybarok stil til 16 elektriske lys. Skænket af kammerjunkeren Paul Stricker²⁰².

2) 1923²⁰³. To messingkroner, nygotiske med skønvirkeornamentik, ophængt på hver side af alteret. Hver krone bestod oprindeligt af to messingringe, en større over en mindre med ialt 12 glaskupler. Den nederste ring fjernedes 1937²⁰⁴, og større kupler ophængtes på øverste ring.

†*Lysekroner*. 1–2) Messinglysekroner i kirken, overført fra Ny Hollænderbys kirke (jfr. s. 409). Rimeligvis kasseret 1871, da 2) en stor forgyldt smedjerneslysekrone til 36 gasblus ophængtes (jfr. fig. 16)²⁰⁵. Kronen erstattedes 1907 af

3) en elektrisk, der kasseredes 1933²⁰⁶.

Lampetter. 1) 1907. Otte dobbeltlampetter af messing (jfr. fig. 48) på søjlerne og på hver side af alteret, samt to enkelte lampetter i forstuen mellem våbenhus og kirke. 2) Efter 1943²⁰⁷. To lyseholdere med messingspejle på hver side af prædikestolen. På spejlene i presset relief, Marias bebudelse og himmelkroning. 3) 1969²⁰⁸. Klar glaskuppel med glat rundt messingspejl under 1. pulp. mod syd. Prøveophængning af type der eventuelt skal afløse de 21 matte glaskupler under 1. og 2. pulpitur.

†*Lampetter*. Før 1871 nævnes en række messinglysearme²⁰⁹; 1871—1907 gasarme²¹⁰ og fra 1907 en række nu kasserede elektriske lampetter²¹¹.

Kandelabre. 1) 1906—1952. Ti jernkandelabre, nu ude af brug og henstillede på 3. pulp.²¹². 2) 1966—68. Ti messingkandelabre, glatte, på trefødder og med hesteskoformede opsatser til syv tys. Tegnet af arkitekt Alvar Lauritzen²¹³.

†*Kandelabre*. Seks af træ kasseredes 1906²¹⁴.

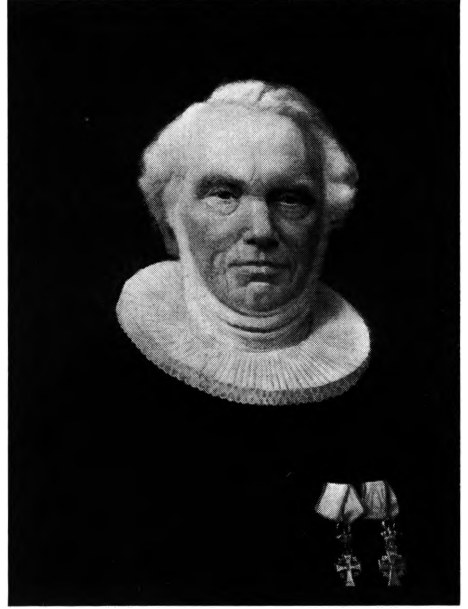
†*Olielamper*. 14 lygter med olielamper omtales da de 1906 indrettes til elektrisk lys. Kasseret 1908—16²¹⁵.

Kirkeskib o. 1800²¹⁶. Tremastet fregat med 26 kanonporte, på agterspejlet med hvidmalede versaler: »Ørnen 1710«. Farverne, blågråt og hvidt over vandlinien, grønt på kølen; portgangen og det runde agterspejl peger på tiden o. 1800, mens mesanmastens latinersejlrå og agterspejlets barokornamentik tilhører tiden før ca. 1750. Skibsmodellen er i sept. 1969 skænket til kirken af hr. Niels Tørsleff²¹⁷, hvis far, maleren August Tørsleff, tidligere havde købt modellen i Nyhavn. Intet kendes således om bygmester og historie. Kirkeskibet er ophængt i sakristiet.

†*Kirkeskib*, muligvis overført fra Ny Hollænderbys kirke. Oehlenschläger nævner i sine erindringer²¹⁸, at han som dreng (1780'erne) fik sit første begreb om et skibs indretning, ved at betragte dette og tilføjer — vel for egen regning — at det var ophængt efter en sømand der var begravet i kirken. Kirkeskibet nævnes endnu 1803²¹⁹.

†*Ligbåre*. 1734 reparerer en ligbåre²²⁰, formentlig den der anskaffedes til Ny Hollænderbys kirke 1725 (jfr. s. 410), den nævnes endnu 1755 som sortmalet. Nye sortmalede ligbåre anskaffedes 1749, 1755 og 1771²²¹, kun én nævnes

Fig. 58. Frederiksberg kirke. Portrætmaleri o. 1890, forestillende provst Peter Elias Hall, død 1891 (s. 470).

L. L. 1970

dog i 1803²²². En ligbåre anskaffet 1835 nævnes endnu 1861²²³. Fra i hvert fald 1882 og til nu har man dog i stedet benyttet sig af tre eller fire sortmalede skamlar og et liglad²²⁴. Et gammelt liglad til selvmordere nævnes endnu 1882 (jfr. s. 483).

†*Ligtæpper*. Da et gammelt var forslidt, anskaffedes 1759 et sort ligklæde med kamelhårsfrynser, der endnu nævnes 1803²²⁵. Før 1874 anskaffedes et større ligtæppe med sølvbesætning²²⁶ og endnu ét 1893²²⁷; begge tæpper besat med nye sølvkors og -tresser 1897²²⁸. Nyt tæppe 1905, formentlig det der nævnes i 1937-inventariet. Et nyt tæppe foresloges anskaffet 1967²²⁹.

Sørgeflor til alterlysene fra før 1874²³⁰. To af sort stift fløjle med sølvemblemer, en otte-takket stjerne og et kors, samt langt nedhængende flør. Nu ude af brug, men opbevaret i skabet under søndre opgang til l. pulpitur.

Ordenspuder 1903 ff.²³¹. To af sort fløjle, 18 × 18 og 37 × 37 cm. †*Ordenspude* med guldfrynser, kasseredes 1903²³².

Jordpåkastelsessæt. Et sortmalet stativ med kasse anskaffet 1888, en støbejernsspade med kors 1880²³³. Sættet ønskedes 1967 afskaffet på grund af grimhed²³⁴. †*Jordpåkastelsessæt* af sortmalet blik nævnes 1874²³⁵.

Af *graulæggesler* inde i kirken er der nu ingen spor. Fra det 18. årh. nævnes dog en række muldbegravelser. Den tidligst kendte, oberstinde Løvenskiold fra 29. jan. 1734, den seneste, slotsforvalter N. Voigt 27. aug. 1774²³⁶. Begravelser i kirken er imidlertid sandsynligvis fortsat indtil o. 1800²³⁷.

Tårnur 1955. Urværk med lodder, mærket »Søren Leth Nielsen. København 1955«, opstillet i tårnets underdel. Fire urskiver af kobber, et mod hvert verdshjørne, sort med guldforgyldte romertal og årstallet 1734; disse skiver opsattes formentlig 1912²³⁸, da skiver fra 1739 af zink, hvide med sorte romertal og årstallet 1769²³⁹, nedtoges.

**Tårnur* 1739. (Beskrevet af museumsinspektør, cand. mag. Hans Stiesdal). Urværket, der byggedes af Peter Mathiesen 1739²⁴⁰, er siden 1956 opbevaret i Den gamle By i Århus. Det består af gangværk og slagværk med en ret usædvanlig indretning til både kvarter- og timeslag. Den grønmaledede smedejernsramme er 73 cm høj, 83,5 cm lang og 46 cm bred, samlet med kiler. De lodrette stivere afsluttes med lave brede oprullede blade; de vandrette stivere har ved hjørnerne forstærkninger med kraftige profiler, som genfindes flere steder i slagværkets udløsningsmekanisme. Alle drev er stokkedrev. Lodder af sten. Snorevalser af træ, vinkelformede spærhager og moderne optræksgearhjul; de oprindelige optræksudvekslinger mangler.

Gangværket har nu stiftgang som erstatning for en oprindelig hagegang. Foruden ganghjulet er andet mellemhjul fornyet af messing²⁴¹.

Slagværket er anbragt vinkelret på gangværket og har konventionel udløsningsanordning anbragt tosidigt. To hammerløftearme, hvis aksel er forskydelig til indgribning for henholdsvis kvarter- og timeslag. En stift på timehjulet trykker én gang i timen kvarterhammerløftearmen ud af indgribning til fordel for timehammerløftearmen. En fjeder bringer atter hammerløftearmenes aksel tilbage i udgangsstillingen. Slagskiven er inddelt til kvarterslag mellem timeslagene, dog slås fjerde kvarter ikke.

Udvendig på øvre vandrette værkstiver er indhugget med versaler: »Peter Mathiesen Copenhagen Anno 1739«, indvendig på den modsatte stiver med delvis sammenskrevne versaler: »Catrne Margrete Consz Christophersen«²⁴², samt endelig på den nærmeste vandrette endestiver: »NELНИИС«.

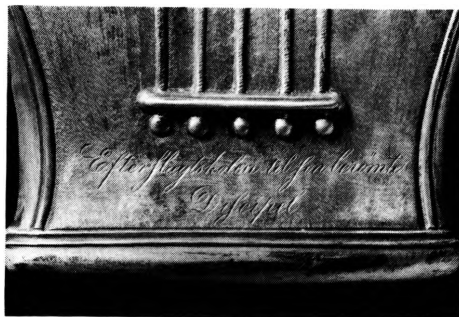
Ved forskellige indgreb er værket præget af indretningen til automatisk elektrisk optrækning 1948²⁴³.

Klokker. 1) 1876. Diameter 94 cm. Om halsen ring med palmetter i relief, hvorunder indskrift med reliefversaler: »Omstøbt af Hellerung & Hauberg, Gamst & Lund^s Eftf. Kjøbenhavn Aar 1876«. Midt på klokkelegemet: »Deum laudo plebem voco defunctos ploro festaque honoro. Sumtjbus pjjs Augustæ vjduæ Payngkij 1846«. Støbt af metallet fra 1846-klokken (jfr. † klokke).

2) 1890. Diameter 68 cm, vægt 348 pd.²⁴⁴. Om halsen ring med planteornamentik i relief, hvorunder indskrift med reliefversaler: »Støbt af B. Løw & Søn. Kjøbenhavn 1890«. Midt på klokkelegemet: »Gloria in excelsis Deo. Me fecit Iohann Barthold Holtzmann Hafniae anno 1731«. Støbt af metallet fra 1731-klokken.

†*Klokker.* To klokker, en større og en mindre, overførtes 1734 fra Ny Hollænderbys kirke til Frederiksberg kirke (jfr. s. 410). Den større, der var støbt 1731, havde diameter, vægt og latinsk indskrift som kopien fra 1890, på 1731-klokken dog tillige Chr. VI's navne-ciffer i relief²⁴⁵. 1885 siges klokken at have været sprukken i en årrække²⁴⁶. Den mindre klokke fra Ny Hollænderbys kirke var af uvis alder, vægten 320 pd.; den omstøbtes 1753 af Holtzmann til en klokke af samme vægt efter at være revnet under sørgeringningen for dronning Louise 1751²⁴⁷. Klokken revnede atter 1759 og blev denne gang omstøbt til en klokke på 346 pd. af klokkestøber Carl Troschel²⁴⁸. Efter endnu en omstøbning 1765 ved samme klokkestøber²⁴⁹, sendtes klokken til Gerlev k., Slagelse h. (jfr. DK. Sorø, s. 719), hvor den endnu findes. I stedet anskaffedes 1765²⁵⁰ den største klokke fra Søllerødgårds kapel (jfr. DK. Kbh. Amt s. 447), en klokke der hang i Frederiksberg kirke indtil den 1845 overgik til civile-tats materielforvaltning for evt. brug i en anden kgl. kirke²⁵¹. Endelig støbtes 1846, efter en testamentarisk gave på 500 rdlr. fra Augusta Frederikke Payngk, enke efter landsoverretsprokurator Payngk, en klokke med fig. indskrift: »Deum laudo plebem voco congre-go clerum defunctos ploro nimum fugo festa-qve honoro. Sumptibus piis Augustæ, vidia Payngkii 1846«²⁵². (Jeg priser Gud, kalder på folket, samler gejstligheden, begræder de døde, jager på flugt og ærer festerne. På from bekostning af A. enke efter P.). Da denne klokke revnede 1876, omstøbtes den til den nuværende fra dette år; den angives som værende af samme størrelse som den gamle²⁵³.

Andet inventar. Relief 79 cm højt, 51 ½ cm bredt, i ramme på 14 cm, udskåret i gammel eg, forestillende kvinderne ved graven, er ophængt i andet pulpitur på sydsiden. Relieffet, der utvivlsomt er skåret i begyndelsen af 1900'rne, er af ukendt oprindelse.

L. L. 1971

Fig. 59. Frederiksberg kirke. Giverindskriften på lyren på Oehlenschlägers mindetavle (s. 467, jfr. fig. 53).

J. S. 1971

Fig. 60. Frederiksberg kirkegård. Østre hegnsmur med nicher i anden afdeling.

FREDERIKSBERG KIRKEGÅRD

Den nye kirke på Frederiksberg byggedes på en lille begravelsesplads, der blev udstykket i terrænet¹ efter det kgl. skøde af 5. maj 1732, og hvis dimensioner tidligere (s. 412) er omtalt. Dens form af en uregelmæssig firkant, som ældre kort viser (fig. 61), var bestemt af Ridebanens skrålinie mod nord og Pile Allé mod vest; ved den søndre flanke ind mod præstegården og mod syd (hvor skødet opgiver 85 alen, men hvor der i virkeligheden måles 87 alen) ind mod hørmarken var vinklerne rette. Samtlige kilder meddeler, at kirkegården i de første åringer hegnedes af stakitter². Endnu i dag er der stakithegn mod Runddelen (fortidens Ridebane), medens der til de andre sider i tidens løb opførtes ringmure (se nedenfor s. 479).

Kirkegården, der i omfang begyndte så beskedent, blev i den følgende tid lige ned til begyndelsen af 20. århundrede udvidet mange gange og er nu en af de mere anselige begravelsespladser i hovedstaden (fig. 62). Den udvidedes første gang ifølge kgl. resolution³ af 28. februar 1764, efter at murmester Hans

Eigtved havde udført en tegning over det nye stykke⁴. Der blev kun tale om en ret ringe forøgelse af den i forvejen knebne gravplads. Hegnsmuren ved østsiden blev nedbrudt og genrejst 30 alen længere mod øst⁵, således at udvidelsen blev et smalt rektangel i direkte tilslutning til den gamle kirkegård, mod nord grænsende op til Frederiksberg Allé. Da der fra nu af intet skel var mellem den ældste kirkegård fra 1732 og den nye fra 1764, blev de to stykker snart opfattet som en enhed under betegnelsen den første afdeling.

Den anden afdeling føjedes til 1824 (fig. 63). Ved kgl. resolution af 20. december 1823 inddrog man et stykke af præstegårdens jord⁶, beliggende øst for den tidligere gravplads og med samme bredde som denne (87 alen fra nord til syd) og 160 alen fra vest til øst langs Frederiksberg Allé, i alt omkring en tønde land, som præsten for fremtiden måtte undvære, og hvorfor han fik erstatning på 10 tønder byg årlig. Man nøjedes ikke med blot at inddrage jorden og hegne pladsen, men lod tillige plantør Hans Hansen forestå beplantningen efter en af ham udarbejdet tegning⁷. Det er første gang, at Frederiksberg kirkegård reguleredes efter mere havearkitektoniske forskrifter.

Kirkegården fra 1824 var ligesom Assistens kirkegård på Nørrebro anlagt

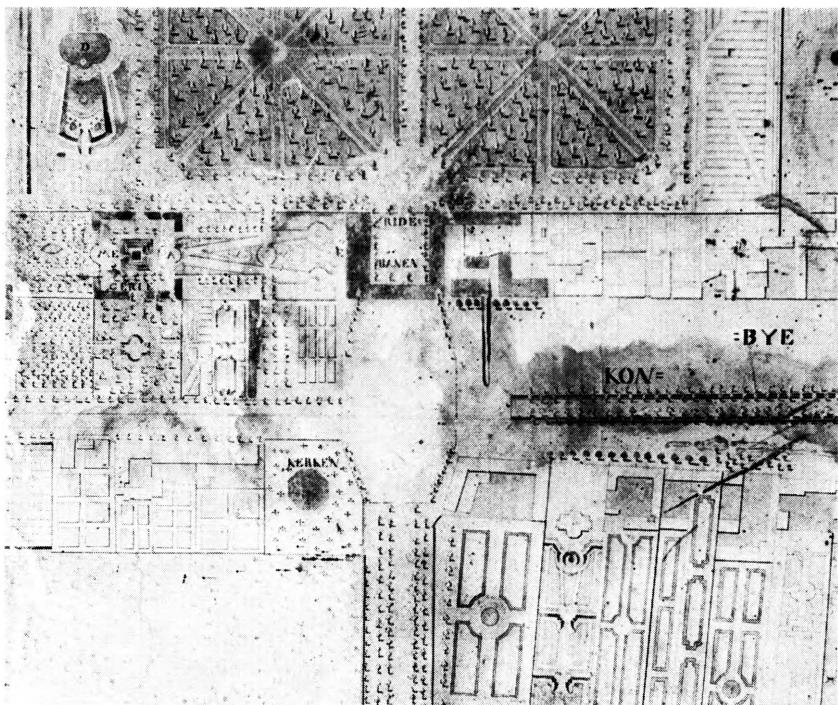

Fig. 61. Frederiksberg kirke med nærmeste omgivelser. Udsnit af gammelt kort o. 1750 i Nationalmuseets billedsamling (s. 476).

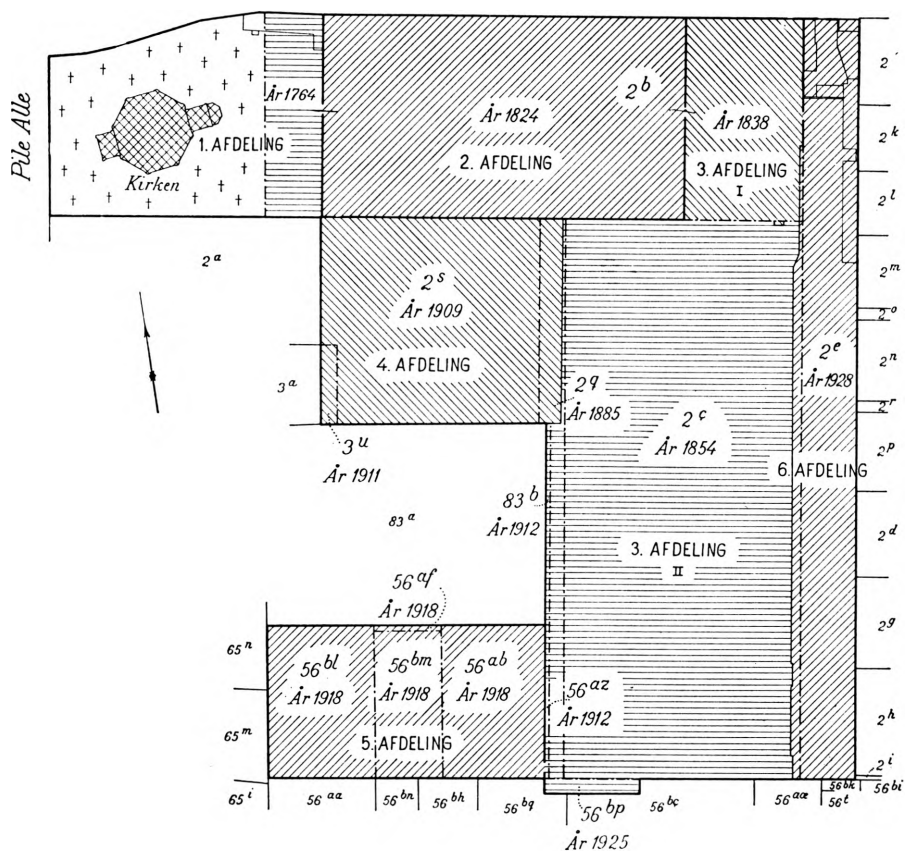

Fig. 62. Frederiksberg kirkegård. Oversigtskort efter Johs. Tholke: Den stille Have (1961).

med »monumentlinier« langs hegnsmuren, med eet gravsted i hver af murens nicher, 30 i alt ved hver af langsiderne. Kirkegården indviedes 1. juni 1825⁸.

Endnu en ny afdeling toges i brug 1838 — senere kaldet 3. afdeling I. Den lå øst for den foregående, fortsættende den lange linie i østlig retning, men modsat sine forgængere hegnet af tjørn ud mod Frederiksberg Allé, ialt 53 alen fra vest til øst langs alléen. Jorden havde ligesom 2. afdeling oprindelig tilhørt præstekaldet⁹.

1854 fulgte en ny udvidelse, kaldet 3. afdeling II, beliggende syd for de to foregående, målende øst-vest 111 alen mod 241 alen fra nord til syd¹⁰. Siden da er begravelsespladsen jævnt og støt udvidet adskillige gange, først 1885 med en smal stribe vest for 3. afdeling II¹¹ og med en 4. afdeling syd for 1824-kirkegården, indviet 1909. Dertil kom 1918 en 5. afdeling ud for den sydligste del af 3. afd. II's vestre flanke og 10 år senere en 6. afdeling øst for 3. afdeling I og II, omfattende et område, der hidtil havde været bebygget med remiser for de københavnske sporveje¹².

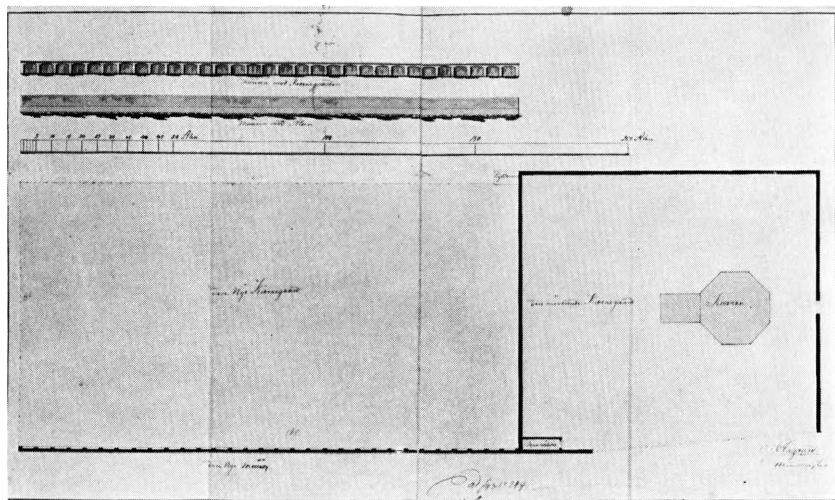

Fig. 63. Frederiksberg ældre kirkegård med udvidelsen 1824.
Kort i RA. Rtk. Ekspeditionskontor for Domænesager (s. 477).

Hegnsmur. Den ældste, meget lille kirkegård var hegnet med stakitter. Der var to køreporte, en mod Frederiksberg runddel (datidens ridebane) og en mod Pile Allé, begge med træbroer over de foran hegnet liggende grøfter¹³. Desuden må der have været en låge i det søndre hegn ind mod præstegården¹⁴, første gang omtalt 1739.

Dette stakithegn blev 1746 delvis erstattet med ringmure, der dækkede den vestre flanke mod Pile Allé, den søndre flanke mod præstegården og den østre flanke mod »hømarken« eller præstegårdsjorden; de to gennemgange i denne murflugt, den vestre port og den søndre låge, indrammedes af murpiller, og der nævnes yderligere »bilthuggervaser« af træ¹⁵. Derimod rørte man ikke ved stakittet mod Ridebanen, hvor der overhovedet aldrig er kommet nogen mur. Grunden var den, at hele Ridebanen hegnedes af ensartet opbyggede rækværk, som også omfattede den store stakitport mod Frederiksberg Allé (fig. 64). Af æstetiske grunde ønskede man også senere at bevare pladsens enhedspræg med helt ens stakitter til alle sider. En korrespondance fra 1801 understreger netop dette symmetriprincip¹⁶. Nu er gitterværkerne ved Runddelen forlængst borte. Kun Frederiksberg kirkegård har bevaret noget af denne gamle tradition, blot er stakittet af træ 1888 ombyttet med et jerngitter¹⁷.

Af ringmurene fra 1746 er der kun lidet tilbage, eftersom alle murstrækningerne vides at være ombygget i tidens løb. Af datidens regnskaber fremgår det, at fundamentet ligesom ved kirken var kridtsten, det øvrige muret af flensborgsten, foroven dækket af (røde?) vingetegl. Højden nævnes ikke, men var formodentlig som efterfølgerne 3 ½ alen. Muren var overfladebehandlet,

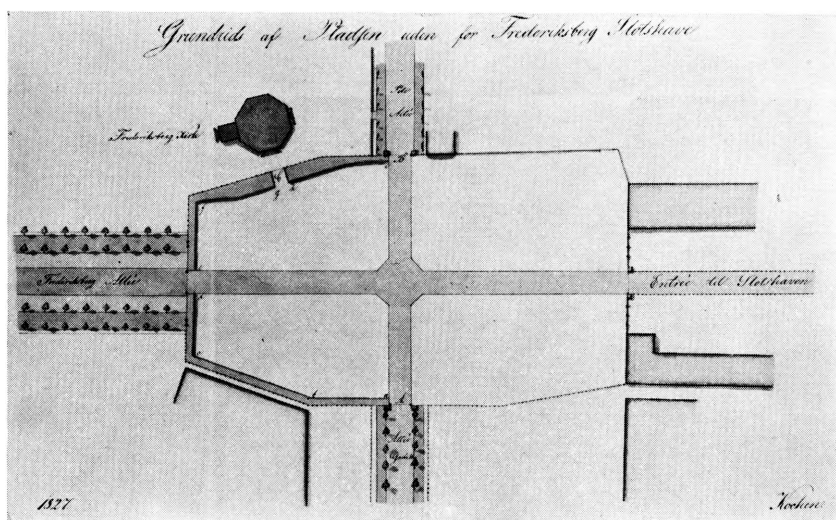

Fig. 64. Frederiksberg Runddel i dens ældre skikkelse. Opmåling 1827 med angivelse af de tre indfaldsveje: Frederiksberg Allé fra øst, Pile Allé fra syd og Allégaden fra nord, alle med behørig gitterporte. Desuden er aftegnet den endnu eksisterende indgang til Frederiksberg have og trægitterværkerne om de fleste af Runddelens sider (med undtagelse af strækningen fra Pile Allé langs menagerihaven hen til pladsens vestre flanke). Tegning i RA. Rtk. Sjæl. renteskriverkontor 1788—1840 (s. 479).

»dønniket« efter datidens sprogbrug, altså enten kalket eller pudset, medens farven ikke omtales.

Da man 1764 udvidede kirkegården med 30 alen østpå (ovenfor s. 476), blev også hegnsmurene ændrede. De 30 alen ud mod Frederiksberg Allé dækkedes af en ny mur (endnu synlig bag den nuværende kontorbygning); ved den søndre flanke forlængedes den gamle murflugt ligeledes med 30 alen, medens den tidligere østre hegnsmur blev nedrevet og genopført 30 alen længere mod øst i en samlet længde på 87 alen¹⁸. Murene var alle glatte, uden nicher. Langs den nye mur mod Frederiksberg Allé opførtes et grundmuret ligbørhus (nedenfor s. 482).

1794 ombyggedes hele den søndre hegnsmur, da den ældre murflugt stod for fald¹⁹. Den skal være funderet med marmorbokker fra Frederikskirkens beholdning af materialer. Over jorden var den 3 ½ alen høj og 1 ½ sten tyk. Den leddedes ved forstærkerpillen med 5 alens mellemrum og dækkedes med vingetegl. Efter regnskaberne skal den have været kalket eller pudset gul. Der var planlagt 14 »nicher« (egentlige nicher er der dog ikke tale om, da den øvre bue mangler). Nu er der 16, men trods denne uoverensstemmelse er største delen af hele murflugten sandsynligvis bevaret til den dag i dag, blot er den gule farve forsvundet.

Den nye kirkegård fra 1824 hegnes mod vest af den tidligere mur fra 1746,

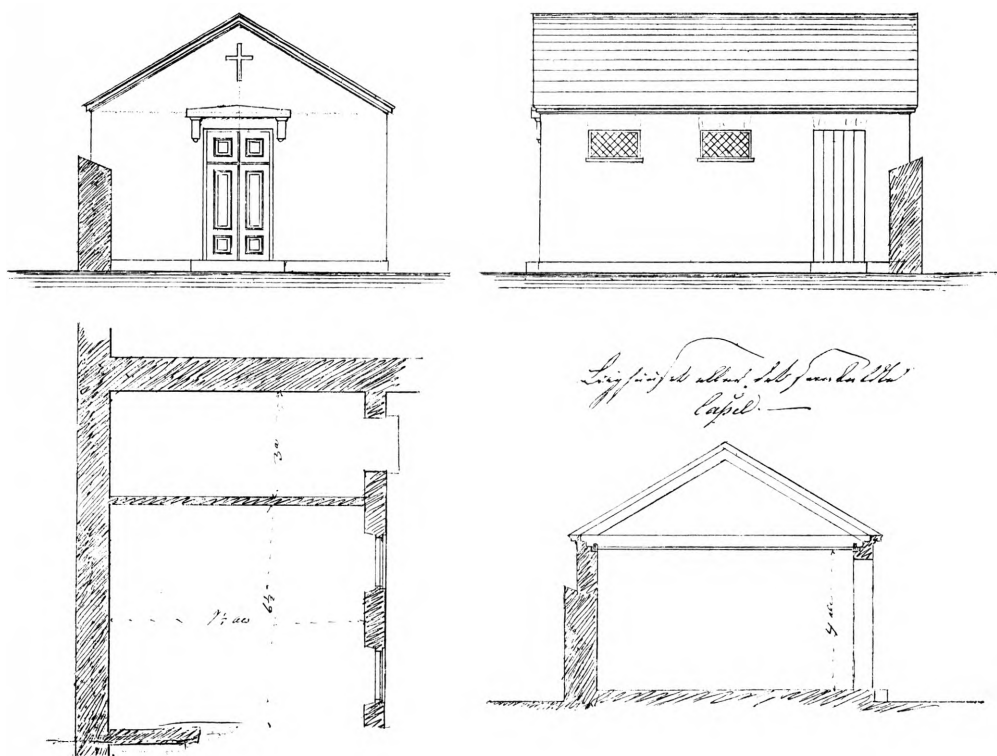

Fig. 65. Frederiksberg kirkegård. Lighus o. 1855. Usigneret tegning i LA (s. 482).
Frederiksberg kirkeinspektionsarkiv.

blot blev der gennem denne brudt en ny køreport. Til de tre andre sider kom der knap 4 alen høje hegnsmure med nicher, der foroven er dækket med fladbuer. Ved den østre mur, der vendte ind mod byen var der imidlertid betænkelighed, da denne murstrækning lå inden for fæstningens demarkationslinie og derfor af regeringen skønnedes at kunne tjene en belejrende fjende til dækning. Man ønskede derfor blot et hegn af tjørn eller dog en tynd mur, der i krigstilfælde hurtigt kunne væltes ned i den foran liggende grøft²⁰. Den sidste udvej blev foretrukket, og denne afdeling af kirkegården står utvivlsomt på det nærmeste i sin oprindelige skikkelse, med gråt afskurede mure. — Den søndre halvdel af hegnsmuren ind mod den første afdeling af kirkegården var i ny tid så forfalden, at den hældede faretruende mod øst. Den blev da 1959 nedbrudt, hvorefter en ny murflugt blev rejst²¹. Den nordre halvdel af denne mur blev derimod stående. — Omtrent samtidig med hegnsmuren omkring anden afdeling blev den gamle mur ud mod Pile Allé ombygget²². Den ene halvdel — hvilken vides ikke — blev nedbrudt og genopført, medens den anden halvdel repareredes 1824.

1825 blev den nyindviede kirkegård nærmere reguleret. Midt på hver pille

blev der »trukket en linie« (forlængst forsvundet), og i hver niche opsattes en hvidmalet plade med sorte tal²³.

Kirkegårdsudvidelsen 1838, kaldet tredje afdeling I, var oprindelig uden hegnsmur. Den indrammedes af tjørnehegn, ud mod Frederiksberg Allé tillige med en række træer. Sådan ses det endnu på en kirkegårdsplan fra 1853. Nu er der ud mod alléen en ældre hegnsmur med nicher. Når den er bygget, er ikke ganske klart, da der ikke er fundet nogen korrespondance om denne sag. Sandsynligvis er det sket i 1860'erne, senest i 70'erne. Den eksisterede i hvert fald 1881, da en murmester dette år reparerede »porten i ringmuren ved Frederiksberg Allé«²⁴. Der kom en rundbuet låge længst mod øst i murflugten, og på denne låges portstolper anbragtes et par jernkors, der efter udseendet at dømme må være fra tiden efter midten af forrige århundrede. Lågen blev forsynet med et jerngitterværk. Muren på dette sted blev delvis helt fornyet 1967 i forbindelse med opførelsen af det tilstødende mandskabshus ved materialgården på den tidligere sporvognsremises grund (kirkegårdens 6. afdeling).

De øvrige afdelingers indhegninger er udført i takt med kirkegårdens forskellige udvidelser.

Huse på kirkegården. I tidens løb nævnes et *ligbørhus*, et *benhus* og et *ligkapel*, men i virkeligheden drejer det sig om en og samme bygning. Den ældste kirkegård fra 1730'erne har utvivlsomt haft et ligbørhus, hvis materialer blev bortsolgt 1747, da ringmuren blev opført²⁵. Man byggede da et nyt grundmuret ligbørhus, hvis to ydermure støttede sig til den nyopførte hegnsmur i dennes nordøstre hjørne. Ved kirkegårdens udvidelse 1764 blev det kun 17 år gamle hus nedrevet for at blive genopført ved den nye kirkegårds nordøstre hjørne²⁶, hvor det lå vistnok ganske uantastet til 1835. Dets beliggenhed og dimensioner kendes fra et kort over kirkegården 1824. Det havde en længde på omkring 12 alen langs den nordre hegnsmur og en gavl på ca. 5 alen ved kirkegårdens østmur. I den følgende tid omtales det mest som *benhuset*, der foruden en samling opgravne knogler mest brugtes til materialskur²⁷. Oehlen-schläger omtaler det i sit Frederiksbergdigt: »Ved skumle Beenhus, hvor man Knokler giemte, — jeg glemte — min Frygt og saae nysgerrigt ind ...« Dette benhus skal være udvidet 1835, uden at vi dog kender dimensionerne²⁸. 1855 omdannedes det til *ligkapel* (10 alen i længden øst-vest og 8 alen i bredden) og benævnes i denne forbindelse tillige ved sin gamle funktion som benhus²⁹. Grundplanen kendes fra en tegning 1863, da man tilføjede et lille redskabsrum langs den østre hegnsmur³⁰. Bygningen fungerer stadig som ligkapel og indgår som led i det senere stærkt udvidede kompleks med tilføjede kontorlokaler for kirkegårdens administration. Mod vest forlængedes bygningen 1883 med et par lokaler til redskaber samt et kontor, ialt i en længde af 13 alen³¹. En sidste udvidelse fulgte 1924, atter mod vest, så at den hele længde målte 22 m. I

E. M. 1971

Fig. 66. Frederiksberg kirkegård. Det ældre lighus med senere udvidelser. Bygningen fra 1855 er for enden af det lange hus til venstre. Tilbygningen til højre er fra 1863. Den forreste del med kirkegårdens kontorer er gradvis tilkommet i nyere tid (s. 482 f.).

nybygningen indrettedes nye kontorer med foransat vindfang³² (fig. 66).

Da man 1838 udvidede kirkegården og af den grund havde brug for mere plads til materialer, tænkte man på i dette øjemed at anvende »den liden Halvtagsbygning, som er indrettet til at henlægge druknede og andre fundne Lig«, således refereret efter bygningsinspektøren F. F. Friis' indstilling³³. Han tilføjer: »Men da denne Bygning som bekendt meget ofte og næsten stadig er i Brug, er der lige saa ofte ingen bekvem Plads levnet for Rekvisitterne, hvorhos tillige dette fællesskab er anset usømmeligt, endog modbydeligt«. Friis har derfor indrettet et materialskur andetsteds, men hverken dettes eller selvmordernes makabre hus' beliggenhed kendes. Langt ned i tiden var der mindelser om disse ulykkelige forhold. Inventarieprotokollen fra 1882 nævner således »et Lad til Selvmordere«³⁴.

Et *kolera-epidemikapel* som midlertidig foranstaltning i anledning af sygdommens faretruende udbredelse i begyndelsen af 90'erne opførtes 1892 på kirkegårdens anden afdeling i det sydøstlige hjørne. Det omtales endnu 1894,

men siden er der stille derom, og det er antagelig nedrevet kort derefter³⁵.

På kirkegårdens 6. afdeling opførtes 1928 en *urnehal* efter tegning af arkitekt V. Lauritzen³⁶. I forbindelse med den nordøstre låge ud til Frederiksberg Allé blev der i en lav nybygning indrettet samlingsrum for kirkegårdens funktionærer 1967.

KIRKEGÅRDSMONUMENTER*

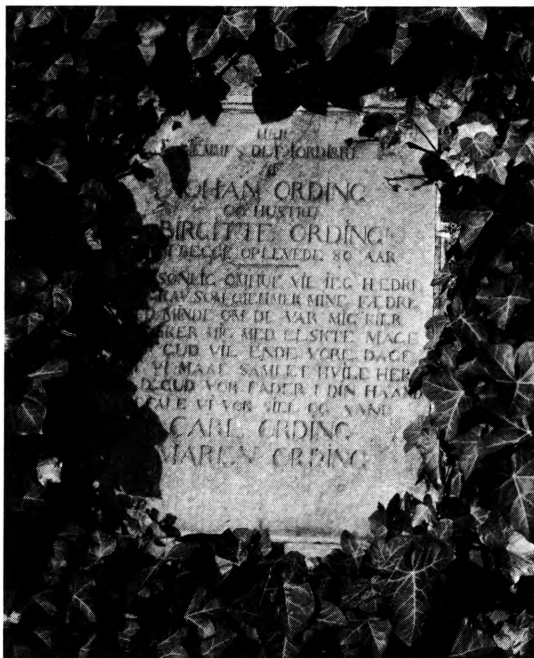
De nuværende kirkegårdsmonumenter¹ på Frederiksberg ældre kirkegård stammer alle fra tiden efter ca. 1800. Som en afspejling af Frederiksberg sogns placering i dette tidsrum, først som mondænt landliggersted for rige københavnere, siden som en integreret del af hovedstaden, er antallet af repræsenterede kunstnere og gravminder over kendte personligheder på kirkegården overmåde stort. Monumenter skabt af H. W. og V. Bissen, J. og N. Skovgaard, Th. Bingesböll, R. Tegner, A. V. Saabye, G. Vigeland, J. Lund, M. Nyrop, A. Bundgaard og senest Axel Saltos stentøjskeglestub på hans eget gravsted, afspejler næsten ubrudt udviklingen inden for den signerede gravmælekultur i de sidste 100 år. Den mere anonyme kultur er ligeledes vel repræsenteret: monumenter i rød neksøsandssten fra begyndelsen af det 19. årh., produkter fra det Meldahlske jernstøberi på Vesterbro fra midten af århundredet og de grå sandstensblokke med vedbendsornamenter og hvidt marmorkors fra slutningen. Det 20. århundredes begyndelse er præget af stilblandingen, vor tid af de groft eller utilhugne granitsten.

Det kendteste gravsted på kirkegården er utvivlsomt Adam Oehlenschlägers; digteren er imidlertid ikke ene om at repræsentere den danske »guldalder«, hvorfra navne som Kamma og Knud Lyne Rahbek, A. S. Ørsted, Collin m.fl. kan nævnes blandt de begravede. Det ry, som bl.a. disse begravelser gav kirkegården, har siden holdt sig — som begravede kan i flæng nævnes skuespillerne Anna og N. P. Nielsen, Price'erne, Kristian og Karl Mantzius, Emil Poulsen og N. Neiiendam, digterne og malerne J. C. Hostrup, Helge og Edith Rode, Robert Storm Petersen, Constantin-Hansen og Bingesböll, historikerne P. V. Jacobsen, A. D. Jørgensen, C. F. Bricka, M. Cl. Gertz, Troels-Lund, Kr. Erslev og kirkehistorikeren Hal Koch samt endelig den eneste begravede hvem man tør tillægge verdensberømmelse: filmskaberen Carl Th. Dreyer.

Dette galleri af kendte personer på kirkegården har forårsaget, at en lang række gravsteder efter 1850 er medtaget i den følgende kronologiske liste, fuldstændighed i fortegnelsen er dog kun tilstræbt til og med dette år.

* Afsnittet om *Kirkegårdsmonumenter* er redigeret af Henning Bender.

Fig. 67. Frederiksberg kirkegårds vistnok ældste bevarede gravminde. Marmorplade o. 1800 over Johan Ording og hustru Birgitte Ording, nu indsat i kirkens sydøstre mur (s. 485).

J. S. 1970

1) Ca. 1800². (Fig. 67). Iohan Ording og hustru Birgitte Ording, begge døde 80 år gl. Fordybede versaler med vers: »Med sønlig omhue vil ieg hedre, den Grav som giemmer mine Fædre, ved Minde om de var mig kier, og ønsker mig med elskte Mage, naar Gud vil ende vore Dage, at vi maae samlet hvile her, kald Gud vor Fader i din Haand, befale vi vor Siel og Aand. Carl Ording. Maren Ording«. Gråhvid marmorplade, 54 × 41 cm, indsat i kirkens sydøstre mur.

2) Ca. 1800—1820. (Fig. 68). Rød sandstensstele i empire på lavt fundament, aftrappet fodstykke og stele afsluttet med stumpvinklet trekantgavl, 173 × 82—52 cm. I fodstykket buet niche med bikube (fliden), i gavlen sammenlagte hænder, begge ornamenten i hvidt marmorrelief. Fordybede sortoptrukne versaler på hvid marmorplade, formentlig indfældet i stelen i 1920'rne. Da stelen på bagsiden har to navne indhugget med sortoptrukne versaler, dødsår 1884 og 1890, synes denne at have været vendt mellem 1884 og indsættelsen af den nuværende indskriftsplade. Før 1884 må monumentet imidlertid have vendt som nu, men da med en anden nu forsvunden indskriftsplade. 1. afd. syd.

3) Ca. 1820³. Rød sandstensstele i empire, 138 × 63—45 cm. Fodstykke med rundstav over hulkant, stele med svagt opadskrånende sidelinier kronet af udkraget buet gavl med uprofilerede hjørneakroterier. I stelen over fodstykket buet niche med bikube, i gavlen sommerfugl, begge figurer i hvidt marmor-

J. S. 1970

Fig. 68. Frederiksberg kirkegård. Ældre monument af sandsten o. 1800—1820, med senere indsat indskrifttavle. Kirkegårdens 1. afdeling (s. 485).

J. S. 1970

Fig. 69. Frederiksberg kirkegård. Hvid marmorsten o. 1817, over Inger Mathiesen. Indsat i første afdelings østmur (s. 486).

relief. Hvid marmorplade med fordybede sortoptrukne versaler, hvor døds-årene, 1952 og 1960, indicerer at pladen er langt yngre end monumentet. Første afd. sydøst.

4) (Fig. 69). O. 1817. Inger Mathiesen f. Steenberg, f. 16. april 1772, † 10. juni 1817, og Hanne Mathiesen f. Hansen, f. 22. juni 1793, † 29. jan. 1871 (traktør Lars Mathiesens (jfr. nr. 35) første og anden hustru). Sortoptrukken indhugget kursiv på gråhvid marmorplade, 68 × 77 cm. Pladen indrammet af udkraget og uprofileret fodstykke og sidestykker samt buet gavlf, alt i rødgrå sandsten. 3 medaljoner i hvidt marmorrelief, over sidestykkerne 2 seks-takkede regulære stjerner, i gavlen slange der bider sig selv i halen (evighedssymbol). Mellem indskriftsplade og gavlf spiralbort (»løbende hund«) med centralt møde i svagt marmorrelief. På 1. afd.s østmur, umiddelbart syd for indgangen til 2. afd.

5) (Fig. 70). O. 1818. Anders Sandø Ørsted, f. 21. dec. 1778, † 1. maj 1860. Sophie Wilhelmine Bertha Ørsted f. Oehlenschläger, f. 16. juli 1782, † 9. feb. 1818. Mathilde Elisabeth Ørsted f. Rogert, f. 25. april 1782, † 26. juni 1824. Indskrift fra 1860 med indhugne forgyldte versaler. (Lang inskription for Sophie Ørsted på stelens forside samt navnene Joachim Conrad Oehlenschläger (1748—1827) og Martha Marie Oehlenschläger f. Hansen (1745—1800), afsle-

J. S. 1970

Fig. 70. Frederiksberg kirkegård. Rød sandstensstele o. 1818 over Sophie Ørsted, f. Oehlenschläger, med senere indskrift over Anders Sandøe Ørsted, død 1860, og dennes anden hustru Mathilde Elisabeth Ørsted, f. Rogert. På den ældste kirkegård vest for kirken (s. 486).

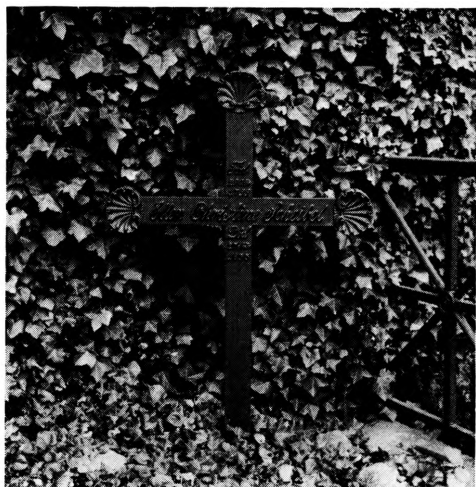
bet og erstattet med ny indskrift 1860)⁴. Rød sandstensstele, 185 × 77—55 cm, med let opadskrånende sidelinier på aftrappet fod. Over indskriften enkel perlestav, mens stelen øverst dækkes af udkraget stumpvinklet trekantgavl med uprofilerede hjørneakroterier; overgang mellem stele og gavl formidlet af æggestav. På venstre side af stelen et indhugget anker, på højre side et kors og på bagsiden kalk og oblat, alt forgyldt. 1. afd. nær kirkens nordvestre side.

6) O. 1823. Traktør Mathias Frederick Lyng, f. 16. okt. 1766, † 10. aug. 1823, og hustru Juliane Sophie Lyng f. Holmberg, f. 22. aug. 1773, † 24. nov. 1856, og deres datter Christiane Rebekka Lyng, f. 8. feb. 1801, † 23. juli 1881. Indhugne versaler på hvid marmorplade, 41 × 93 cm. Pladen indrammet af rektangulær rød sandsten, 88 × 105 cm, med udkraget sokkel og topstykke med buet afslutning og hjørneakroterier. I topstykket sammenlagte hænder i hvidt marmorrelief. Indfældet i kirkens nordvestre mur.

7) O. 1828. Michael Frederik Liebenberg⁵, konfessionarius og hofpræst, f. 2. april 1767, † 3. maj 1828. Antoinette Thomasine Liebenberg f. Birch, f. 10. feb. 1783, † 26. nov. 1855. Indhugget sortoptrukken kursiv på hvid marmorplade, 61 × 31 cm, indfældet i mur. Herover, ligeledes indfældet, marmorrelief-medaljon med krans af egeløv med sløjfe hvori en opslået bog med utydelig kursivindhugning: »Den Fro[mmes] Gravh[ø]i er et [A]lter ti[l] Guds Ere«.

1. afd.s sydmur (jfr. nr. 30).

8) O. 1829. Marie Langeland f. Giede, f. 25. april 1770, † 31. jan. 1829, gift

J. S. 1970

Fig. 71. Frederiksberg kirkegård. Støbejernskors o. 1833 over Ellen Christine Scheibel. Anden afdelings nordmur (s. 488).

J. S. 1970

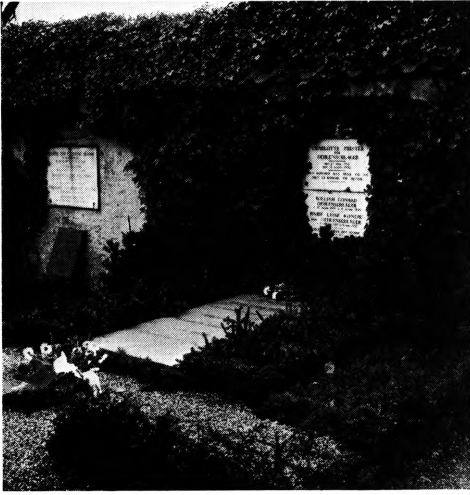
Fig. 72. Frederiksberg kirkegård. Hvid marmortavle o. 1834 over deputeret i Danske Kancelli Peter Johan Monrad. Indfældet i anden afdelings vestmur (s. 489).

6. jan. 1792 med proviantforvalter Rasmus Langeland, f. 15. juli 1767, † 29. nov. 1837. Længere indskrift over Marie, forfattet af Rasmus Langeland. Indhugne sortoptrukne versaler på hvid marmorplade, 75 × 128 cm, med topstykke, indtil 25 cm højt, formet som to liggende volutter med rosetter i spiralhovederne. Alt indfældet i 2. afd.s sydmur⁶. Om gravstedet et samtidigt støbejernsgitter, der nederst består af en række skråtstillede spiraler hvorover balusterformede slyngninger kronet af en række palmetter. På lågen støbejernsplade med reliefindskrift: »Maria Langeland. Rasmus Langeland«.

9) O. 1831. »Slagtermester Jens Peter Hillarius Kalko^s Familiebegravelse. Kiøbt 1831 paa 50 Aar«. Indhugne versaler med rest af forgylndning på monument som nr. 8, indfældet i 2. afd.s nordmur. Om gravstedet støbejernsgitter som nr. 8, med dobbelt låge. På venstre låge plade med reliefindskrift: »I. P. Hilarius Kalko«, på højre låge tilsvarende: »S. C. Kalko født Høfner«. Midt mellem lågerne plade med vase og reliefindskrift: »Ano 1831«.

10) O. 1832. Christian Ludvig Lütken, f. 1750, † 1813. Johanne Marie Lütken f. Schinmeyer, f. 1766, † 1832. Indhugne sortoptrukne versaler på skråtstillet hvid marmorplade, 69 × 44 cm. Sydvestlige hjørne af 2. afd.

11) O. 1833. (Fig. 71). »Ellen Christine Scheibel. Föd 29 Octbr 1799. Död 27 Nvbr 1833«. Kursivindskrift i relief på støbejernskors, 109 × 78 cm, med muslingeskalsafslutninger. På gravstedet tilsvarende kors med kursivindskrift: »I: E : B : Scheibel. Födt 25 Nov 1786. Död 29 Sep 1856«. Om gravstedet støbejernsgitter med kors- og krydsstillede stivere. Ved 2. afd.s nordmur.

J. S. 1970

Fig. 73. Frederiksberg kirkegård. Hvid marmorplade o. 1835. Charlotte Phister, født Oehlenschläger. Derunder broderen William Conrad Oehlenschlägers marmorplade o. 1885. Indfældet i anden afdelings søndre hegnsmur (s. 489). Nederst digteren Adam Oehlenschlägers store sten, se fig. 78 s. 493.

J. S. 1970

Fig. 74. Frederiksberg kirkegård. Hvid marmorplade o. 1836 over Knud Lyne Rahbek, Karen Margrethe (Kamma) Rahbek, f. Heger, og Johan Carl Heger. Anden afdelings nordre hegnsmur (s. 490).

12) O. 1834. (Fig. 72). Peter Johan Monrad, konferentsråd, 53 år i kongens tjeneste hvoraf 31 år som deputeret i danske kancelli. Indhugne sortoptrukne versaler: »Staten tabte i Ham en uegennyttig Embedsmand, ædle og velgjørende Samfund et virksomt Medlem, Trængende en Talsmand og Hjælper, prøvede Venner en trofast Ven«. Født 18. maj 1758, † 23. jan. 1834. Hvid marmorplade, 58 × 112 cm, indfældet i 2. afd.s vestmur.

13) O. 1834. Kammerherre Generalmajor F. J. v. Haxthausen, f. 18. juni 1772, † 4. nov. 1834. Fraktur i relief på støbejernskors, 113 × 76 cm, med trekløverformede afslutninger. På gravstedet⁷ tilsvarende kors for generalinde A. B. von Haxthausen f. baronesse Holck (f. 1773, † 1842), dog indskrift med kursiv i relief. Begge kors tidligere på Garnisons kirkegård⁸, nu Frederiksberg kirkegårds 3. afd. II nordligst.

14) O. 1834. Christian Lassen, f. 17. juli 1768, † 28. nov. 1834, i 32 år kongelig sølvpop. Sortoptrukne fordybede versaler på hvid marmorplade, 39 × 62 cm. Tilsvarende plade for hustruen, Else Catrine Lassen, f. 1785, † 1863. Begge plader indfældet i 2. afd.s sydmur.

15) O. 1835. (Fig. 73). Charlotte Phister f. Oehlenschläger, f. 21. april 1811, † 12. marts 1835. I marmorplade, 42 × 66 cm, indfældet i 2. afd.s sydmur (jfr. nr. 34).

16) O. 1835. Karen Wiuff f. Hansen, f. 18. aug. 1777, † 26. dec. 1835. Indhugne versaler i hvid marmorplade, 31 × 32 cm, indfældet i opretstående sand-

Fig. 75. Frederiksberg kirkegård. Sandstensmonument med marmorrelief o. 1837 over Emilie Augusta Wolff, født Zinn. Anden afdelings sydmur (s. 490).

J. S. 1970

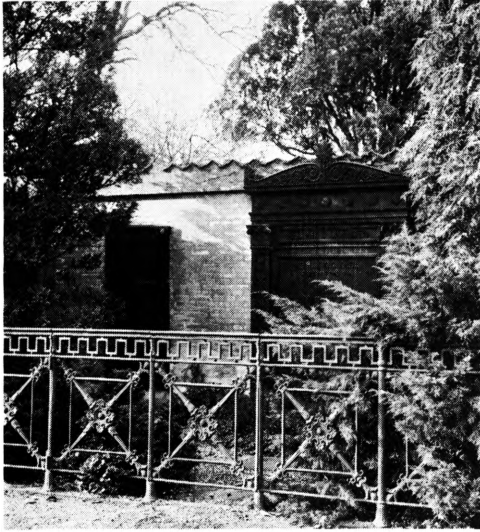
sten kronet af hvidt marmorkors. Ved muråbningen fra 2. til 1. afdeling (jfr. nr. 38).

17) O. 1836. Hof- og slotspræst Søren Schiødt, sognepræst på Frederiksberg 1824—1835. F. 24. juni 1782, † 12. aug. 1836. Indskrift med versaler i relief på støbejernsplade, 120 × 50 cm, der øverst smykkes af 3 engle i relief, hvoraf den midterste bærer en opslået bibel, den venstre en nedadvendt fakkelt⁹. Pladen, der er sat af »Frederiksbergs og Vesterbroes Beboere«, fandtes endnu i 1893 på 2. afd. mod vest, men blev før 1933 indfældet i kort mur vinkelret på 1. afd.s sydmur ved lågen til præstegården. Nuværende hvidmaling yngre end 1933.

18) O. 1836. (Fig. 74). Knud Lyne Rahbek (†1830). Karen Margaretha Heger († 1829). Iohan Carl Heger († 1836). »Med elskte Viv vor Digter hviler her: De delte troligt Livets Fryd og Kummer! Og han som var dem begge kiær, og leved dem saa længe nær nu deler med dem Gravens Slummer«. Indhuggede sortoptrukne versaler på hvid marmorplade, 55 × 82 cm, indfældet i 2. afd.s nordmur.

19) O. 1837. (Fig. 75). Emilie Augusta Wolff f. Zinn, † 29. dec. 1836, 29 år gl. (jfr. søsterens gravsted, nr. 39). Indskrift fordybende sortoptrukne versaler. Rødt sandstensmonument i steleform med udkraget fodstykke og stumpvinklet trekantsgavl, 148 × 102—75 cm. I midterfeltet, 77 × 75 cm, indfældet hvidt marmorrelief, 54 × 42 cm, siddende Caritas med tre børn, udført af H. W. Bissen¹⁰. Indfældet i 2. afd.s sydmur.

20) O. 1837. Stadsbedemand Lauritz Hansen, f. 17. nov. 1783, † 30. april

J. S. 1971)

Fig. 76. Frederiksberg kirkegård. Det meldahlske gravsted med støbejernsgitter o. 1845. Anden afdelings vestmur (s.492).

J. S. 1970

Fig. 77. Frederiksberg kirkegård. Støbejernsmonument o. 1845 over familien Meldahl. Anden afdelings vestmur (s. 492).

1837. Udslidte fordybede versaler på skråtliggende grå sandstensplade, 64 × 48 cm. På samme gravsted som nr. 16.

21) O. 1837. Konferensråd Peder Wormskiold, første deputeret i rentekammeret, f. 26. aug. 1750, † 15. marts 1824, samt hustru Margrete Mette Wormskiold f. Teilmann, f. 9. juni 1757, † 22. nov. 1837, og søn justitsråd Christian Töger Carl Wormskiold, f. 25. sept. 1790, † 18. jan. 1829. Reliefindskrift med fraktur, navne med kursiv, på støbejernsplade, 88 × 99 cm. I pladens hjørner 4 rosetter i relief, og som overstykke i gennembrudt arbejde, ørn med udbredte vinger omgivet af volutslynget planteornamentik med palmetter¹¹. Ophængt på 3. afd. II.s sydmur, tidligere på muren ved 2. afd.s nordvestligste gravsted¹².

22) O. 1839. Carl Wilhelm Heber (sognepræst i Svendborg), f. 31. aug. 1771, † 31. juli 1839. I optrukne fordybede versaler på stele af grå sandsten, 152 × 40—36 cm, med fodstykke, svagt opadskrånende sidelinier og stumpvinklet trekantsafslutning. Over indskriften 2 rosetter og på afslutningen due med oliegren, alt i bronzere relief. 2. afd. mod nord.

23) O. 1842. »Cancelliraad Bahnebergs Familie-Gravsted« (kancelliråd C.

Bahneberg, † 1842). Sortoptrukne fordybede versaler på skråtstillet hvid marmorplade, 78 × 52 cm. Ved 1. afd.s østmur.

24) O. 1843. Johan Sigismund Møsting, gehejmestatsminister, f. 2. nov. 1759,

† 15. sept. 1843. Gift 29. juli 1785 med Christine Cecilie von Krogh, f. i Trondhiem 12. okt. 1767, † 30. april 1850. Indskrift med brede fordybede versaler

på hvid skråtstillet marmorplade, 98 × 66 cm. Ved 1. afd.s sydmur.

25) O. 1843. Sara Thomasine Marie Walsøe, f. Fischer, f. 20. sept. 1812, f. 11. juli 1843. Carl Ferdinand Walsøe, f. 14. sept. 1807, † 10. aug. 1875. Wilhelmine Louise Fischer, f. 15. april 1815, † 20. dec. 1893. Sortoptrukne fordybede versaler på hvid marmorplade, 63 × 42 cm, indsat i 2. afd.s sydmur.

26) O. 1845. Anna Christina Hedde, f. i Ditmarsken 8. marts 1795, † i Lyngby 8. juli 1845. Bibelcitater (Rom. 8,18). Anna Rink, f. 1880, † 1965. Indskrift på tysk med fordybede versaler på liggende grå sandsten, 165 × 75 cm, med roset 1 relief i hvert af de 4 hjørner. På gravstedet tillige nyere, men ellers ganske tilsvarende sten. 2. afd.s nordøstlige hjørne.

27) O. 1845. (Fig. 76 og 77). Meldahls gravsted (øverste indskriftsfelt). Henrik Meldahl, f. 1776, † 1840, og hustru Luise B. Meldahl f. Hansen, f. 1796, † 1845 (midterste indskriftsfelt). Richter f. Meldahl, f. 1818, † 1900; Carl Eduard Meldahl, f. 1835, † 1926 (nederste indskriftsfelt). Versaler i relief på opretstående støbejernsplade, 240 × 142 cm. Indskriftfelterne kantede af profilerede lister, mellem midterste og nederste felt mæanderbort i relief. Pladen flankeret af pilastre med panelfyldinger med klassicistisk bladornamentik og korintiske kapitæler, herover frise med 7 rosetter og gavlfod med palmet omgivet af volutslynget bladornamentik. Palmetformede hjørneakroterier. Om gravstedet støbejernsgitter. Monumentet er i udformning næsten identisk med det samtidige ved »Friboes Hvile« i Lyngby (se P. Strømstad: Friboes Hvile (1969), s. 16).

28) O. 1845. »Planteur Hansen's Familie-Gravsted« (Plantør H. Hansen, f. 1777, † 1845. Jfr. s. 477). Fordybede versaler på stele af sort poleret granit, 175 × 48—39 cm, med fodstykke, let opadskrånende sidelinier og stumpvinklet trekantsafslutning¹³. 2. afd. mod nord.

29) O. 1847. Niels Møller, apoteker på Vesterbro, † 1829, 49 år gl., og hans 2 sønner Peter Herman Barclau Møller, stud. pharm., † 1842, 20 år gl. Iulius Ferdinand Møller, cand. theol., † 1847, 29 år gl. Bibelcitater (angivet som »Cor. 17,27«, men er I. Kor. 15,57). Sortoptrukne udviskede fordybede versaler på hvid skråtstillet marmorplade, 75 × 50 cm. På sandstenssokkel med efeuranke i relief, 108 cm lang, med mærke efter tilsvarende indskriftsplade (ca. 1879)¹⁴. Ved 2. afd.s nordmur.

30) O. 1847. Francisca Victoria Liebenberg f. Schöpff, f. 8. juli 1806, † 30. nov. 1847. Som nr. 7 på samme gravsted.

31) O. 1848. (Fig. 79). Peter Vilhelm Jacobsen, etatsråd og kommitteret i rentekammeret (historiker og forfatter), f. 21. dec. 1799, † 13. maj 1848. Gertrud Cathrine Elizabeth Jacobsen f. Essendrop, f. 13. okt. 1816, † 28. marts 1872. Sortoptrukne fordybede versaler på hvid marmorplade, 57 × 90 cm, indfældet i 1. afd.s vestmur i hjørnet mod præstegården. Herunder skråtstillet

J. S. 1970

Fig. 78. Frederiksberg kirkegård. Digteren Adam Oehlenschlägers gravsten, lagt o. 1850. Anden afdelings søndre række (s. 494).

hvid marmorsten udhugget som opslået bog, 46 × 100 cm; på venstre opslag digt af Henrik Hertz, på højre digt af C. A. Th. (C. A. Thorsen)¹⁵.

32) O. 1848. Oline Sophie Frederikke Bloch f. Hadsund, f. 25. maj 1798, † 12. juli 1848. Carl Johannes Bloch, † 24 år gl. (fejlagtig ophugning for 2 ½ år gl.)¹⁶. Sortoptrukne versaler på skråtstillet hvid marmorplade, 72 × 47 cm, på Svend Grundtvigs gravsted (jfr. nr. 49), ved 1. afd.s sydmur.

33) O. 1849? »Her til kom paa Jorden Frederik Marcus Voigt, d. 26. Sept. 1815, hans Søn Nicolai Voigt, d. 29 Novb. 1819, hans Datter Emilie Buchwald [født Voigt] d. 26 Oct. 1849, og dette Haabets Leie Gje[mmer ligeledes] hendes Ægtefælle Lektor Joh. Heinrich v. Buchwald, d. 9 Febr. 1876«. Indskrift med særligt i højre side stærkt udviskede fordybede versaler på forvitret hvid marmorplade, 50 × 75 cm, ophængt på 1. afd.s vestmur. På gravstedet tillige mindsten over slotsforvalter og anlægsgartner Marcus Friederich Voigt, f. 1757, † 1815 (samme person som den ovennævnte F. M. Voigt, men her med den korrekte navneform), med vers fra afsnittet om Voigt i »Frederiksbergdigtet« af Oehlenschläger. Fordybede versaler i liggende rødlig kalkstensplade, 165 × 105 cm, lagt af borgmester i Holbæk, Nicolaj Hansen, ca. 1909¹⁷. Tidligere øst-vest på gravstedet, men før 1961 lagt syd-nord.

34) O. 1850. (Fig. 78). Adam Gottlob Oehlenschläger, f. 14. nov. 1779, † 20. jan. 1850. Christiane Georgine Elisabeth Oehlenschläger f. Heger, f. 28. juli 1782, † 7. juli 1841. Sortoptrukne fordybede versaler i liggende rødgrå poleret granitplade, 204 × 94 cm. 2. afd.s sydмур (jfr. nr. 15).

35) O. 1850. Hanne Saabye f. Engel, f. 16. marts 1826, † 17. maj 1850. Traktør Lars Mathiesen (kendt fra Hostrups »Genboerne«), f. 26. dec. 1769, † 19. marts 1852. Fordybede versaler på opretstående hvid marmorplade, 89 × 57 cm, ved 1. afd.s østmur, umiddelbart syd for indgangen til 2. afd. (jfr. nr. 4).

36) Ca. 1850? 2 hvide marmorplader, hver 55 × 84 cm, sammenstillede i granitramme, 165 × 110 cm. Sortoptrukne fordybede versaler med tilsyneladende ældre bogstavstyper på den øverste plade. På denne plades venstre halvdel: Jens Frechland, sognepræst til Frederiksberg 1810—23, og derefter til Søllerød, † 1826, og hustru, man Petersen, cand. jur., 1805—48, og hustru Axeline f. Frechland, 1803—82, samt datter Henriette, 1843—44. 2. afd.s vestmur.

37) Mellem 1846 og 1855. Peter Christian Muusfeldt, cand. jur., løjtnant i 2.

livregiment, † 28. feb. 1827, 38 år. Anna Marie Haugsted f. Sommersted, † 4. nov. 1846, 54 år. Iulie Susanne Haugsted f. Plenge, † 30. aug. 1855, 31 år. Frederik Christian Haugsted, dr. med., † 20. dec. 1866, 62 år. Christian William Haugsted, † 25. sep. 1910, 56 år. Sortoptrukne fordybede versaler, hvoraf de to sidstnævntes navne er skrevet med yngre bogstavstyper end de øvrige. Hvid marmorplade, 58 × 112 cm, ophængt på 2. afd.s nordmur.

38) O. 1851. Frideriche Caroline Iacobine Wiuff f. Møller, f. 1. nov. 1801, † 9. aug. 1851. Erind-

Wiuff, f. .. sept. 1777, † .. marts 1856, i 20 år organist og kirkeværge for Frederiksberg kirke. Fordybede stærkt udslidte versaler. Hvid opretstående marmorsten udhugget som opslået bog, 42 × 75 cm. Ved muråbningen fra 2. afd. til 1. (På gravstedet tillige nr. 16 og nr. 20).

39) O. 1851. Henrich Thalbitzer, preussisk generalkonsul, f. 29. maj 1767, † 15. april 1818. Sop-

dybede versaler på hvid skråtstillet marmorplade, 68 × 42 cm. Ved 1. afd.s vestmur.

40) O. 1854. (Fig. 80). Joh. G. Wilh. Kellermann, f. 25. okt. 1800, † 8. dec. 1854. »Du var virksom og fordringsfri. Efterslægten som nyder Frugten af din Flid vil velsigne dit Minde«. Versalindskrift i relief. Støbejernsstele, 230 ×

60—35 cm, på bredt profileret fodstykke, opadskrånende sidelinier afsluttet af indsnøret overgangsled til uproportional stor, stærkt opadbuget gavl. På selve stelen fordybet indskriftsfelt med 3 stjerner og sommerfugl i relief over indskriften, feltet indrammet af æggestavsbort. I overgangsledet englehovede

J. S. 1970

Fig. 79. Frederiksberg kirkegård. Hvid marmortavle med opslået bog o. 1848, over forfatteren P. V. Jacobsen. Første afdelings vestmur (s. 492).

med vinger i stærkt relief og på gavlen palmet i relief. Flere gange flyttet, nu ved 6. afd.s sydmur, oprindeligt ved 3. afd. II.s nordmur¹⁸.

41) O. 1856. Kgl. skuespillerinde Anna Nielsen f. Brenøe, f. 4. sep. 1803, † 20. juli 1856. Kgl. s. f. 28. juni 1795, † 13. marts 1860. Sortoptrukne fordybede versaler på skråtstillet hvid marmorplade, 57 × 39 cm, på sandstensfundament med efeudekoration i relief. I. afd. sydøst.

42) O. 1861. Jonas Collin, f. 1776, † 1861. Henriette Christine Collin f. Hornemann, f. 1772, † 1845. Theodor Collin, f. 1815, † 1902. Sortoptrukne fordybede versaler. Grå sandstensstele, 142 × 61 cm, på lav fod og med stumpvinklet afslutning. Om gravstedet støbejernsgitter med tre rækker rørformede ribber og i lågen plade med reliefindskrift med fraktur: »Collins Familie-Gravsted«. Ved 1. afd.s sydmur.

43) O. 1864. (Skuespillerslægten Price). James Price, f. 1801, † 1864. Karen Price, f. 16. [6.] 1810, † 25. 10. 1888. Carl Price, f. 6. 6. 1[839], † 19[0]9. Helga Price f. Collin, f. 15. 1. 1841, † 11. [1]. 1 [918]. Stærkt udvisket fordybet kursiv. Rød neksø-sandstensplade, 95 × 50 cm, skråtstillet støttet til træ. Mellem indskriftsfelt i relief og buet afslutning, laurbærbladskrans med egeløv og 2 stjerner i relief. Ved midten af 3. afd. I.

44) O. 1867. Mekanikus Ole Johansen Winstrup, f. 12. aug. 1782, † 20. dec. 1867. Ane Margrethe Winstrup f. Handberg, f. 10. nov. 1784, † 10. nov. 1852.

J. S. 1970

Fig. 80. Frederiksberg kirkegård. Støbejernsmonument o. 1854 over J. G. W. Kellermann, nu opstillet ved sjette afdelings sydmur (s. 494).

Oline Koch f. Winstrup, f. 2. sept. 1820, † 23. dec. 1859. Købt på 100 år til 28. dec. 1967. Versaler i relief på rusten støbejernsplade, 90 × 89 cm, indsat i støbejernsgitter om gravstedet. Nær kirkens sydmur.

45) O. 1873. »Slægten Thomas Overskou«, f. 11. okt. 1798, † 7. nov. 1873. William Kallberg Souza. Bronzeversaler i relief på firkantet grå sandstenssokkel, 109 × 42 cm, hvorpå bronzebuste, ca. 58 cm høj, forestillende Thomas Overskou udført af Henny Diderichsen¹⁹. 3. afd. I mod nord.

46) O. 1879. (Skuespiller) Kristian Mantzius, f. 4. nov. 1819, † 5. juni 1879. Forgylde fordybede versaler på groft tilhuggen grå granitstele med buet afslutning, ca. 170 × 70 cm. Over indskriften bronzemedaljon med reliefbuste forestillende skuespilleren. Monumentet er ca. 1921 overflyttet til 3. afd. II mod nord fra Garnisons kirkegård. På gravstedet tillige (skuespiller) dr. Karl Mantzius, f. 20. feb. 1860, † 17. maj 1921. Monument magen til ovenstående, men med reliefbuste af skuespilleren udført af Axel Locher²⁰.

47) O. 1879. (Fig. 81). (Redaktør) Christian Vilhelm Rimestad, f. 17. jan. 1816, f. 11. aug. 1879. Indskrift forfattet af C. Ploug: »Mange Aars utrættet virksomhed for Arbeidernes Dannelse godtgjorde at han var deres sande Ven«. Sortoptrukne fordybede versaler. Utilhuggen grå granitsten, ca. 162 × 117 cm, på lav tilhuggen rektangulær sokkel af samme materiale. Over indskriften bronzemedaljon, diam. 43 cm, med portræt i stærkt relief udført af Louis Haselriis. Rejst ved vestindgangen til 1. afd. af »Arbejderforeningen af 1860«²¹.

48) O. 1880. (Historiemaler) Carl Christian Constantin-Hansen, f. 3. nov. 1802, † 29. marts 1880. Magdalene Constantin-Hansen f. Købke, f. 10. sept. 1825, † 18. marts 1898. Bibelcitat (Joh. I, 12). Sortoptrukne fordybede versaler. Rektangulær hvidgrå sandstensstele, 219 × 66 cm, udført af Thorvald Bindesbøll. Over indskriften bronzemedaljon, diam. 41 cm, med reliefbuste forestillende maleren udført af Aksel Hansen²². 3. afd. II, østligste monumenttrække.

49) O. 1883. (Folkemindeforskeren, professor) Svend Hersleb Grundtvig, f. 9. sept. 1824, † 14. juli 1883. Navn og tal med forgyldte fordybede versaler, vers: »Oldtidsguld af Muldet dækket, glimre kan ved Sol endnu: Fædres Aand af Graven vækket, taler end til Sønners Hu. Dem det bør med Flid at føre, Fortids Ord til Fremtids Øre. S. G.«, med fordybede versaler. Hvid opretstående marmorplade, 170 × 59 cm, med buet afslutning. Over indskriften hvid marmormedaljon, diam. 40 cm, med reliefbuste af S. H. G. Ganske tilsvarende monument og portrætmedaljon for Laura Grundtvig f. Bloch, f. 23. juni 1837, † 20. april 1891, medført af Vilhelm Bissen²³. På 1. afd.s sydmur.

50) O. 1889. Grosserer P. T. A. Westi, f. 31. dec. 1829, † 20. jan. 1889, m.fl.

af familien Westi (dødsår 1879—1966). Versaler i relief på syv ens støbejerns-medaljoner, diam. 34 cm, indsat i støbejernsgitter om gravstedet udført af professor H. J. Holm. På 3. afd. I ved midten. Genbogravstedet for etatsråd Svend Wilh. Isberg, f. 10. juni 1820, † 17. aug. 1895, m.fl. af familien Isberg (dødsår 1868—1895), er ganske magen til²⁴.

51) O. 1893. Familiegravsted for N. H. Volkersen (f. 1820, † 1893, første

pjerrot ved pantomimeteatret i Tivoli) og H. Hesse (f. 1817, † 1897, harlekin ved pantomimeteatret). Sortoptrukne fordybede versaler på hvid marmorplade, 43 × 36 cm, indfældet i grå sandsten, ca. 75 × 50 cm, med egeløv i relief. Herpå sommerfugl i hvidt marmorrelief. Stenen kronet af hvidt marmorkors, 1. afd., nær kirkens sydøstlige mur.

52) O. 1894. (Fig. 82). Præsten og digteren Jens Christian Hostrup, f. 1818,

† 1892. C. G. Elisabeth Hostrup f. Hauch, f. 1832, † 1903. Vers af J. C. Hostrup: »Det at leve er at ville, det at ville er at elske, som vi elsker Dag for Dag, saa er Livets Vingeslag«²⁵. Fordybede versaler optrukne med rødbrunt på grå granitstele med let nedadskrånende sidelinier, 202 × 55—64 cm. Over indskriften kors indskrevet i cirkel omgivet af seks flyvende duer, alt i relief. Monumentet udført af Niels Skovgaard²⁶. På 2. afd. nær midten.

53) O. 1896. (Forfatteren) Povl Frederik Barfod, f. 7. april 1811, † 15. juni

1896. Bibelcitat (Math. 25,11). Emilie Birkedal Barfod, f. 18. okt. 1813, † 3. okt. 1897. Fordybede versaler på stele af sort granit, 104 × 56 cm, med poleret forside og buet afslutning. 2. afd. midt.

54) O. 1897. (Historikeren) rigsarkivar A. D. Jørgensen, f. 11. juni 1840, † 5.

okt. 1897, og hans hustru Ida Marie, f. 17. okt. 1847, † 8. april 1937. Relief-indskrift med versaler i fordybet felt. Grå granitstele med lavt aftrappet fodstykke og let opadskrånende sidelinier, 147×62 —57 cm. På stelen processionsringkors på fod af stiliseret blomsterornamentik, langs stelens kanter dobbelt tovslyngning — alt i relief. Monumentet udført af sønnen, havearkitekt Erik Erstad-Jørgensen²⁷. 3. afd. II, lidt nord for midten.

55) O. 1898. Botanikeren Johan Martin Christian Lange, f. 20. marts 1818, † 3. april 1898. Elin 1912. Lille Dreng, 27. jan. 1860. Jens Vilken Lange, f. 5. nov. 1863, † 24. aug. 1865. Fordybende versaler på grå upoleret granitstele med let opadskrånende sidelinier samt svunget topstykke, 193×48 —41, 44 cm. På topstykket knælende engel i relief. Monumentet udført af Joakim Skovgaard²⁸. På 3. afd. II, lidt nord for midten.

56) Ca. 1899. Professor Gottlieb Bindsböll, f. 5. sept. 1800, † 14. juli 1856.

Andrea Bindsböll f. Andersen, f. 16. marts 1819, † 2. jan. 1899. Thorvald Bindsböll, f. 21. juli 1846, † 27. aug. 1908, m.fl. Sortoptrukne fordybende versaler. Liggende gråhvid kalksten med let svungne sider, foroven og forneden planteornamentik i skønvirkestil, 165×66 —93 cm. Stenen udført af Thorvald Bindsböll²⁹. 3. afd. II, nordvest.

57) O. 1900. (Forfatteren Sigbjørn) Obstfelder (f. 1866, † 1900). Fordybende

versaler. Poleret sortgrå granitherme, 202×30 cm, med buste forestillende forfatteren. Monumentet udført af Gustav Vigeland³⁰. 3. afd. II, mod nord.

58) O. 1903. (Fig. 83). Adolf Emanuel Conradt-Eberlin, fhv. birkedommer på Frederiksberg (forfatter til »Frederiksberg«), f. 2. okt. 1822, † 8. juli 1903. Julie Alfrida Conradt-Eberlin f. Gade, f. 27. juni 1835, † 30. jan. 1920. Sortoptrukne fordybende versaler på hvid marmorplade, 52×78 cm, ophængt på 2. afd.s sydmur.

59) Efter 1903. Historikeren, rigsarkivar C. F. Bricka, f. 10. juli 1845, † 23.

aug. 1903. Mindeindskrift. Forgyldte fordybende versaler. Groft tilhugget rødgrå granitsten, ca. 255×82 cm, hvori nederst i relief en opslået bog på hvis venstre side er indhugget en gren, på højre med versaler: »Biografisk Lexikon«, alt forgyldt. Øverst på stenen, bronzemedaljon, diam. 51 cm, reliefbuste forestillende Bricka, udført posthumt af A. V. Saabye³¹. 3. afd. II, mod sydvest.

60) O. 1907. Botanikeren E. Rostrup, f. 1831, † 1907. Sortoptrukne fordybende versaler på groft tilhuggen grå granitstele med let opadskrånende sider, 132×45 —52 cm. Kors omgivet af planteslyng i fordybet relief over indskriften.

61) O. 1911. Skuespilleren Emil Poulsen, f. 9. juli 1842, † 8. juni 1911. Mindevers af Holger Drachmann. Anna Poulsen f. Næser, f. 8. marts 1849, † 17. dec. 1934. Forgyldte indhuggede versaler, romer- og arabertal. Rød sandsten udhugget i form af antik-romersk sarkofag, 125 — 133×172 —202 cm. Topstykke

Fig. 81. Frederiksberg kirkegård. Granitsten o. 1879 med portrætrelief i bronze over politikeren, redaktør Chr. V. Rimestad. Forste afdelings vestmur (s. 496).

J. S. 1970

med hjørnevolutter over tandfrise. Tidligere skuespillets to masker i bronze på hver side af indskriften³². Opad 1. afd.s sydmur.

62) O. 1911. Anna Elisabeth Tegner (f. Hecht), f. 1881, † 1911. Fordybede versaler på venstre side af bronzemonument, ca. 270 × 80 cm: siddende sammensunken kvinde med tilhyllet hovede og knæ på stele. Udført af Rudolph Tegner³³. 3. afd. II.s østligste monumentlinie mod syd.

63) O. 1913. Ludvig August Grundtvig, professor, dr. jur., f. 18. dec. 1868, † 28. april 1913. Fordybede versaler, romertal. Sandstensstele med stumpvinklet trekantsgavl, 173 × 59 cm. Over indskriften relief, 54 × 46 cm, knælende nøgen kriger med spyd og græsk hjelm. Monumentet udført af Jens Lund³⁴. 1. afd. vest.

64) O. 1913. Elisabeth Godskesen f. Rump, f. 9. jan. 1865, † 25. okt. 1913. Marius Godskesen, borgmester (på Frederiksberg i 37 år), f. 7. juli 1861, † 3. april 1937. Augusta Godskesen f. Lassen, f. 12. aug. 1875, † 24. nov. 1967. Sortoptrukne fordybede versaler. Grå granitstele, 153 × 50 cm, foroven udhugget som svagt indskåret kors med indskreven perlestav. 4. afd. sydøst.

65) O. 1915. Landskabsgartner Edvard Glæsel, f. 4. jan. 1858, † 12. juni 1915. Ellen Glæsel f. Mygind, f. 14. sept. 1876, † 7. dec. 1962. Fordybede versaler på kalkstensstele, 200 × 43—75 cm, øverst prydet med stor blomsterkurv. Monumentet udført af Martin Nyrop³⁵. 4. afd. østligst.

66) O. 1918. Professor, dr. phil. M. Cl. Gertz, f. 14. dec. 1844, † 20. april

J. S. 1970

Fig. 82. Frederiksberg kirkegård. Opretstående granitmonument o. 1894 over digteren J. C. Hostrup. På kirkegårdens anden afdeling (s. 497).

1929. Anna Catharina Gertz f. Møller, f. 7. maj 1853, † 18. okt. 1918. Sortoptrukne fordybede versaler på utilhuggen rød granitsten, ca. 120 × 80 cm. 3. afd. II, nordvest.

67) O. 1919. »Venner reiste denne Sten for Niels Hjort 1919« (Skoledirektør N. H., f. 1862, † 1917). Fordybede majuskellignende versaler på foden af gråt upoleret granitmonument, 195 × 125 cm, med trekantafslutning, hvorunder relief i jysk-romansk stil: dragedræberen. Udført af Jens Lund³⁶. 3. afd. II, nær midten.

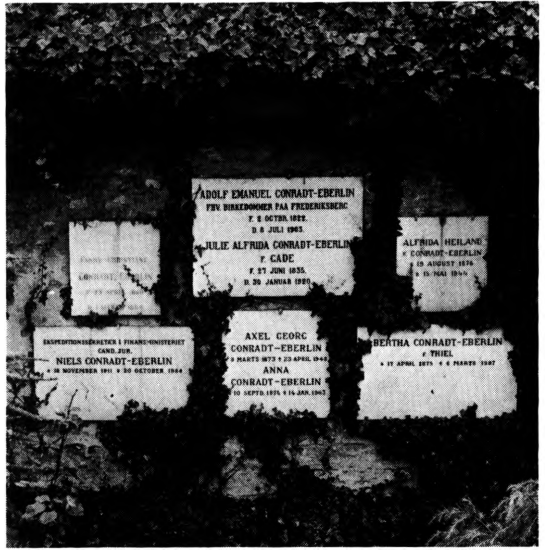
68) O. 1921. (Kulturhistorikeren) Troels-Lund (f. 1840, † 1921) og hustru. Byretsdommer Troels-Lund (f. 1881, † 1929). Sortoptrukne fordybede versaler på skråtstillet hvid marmorplade, 73 × 47 cm, med stumpvinklet trekantafslutning. Sandstensfundament med enkel efeuranke i relief. 3. afd. II, sydøst.

69) O. 1930. (Historikerne) Kr. Erslev, f. 1852, † 1930. Anna Hude, f. 1858, † 1934. Fordybede opad monument for forlagsboghandler Jacob Erslev. 3. afd. II, nordøst.

70) O. 1937. (Forfatterne) Helge Rode (f. 1870, † 1937), Edith Rode (f. 1879, † 1956). Bronzev 53 × 76 cm, med buede hjørner. Aftrappet granitfod, 40 × 89—84 cm. 1. afd., nær kirkens sydøstlige hjørne.

71) 1938—1945. (Skuespillerne) Jonna Neiiendam f. Collin, f. 1872, † 1938. Nicolai Neiiendam, f. 1865, † 1945. Faksimilerede autografer i bronze, arabertal. 2 ens gråhvide marmorsten, 42 × 61 cm, med bagudbuede overkanter³⁷. 3. afd. II, midtergangen mod nord.

Fig. 83. Frederiksberg kirkegård. Familien Eberlins gravsted o. 1903 med hvide marmortavler indfældet i hegnsmurens niche. Anden afdelings sydмур (s. 498).

J. S. 1970

72) O. 1939. (Komponisten) Aug. Enna, f. 1859, † 1939, faksimileret autograf i bronze, arabertal. Sokkel af grå granit med nedad indadskrånende sidelinier, 131×35 —47 cm, bærende buste forestillende Enna. 2. afd. midt.

73) O. 1942. Dr. phil. Oluf Krag, indenrigsminister, f. 23. sept. 1870, † 10. sept. 1942. Anna Krag, f. 3. juni 1870, † 1. aug. 1968. Bronzeversaler i relief på faksekalkstensplade, 66×114 cm, omgivet af plader af samme materiale, yderst med skiferramme, ialt 172×260 cm. Opsat på 6. afd.s østmur mod syd.

74) O. 1945. (Forfatteren) Otto Rung, f. 1874, † 1945. Gertrud Rung, f. 1882, † 1959. Bronzeversaler i relief på liggende utilhuggen rødlig granitsten³⁸. 2. afd., nordøst.

75) O. 1949. Robert Storm Petersen, f. 19. sept. 1882, † 6. marts 1949. Ellen Storm Petersen, f. 11. april 1891, † 28. jan. 1961. Versaler i relief. Rektangulær rød sandsten, 97×260 cm, med fordybet indskriftsfelt, 43×236 cm. (Før 1961 indskriftsfelt i halveret højde i indskriftens bredde). Monumentet udført af Claudius Hansen³⁹. 3. afd. II, midten.

76) O. 1957. Maleren, professor Olaf Rude, f. 26. april 1886, † 17. juni 1957. Sorte fordybede versaler. Liggende grålig granitplade, 125×79 cm. 1. afd. vest.

77) O. 1957. (Grosserer) Oscar Meyer, f. 20. dec. 1872, † 22. feb. 1957. Ingeborg Meyer f. Ingerslev, f. 1873, † 1947. Eris Ekstrøm, f. 1903, † 1952. Versaler i relief. Tre liggende kvadratiske sten, 50×50 cm, af henholdsvis hvid kalk-, sand- og kalksten, med fig. motiver i relief: davidsstjerne, kristusmonogram og hjerte. På muren polykrom mosaik, 105×57 cm, kvinde der støtter mand, af Arne Meyer. 6. afd. østmur.

78) O. 1958. Borgmester Aksel Møller, f. 1. jan. 1906, † 20. marts 1958. Medlem af folketinget 1939—1958. Indenrigsminister 1950—53. Bronzeversaler i relief på opretstående groft tilhugget rød granitsten⁴⁰, ca. 130 × 250 cm. 2. afd. vest.

79) Før 1961. (Kunstneren) Axel Salto, f. 1889, † 1961. Bronzeversaler i relief. Mørk brunoliven glaseret stentøjskeglestub med let buede sidelinier, ca. 108 × diam. 66 cm, på grå rektangulær granitfod, 15 × 78 cm, med indskrift. Udført af Axel Salto⁴¹. 5. afd., nordvest.

80) O. 1963. Hal Koch, professor, dr. theol., f. 6. maj 1904, † 10. aug. 1963. Bronzeversaler i relief. Liggende rødgrå granitplade, 97 × 67 cm. 3. afd. nordvest.

81) O. 1968. (Filmskaberen) Carl Th. Dreyer, f. 3. feb. 1888, † 20. marts 1968. Sortoptrukket fordybet autograf, arabertal, på opretstående grårød utilhuggen granitsten, ca. 70 × 80 cm. 3. afd. II, midt.

KILDER OG HENVISNINGER

Forkortelser

RA = Rigsarkivet.

LA = Landsarkivet for Sjælland.

Rtk. = Rentekammeret.

KSA = Stadsarkivet for København.

Kbh. Dipl. = Københavns Diplomatarium.

HMK = Historiske Meddelelser om København.

P. 85 = RA. Partikulærkammeret. Kgl. resolutioner vedrørende bygningsvæsenet.

P. 87 = RA. Partikulærkammeret. Rilag til bygningsregnskaberne.

Rytterdistr. kirkegsk. = RA. Rtk. Reviderede regnskaber, kirkeregnskaber. Sjællandske rytterdistrikts kirkeregnskaber.

Rasmussen = Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke 1734—1934 (Kbh. 1933).

Nystrøm = Eiler Nystrøm: Frederiksbergs Historie I—III (1942—1953).

Houmøller = Sven Houmøller: Frederiksberg ældre Kirkegaard (1959).

Weilbach = Weilbachs Kunstnerleksikon I—III (1947—52).

Litteratur. Blandt den almindelige historisk-topografiske litteratur om Frederiksberg er særlig benyttet følgende værker. A. Eberlin: Frederiksberg (1888). Tidsskriftet Frederiksberg gennem Tiderne I—XI (1946 ff.), særlig bd. II (1948) med Charles Christensens artikel om Frederiksbergs ældste kirke. Eiler Nylstrøm: Frederiksbergs Historie I—III (1942—53). Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke 1734—1934 (Kbh. 1933). For gravmindernes vedkommende henvises til Sven Houinøller: Frederiksberg ældre Kirkegaard (1959) samt Johs. Tholle: Den stille Haves Historie (1961).

Arkivalier. Frederiksberg kirkes brevsager, regnskaber og andre arkivalier ligger meget spredt. På Rigsarkivet ligger ovennævnte rytterdistrikts kirkeregnskaber 1722—1778; Rtk. Sjællandske renteskriverkontor, indkomne breve vedr. vedligeholdelsen af de kgl. kirker 1785—92; Rtk. Danske relations- og resolutionsprotokoller 1742 ff.; Rtk. Bygningsadministrationens journaler og journalsager 1794—1849; Rtk. Bygningskontorets journaler og journalsager 1794 ff.; Landbrugsministeriet: Ekspeditionskontor for domænesager 1849—68. — På Landsarkivet for Sjælland ligger: Sjællandske bispearkiv, Sokkelund herred, indkomne sager 1781—1820; Sokkelund og Smørum herreders provsti, synsprotokol 1840—61; Frederiksberg kirkeinspektionsarkiv, bl.a. regnskabsbilag 1868—97. På Frederiksberg stadsarkiv findes kirkeregnskaber 1868—98 (rådhuset). Ligeledes på Frederiksberg rådhus: Bygningsdirektoratets arkiv 1859 ff. — I Stiftsovrighedsarkivet (amtsgården) finder man Frederiksberg kirkeregnskaber 1942 ff. — Embedsarkivet i præstegården på Pile allé rummer: kopibog 1837—69, Liber daticus 1738 ff. og Synsprotokol 1861—1970.

Historisk indledning. s. 401—403. ¹ Kbh. Dipl. III, s. 373; 2. juni 1651. — Eberlin: Frederiksberg (1888), s. 7. — Nystrøm I, s. 66. ² Nystrøm I, s. 72. ³ Ny kirkehist. Saml. I, s. 381. — Menigheden synes en overgang at have søgt præsten i Brønshøj: Kbh. Dipl. V, s. 378; 30. aug. 1654. ⁴ Kbh. Dipl. III, s. 372; 2. juni 1651. — Eberlin, s. 6. ⁵ Kbh. Dipl. VI, s. 788; 12. juli 1681. ⁶ Nystrøm I, s. 83. ⁷ Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 62—68. — Nystrøm I, s. 77, samt noten s. 230. ⁸ Kbh. Dipl. VII, s. 530; 4. okt. 1698. ⁹ Nystrøm I, s. 190. ¹⁰ RA (Læsesalen). Rtk. Ekstrakter over Rtk.s danske resolutioner, s. 26; 20. marts 1734. — Chr. Rasmussen: Frederiksberg kirke, s. 146. ¹¹ Nystrøm I, s. 197. — Eberlin, s. 58. ¹² Embedsarkivet. Liber daticus 1747. ¹³ Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke, s. 232. ¹⁴ Sjæl. rytterdistr. kirkegsk. 1735—36. — Ved anskaffelse af tårnur 1738 meddeles det, at kirkens indtægter var lig- og stolepenge: Danske Kancelli. Sjæl. tegneiser D. 20, 1737—40.

¹⁵ Nystrøm I, s. 116. Leverancerne af alterlys er hyppigt nævnt i kirkergsk., indtil det meddeles, at de ophører ved årets udgang 1748. ¹⁶ Sjæl. rytterdistr. kirkergsk. 1753—54: »Denne Menighed bestaar af en Del honnette Folk, særdeles om Sommeren, da mange familier fra København sig der opholder og ofte søger Kirken«. ¹⁷ Rtk. Sjæl. renteskriverkontor. Sager vedr. Frederiksberg Allé 1771—90; 18. dec. 1779. ¹⁸ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1827 nr. 438; 28. juli 1827. ¹⁹ Robert Neiiendam: Forlystelsernes Allé (1958), særlig s. 31 ff. ²⁰ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Skøder, købekontrakter m.m. vedr. kirkens og kirkegårdens jord 1868—94; 7. maj 1868 med gengivelse af skødet. — Samme kilde, kirkergsk. 1868—97; 7. maj 1868 med opgivelse af kirkens formue på 1240 rdl. 57 sk. i kgl. obligationer. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1. april 1898. ²¹ Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 261 ff. ²² Embedsarkivet. Liber daticus 19. okt. 1824.

Ny Hollænderbyens kirke, s. 404—411. ¹ Scheels kort over Ny Hollænderbyen er i sin helhed gengivet med farver hos Eiler Nystrøm: Frederiksbergs Historie I (1942), s. 90. — Lignende konsekvent gennemførte landsbyanlæg kendes vistnok først fra 1760'erne da man byggede de tyske kolonier på Alheden. ² Kongebrev af juni 1651 gengivet hos A. Eberlin: Frederiksberg (1888), s. 7. — Kbh. Dipl. V, s. 378: kongebrev af 30. august 1654 om, at præsten i Rødovre skal forrette gudstjeneste hos Nyhollænderne, indtil de selv er i stand til at holde en præst. — Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 59. ³ Eiler Nystrøm, anf. v., s. 68, 70, 72. — Eberlin anf. v., s. 7. ⁴ Charles Christensen: Frederiksberg ældste Kirke, i Frederiksberg gennem Tiderne II (1948), s. 73—85. ⁵ Frederiksberg gennem Tiderne II, s. 80. ⁶ Nystrøm, anf. v., s. 60. ⁷ Nystrøm, anf. v., s. 103. ⁸ RA. Christian V.s Matrikel. Markbøger. Kbh. amt, Sokkelunds herred, Hvidovre etc. sogne nr. 3: Ny Amager sogn. ⁹ Se herom det omfattende kortmateriale fra o. 1700, gengivet hos Eiler Nystrøm, anf. v. passim. ¹⁰ RA. Rtk. Reviderede regnskaber. Kirkeregnskaber. Sjællandske rytterdistrikts kirkeregnskaber 1724—25. ¹¹ Som note 10. ¹² Sj. rytterdistr.rgsk. 1727—28. ¹³ Sj. rytterdistr.rgsk. 1722—23, under 20. april 1723. ¹⁴ Gengivet hos Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 60 og 63. ¹⁵ Sj. rytterdistr.rgsk. 1729—30. ¹⁶ Rtk. 2243.251. Sjællandske renteskriverkontor. Diverse dokumenter vedr. Ny Hollænderby 1681—1703; 17. marts 1695. — Nystrøm, anf. v., s. 77. ¹⁷ Nystrøm, anf. v., s. 80 ff. ¹⁸ Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 67 f. — Nystrøm, anf. v., s. 84. ¹⁹ Sj. rytterdistr.rgsk. 1729—30. ²⁰ Sj. rytterdistr.rgsk. 1733—34. ²¹ Rtk. Kirkeregnskaber. Sj. rytterdistrikts kirkeregnskaber 1729—30. — RA. Krigskancelliet. Refererede sager 27. feb. 1730. — RA. Krigskancelliet. Koncepter og indlæg til overkrigssekretærens udfærdigede håndbreve, under 18. feb. og 7. marts 1730. — Alterklæde og hagel repareret 1736; Sj. rytterdistr.rgsk. 1736—37 under 14. nov. 1736. ²² Sj. rytterdistr.rgsk. 1722—23; 1728—29, samt afslutningen: 1748—49. — Jfr. Nystrøm, anf. v., s. 116. ²³ RA. Rtk. Rev. Regnskaber. Kirkeregnskaber. Extrakter, Specifikationer og Antegnelser vedr. Sjællands Stifts Kirkeregnskaber 1700—1721. — Sj. rytterdistr.rgsk. 1726—27. ²⁴ Der er ikke fundet nogen direkte omtale af fonten i den gamle kirke. Stafferingen omtales under den nye kirke: Sj. rytterdistr.rgsk. 1738—39. Det forsvundne dåbsfad af tin, fra 1710, stammede i hvert fald fra den gl. kirke og bar nævnte årstal (omtalt i embedsarkivet: Liber daticus, Inventarium 1803). ²⁵ Sj. rytterdistr.rgsk. 1724—25: timeglasset på prædikestolen forbedret med tre nye glas. ²⁶ Sj. rytterdistr.rgsk. under 14. nov. 1722. ²⁷ Brudestolen udlejes til kirkegængere: Sj. rytterdistr.rgsk. 1722—23 og 1723—24. Benyttes også ved dåb, se smst. rgsk. 1727—28 under stolestadepenge. ²⁸ De kunstige blomster er første gang nævnt i Sj. rytterdistr.rgsk. 1724—25. Ved den nye kirke nævnes de lige til 1861. ²⁹ Eiler Nystrøm: Frederiksbergs Historie I (1942), s. 106 f. ³⁰ Kilden er som sædvanlig rytterdistriktets kirkeregnskaber fra 1720'erne. ³¹ Som note 30. ³² Om indbrud i pengeblokken, se: RA. Rtk. Reviderede regnskaber. Kirkeregnskaber. Extrak-

ter, specifikationer og antegnelser vedr. Sjællands stifts kirkeregnskaber 1700—1721. — Sj. rytterdistr.rgsk. 1722—23: »Tavlepenge, som paa det hele Aars Højtider, Søn- og Helligdage, er samlet, der hver Gang i den dertil indrettede Kirkeblok er nedlagt, — 25 Rdl. 57 Sk.«. Smst. 1723—24: »Kirkens Blok med et Stykke Jern runden om bebunden og forneden paa Fodstykket bedre forslagen« ved smeden, senere kirkeværge, Niels Christensen.³³ Sj. rytterdistr.rgsk. 1728—29.³⁴ Smst. 1734—35.³⁵ Som note 34. — Inventarium 1803, i Liber daticus (embedsarkivet).³⁶ Sj. rytterdistr.rgsk. 1725—26.³⁷ Smst. 1722—23: Degnen fik hvert år for sejerværkets optrækning en dusør på 1 rdl., »som ham dette Aar ikke kan godtgøres, formedelst at Værket ikke er i Gang«. ³⁸ Sj. rytterdistr.rgsk. 1730—31. — Jfr. D. K. Frederiksborg amt III, s. 1630. ³⁹ Sj. rytterdistr.rgsk. 1730—31 og 1751—52. — Inventarium 1803 i Liber daticus (embedsarkivet), inventariegenstand nr. 40. ⁴⁰ Frederiksberg gennem Tiderne II (1948), s. 81. ⁴¹ Nystrom: Frederiksbergs Historie I (1942), s. 115. ⁴² Samtlige begravelser er bogført i de nævnte kirkeregnskaber, passim. ⁴³ Carl C. Christensen, Louis Bobé og Fr. Weilbach: Frederiksberg (1937), s. 90 f. ⁴⁴ Sj. rytterdistr. rgsk. 1728—29. ⁴⁵ Smst. 1729—30.

Frederiksberg kirke. Bygning, s. 412—436. ¹ Eiler Nystrom: Frederiksbergs Historie I (1942), s. 192. — Rtk. Sjæl. rytterdistrikts kontors resolutioner 1732 nr. 34. ² Stakitporten for Pile Allé er ikke fundet omtalt i ældre arkivalier. Stakitværket om hele ridebanen (dvs. Frederiksberg Runddel) er hyppigt omtalt, og porten er antydnet på planen fra o. 1750 (fig. 61) samt på en plan i Rtk. 2422.658, Sjæl. renteskriverkontor, Frederiksberg Allé II 1788—1840; 13. dec. 1827. Den ses desuden på det gamle fotografi fig. 4. ³ Kronens Skøder V 1731—65 (1955), s. 53; 5. maj 1732. ⁴ Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. Sjæl. Rytterdistrikts kirkerghsk. 1733—34. ⁵ Tilskueren 1931, s. 462 f. ⁶ F. A. J. Vermeulen: Handboek tot de geschiedenis der nederlandsche bouwkunst III (1941), s. 352 ff. ⁷ Historisk Tidsskrift 6. R. V, s. 470 ff. — V. Wanscher: Christian 4.s Bygninger (1937), s. 160 ff. — Sankt Anna Rotunda har måske fået sin form efter centralkirkeprojektet hos Johan Valentin Andreae: Reipublicae Christianopolitanae descriptio (Strassbourg 1619); jfr. P. G. Hamberg: Tempelbygge (1955), s. 66 ff. ⁸ Sveriges kyrkor. Stockholms kyrkor III, s. 129 ff. — Samme værk, Blekinge III, s. 80 ff. — Jfr. Hamberg, anf. v., s. 199, 223 og 225. ⁹ Foreningen til bevaring af norske fortidsminder. Årsberetning 1914, s. 118 ff. (Oluf Kolsrud). ¹⁰ Harald Langberg: Clausholms bygningshistorie (1958), s. 57, fig. 40. ¹¹ HMK 2. R. II, s. 503 ff. (Fr. Weilbach). — Carl Bruun: Kjøbenhavn II (1890), s. 508. ¹² K. E. O. Fritsch: Der Kirchenbau des Protestantismus (1893), s. 18, 48. ¹³ A. Burgheim: Der Kirchenbau des 18. Jahrhunderts im Nordelbischen (Hamburg 1915), s. 15. ¹⁴ Samtlige oplysninger om bygningshistorien er hentet fra: RA. Sjællandske rytterdistrikts kirkeregnskaber 1732—34. ¹⁵ Om denne mærkelige mand, se Eiler Nystrom: Frederiksbergs Historie I (1942), s. 194 f. ¹⁶ Frederiksberg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98, under regnskab 1876. — Chr. Rasmussen: Frederiksberg kirke (1933), s. 138. ¹⁷ Der er ikke fundet nogen omtale af de hvidtede hjørnepilastre før 1842 (Rtk. Bygn.adm. Journalsager nr. 911; 18. aug. 1842). Men på Læssøe-Langes akvarel 1810 er de tydeligt angivne. ¹⁸ Altervinduet blændet: LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Regnskabsbilag 1868—97; 9. sept. 1885. — Vinduet foreslås tilmuret: Fr.berg menighedsråds arkiv. Div. rgsk. 1898—1928; 27. nov. 1906. ¹⁹ Portalindfatningerne var formentlig af sandsten. Et stenhuggerrgsk. er ikke fundet. Men i Sjæl. rytterdistr. kirkerghsk. under 14. nov. 1733 omtales, at Antoni Muhle har anstrøget »Portalerne over Kirkedørene tre Gange med Oliefarve«. Det må være nord- og vestportalernes indfatninger, der her er nævnt; af bevaringshensyn maledes man altid sandstensskulpturer med hvid eller stengrå oliefarve. Se afb. i Frederiksberg gennem 300 år, s. 86 f. ²⁰ Marie Rordam: Tilbageblik paa et langt Liv (1911), s. 120. ²¹ Sjæl. rytterdistr. kirkerghsk. 1769—70; snedkerrgsk. efter overslag af 27. okt.

1769: »For Kirkens nordre Side en ny flammeret Dør ... repareret«. Smst. nævnes, at dørløjerne var perlemalede.²² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969: Arkitekt C. Lendorf indretter 1900 to reservedøre.²³ Sjæl. rytterdistr. kirkerghsk. 1733—34; 14. nov. 1733 (Antoni Muhle).²⁴ Rtk. Sjællands renteskriverkontor 2422.567. Indkomne breve vedr. de kgl. kirker ... 1785—1792; 13. juli 1785.²⁵ Rtk. 245.416. Bygnings-administrationen. Beregninger og overslag over bygningsarbejder 1821—27; udateret 1827.²⁶ Fr.berg stadsarkiv: kirkeregnskaber 1868—98; 15. okt. 1885. — Embedsarkivet: Liber daticus 1891 (om reparationen 1885). — Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse rgsk. 1898—1928; sommeren 1912. — Embedsarkivet. Synsprotokol 20. juni og 2. juli 1912.²⁷ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Regnskabsbilag 1868—97; arkitekt C. L. Thuren meddeler, at spiret, der før var dækket med skællet skifer, nu er belagt med kobber.²⁸ Kgl. bibliotek. Kall fol. 34 2°. Beskrivelse over Københavns amt 1745: kirken har ikke noget våbenhus. — Smedergsk. 1753, se nedenfor under note 39. — I samme regnskabsserie fra 1733 nævnes et sakristi.²⁹ Rtk. 2411.14. Danske relations- og resolutionsprotokoller 1. juli—31. dec. 1782; 18. sept. 1782.³⁰ Samme kilde som note 29; 1. juli—31. dec. 1783; 24. juli 1783 med angivelse af kgl. resolution af 26. sept. 1782.³¹ Rtk. Bygningskontoret. Journalsager 1828; 8. nov. 1828 nr. 930.³² Rtk. Bygningskontoret. Journaler 1824; 26. juni 1824 nr. R 182.³³ Fr.berg rådhus. Bygningsdirektoratets arkiv. Frederiksberg kirke 1. og 5. dec. 1859.³⁴ LA. Frederiksberg kirkeinspektionsarkiv. Rgsk.bilag 1868—97; 29. sept. 1887.³⁵ Fr.berg rådhus. Bygningsdirektoratet: Fr.berg kirke bilag 65; 9. april 1900. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969.³⁶ Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse rgsk. 1898—1928; 23. januar 1901.³⁷ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1929. — Chr. Rasmussen: Frederiksberg kirke (1933), s. 139.³⁸ Kgl. bibl. Kall fol. 34, 2°. ³⁹ Sjæl. rytterdistrikts kirkerghsk. 1753—54.⁴⁰ Fr.berg rådhus. Bygningsdirektoratet: Fr.berg kirke; 6. sept. 1864, nr. 32.⁴¹ Embedsarkivet. Kopibog 1837—69; 25. okt. 1869. — Fr.berg rådhus. Bygningsdirektoratet: Fr.berg kirke; 10. nov. 1869 nr. 126 samt 5. febr. 1870.⁴² Fr.berg stadsarkiv. Kirkerghsk. 1868—98; 7. sept. 1885. — LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Kassebog 1882—97 fol. 22 a; 15. sept. 1885.⁴³ Fr.berg rådhus. Bygningsdirektoratet: Fr.berg kirke bilag 908; 23. juni 1904. — Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse rgsk. 1898—1928; 10. juli og 19. nov. 1904, samt smst. samlet rgsk. over udgifterne 28. okt. 1904—28. jan. 1905.⁴⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969, under 1904, særlig en notits 15. juni 1904.⁴⁵ Embedsarkivet. Synsprotokol. — Frederiksberg menighedsråds arkiv: Diverse regnskabssager 27. nov. og 19. dec. 1906.⁴⁶ LA. Frederiksberg kirkeinspektions arkiv. Regnskabsbilag 1868—97; 5. januar 1886 (Chr. L. Thurens beretning om restaureringen 1885).⁴⁷ Som note 46.⁴⁸ Frederiksberg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 4. januar 1872 (dette er den tidligst fundne omtale af forgyldte stjerner på blå bund). — Gentaget 1906: Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse regnskabssager; 27. nov. 1906. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1907.⁴⁹ RA. Sjællandske rytterdistrikts kirkeregnskaber 1733—34; murer J. C. Weiss' kvittering af 12. feb. 1734 for 20 rdl., modtaget for stugarbejde med kongens og dronningens våben. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 23. dec. 1907.⁵⁰ Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 117.⁵¹ RA. Sjæl. rytterdistr. kirkeregnskaber 1770—71; 19. dec. 1770 (snedker Søren Jensen fra Farum).⁵² RA. Sjæl. rytterdistr. kirkerghsk. 1779—80 (snedker Kobiersky).⁵³ RA. Sjæl. rytterdistr. kirkerghsk. 1743—44 og 1744—45.⁵⁴ LA. Sokkelund og Smørum herreders provsti. Synsprotokol 1862—79; 25. juni 1863.⁵⁵ RA. Sjæl. rytterdistrikts kirkerghsk. 1743—44: »Til en Grav, som var sunken i Kirken, for et Læs Sand og for Mursten igen at lægge — 32 Sk.«.⁵⁶ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1835 nr. 1094; 7. okt. 1835.⁵⁷ Rtk. Bygningsadm. Journalsager 1838 nr. 833; 16. maj 1838.⁵⁸ Frederiksberg rådhus. Bygningsdirektoratet. Frederiksberg kirke nr. 32; 6. sept. 1864. — Embedsarkivet. Kopibog 1837—69; 25. okt. 1869. — Frederiksberg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 8. sept. 1869.⁵⁹ Fr.berg stads-

arkiv. Kirkerghsk. 1868—98; 27. juli 1874. ⁶⁰ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 23. dec. 1907. — Jfr. smst. under 28. maj 1935. ⁶¹ Stiftsøvrigheden. Fr.berg kirkes rgsk. 1942 ff.; 27. juli 1951. ⁶² Fr.berg stadsarkiv. Kirkerghsk. 1868—98; 21. jan. 1885. — Jfr. LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Regnskabsbilag 1868—97; 13. aug. 1895. — Ældre fotografi i kirkens præsteværelse, forestillende organisten ved orgelet 1901, har som baggrund de stafferede vægge. ⁶³ RA. Sjæl. rytterdistrikts kirkerghsk. 1755—56. — RA. Bygningsadministrationen. Journalsager 1835; 18. nov. 1835. — LA. Kirkeinspektionsarkivet. Rgsk.bilag 1868—97; 9. sept. 1885. ⁶⁴ RA. Sjæl. rytterdistr. kirkerghsk. 1766—67. ⁶⁵ RA. Sjæl. rytterdistr. kirkerghsk. 1768—69 samt 1769—70; kvittering 28. juli 1769. — Synsprotokol (ved embedet) nævner 1912, at de fire urskiver af zink skal ombyttes med ditto af kobber, men siger intet om, at årstallene ved den tid blev forandret. ⁶⁶ Embedsarkivets kopibog 1837—69 har flere skrivelser fra 1864 ff. om et varmeapparat og indsamlingen dertil. Endelig opstillet: samme kopibog 28. feb. 1868. — Senere ændringer, se: LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv, inventarieprotokol 1882—96 under 22. sept. 1881; Fr.berg menighedsrådsarkiv, div. rgsk.sager 1898—1928 under 15. sept. 1899 og 2. marts 1900; embedsarkivets synsprotokol 1861—1969 under 1914 og 1929; Kbh. stiftsøvrighedsarkiv, Fr.berg kirkes rgsk. 1942 ff., hvori ældre korrespondance fra 1940 om anskaffelse af en ny kedel; Fr.berg rådhus, Rygningsdirektoratets arkiv, Fr.berg kirke aug.-okt. 1957, samt 1959 (oliefyrr). ⁶⁷ Fr.berg stadsarkiv. Kirkerghsk. 1868—98; 2. jan. 1870. ⁶⁸ Som note 67 under 3. juni 1881. ⁶⁹ Som note 68 under 21. jan. 1885. ⁷⁰ Fr.berg stadsarkiv. Kirkerghsk. 1868—98; 7. sept. 1885. — LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Kassebog 1882—97, fol. 22 a; 15. sept. 1885. ⁷¹ Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse rgsk. 1898—1928; 30. marts 1907. ⁷² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 8. maj 1929. ⁷³ Nationalmuseets 2. afdeling. Arkiv for løbende sager. Frederiksberg kirke 1960 (heri redegørelse for vinduerne 1933).

Inventar, s. 437—475. ¹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1906. ² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 26. juni 1923. ³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 23. dec. 1907. ⁴ Embedsarkivet. Liber daticus, inventarium 1803. Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1861. ⁵ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 18. juni 1878. ⁶ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1733—34, udgift med omtale af kontrakten 26. juni 1733. ⁷ Hovedværket om prædikestolsaltrene er Hartmut Mai: *Der Kanzelaltar* (Halle 1969). Desuden må anføres Oluf Kolsrud: *Altar, prædikestol og orgel, i Foreningen til norske fortidsminders bevaring, årsberetning 1914*. — Om lektorieprædikestole, se Hartmut Mai, *anf. v.*, s. 20 f., endvidere P. G. Hamberg: *Tempelbygge* (Stockholm 1955), s. 78. — En afvigende opfattelse af lektorieprædikestolene og deres forhold til prædikestolsalteret findes hos Peter Poscharsky: *Die Kanzel* (1963), hvor denne alterform opfattes som et barokt fænomen opstået i det protestantiske Tyskland, særlig s. 234. — Lektorieprædikestole omtales hyppigt i Jacob Madsens *Visitatsbog* (ed. Crone 1929), f. ex. s. 90, 92, 120, 166 og 172. Lektorieprædikestole findes p. dansk grund i Ulfborg og Tise kirker. ⁸ K. E. O. Fritsch: *Der Kirchenbau des Protestantismus* (Berlin 1893), s. 37 ff. ⁹ Hartmut Mai, *anf. v.*, s. 20 f., 255 og 257. ¹⁰ *Bau- und Kunstdenkmäler des Herzogtums Braunschweig III* (Wolfenbüttel 1904) 2. hefte tav. III, s. 58. — Mai, *anf. v.*, s. 254, katalog nr. 20. ¹¹ *Bau- u. Kunstdenkm. Braunschweig III*, s. 86. ¹² Mai, *anf. v.*, fig. 291, 122 og 128. Det fornemste sachsiske prædikestolsalter findes i Frauenkirche i Dresden, men er af yngre dato (o. 1740). ¹³ Hamberg: *Tempelbygge*, s. 153 (prædikestolen er flyttet 1890). ¹⁴ *Danmarks Kirker. København III*, s. 48 og 68. ¹⁵ RA. P. 87. 1727, bilag 167; 14. okt. 1727. Det righoldige stof vedr. Københavns slotskapel 1726—27 er første gang gennemgået af overinspektør Harald Langberg (mskr. 1940) og bliver i øjeblikket kulegravet med henblik på den kommende fremstilling af Københavns slots historie. ¹⁶ *Danske Vitruvius I*, pl. CIX og

CX. ¹⁷ KSA. Protokol vedr. borgerskabsbreve. ¹⁸ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv, rgsk.bilag 1868—97; 5. jan. 1886 (arkitekt C. L. Thurens beretning om forandringen 1885). — Jfr. tømrrergsk. derom i Fr.berg stadsarkiv, kirkerghsk. 1868—98; 15. okt. 1885. ¹⁹ RA. Landbrugsministeriet. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Kirkerne i Kbh.s distrikt 1864—66; 7. marts 1864. ²⁰ RA. Rtk. Bygningsadministrationen, journalsager 1840 nr. 151; 17. feb. 1840 (F. F. Friis' overslag vedr. altermaleriet). — Samme kilde 1841 nr. 915; 19. feb. 1841 (snedkerens rgsk. for fjernelsen af skyerne 15. juni 1840). — Om Trinitatis kirkes prædikestol se DK. Kbh. By. II, s. 310 og Danske Vitruvius I, tab. LXXV; vedr. Helligåndskirken: Danske Vitruvius I, tab. LXXXI, samt DK. Kbh. By. I, s. 686 f. ²¹ Tegninger til prædikestolen i det københavnske slotskapel findes i RA. P. 85. Kgl. res. vedr. bygningsvæsenet 1726, bl.a. i bilag 26. En nærliggende analogi til Hübners og Ehbisch's prædikestole findes i Dresdens *Hofkirche*. Den var skåret 1722 af Balthasar Permoser og blev båret oppe af en voldsom skyformation med *putti* (Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen, Bd. 21, s. 208, fig. 144). ²² LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Rgsk.bilag 1868—97; 5. jan. 1886. — Jfr. Fr.berg stadsarkiv, Kirkerghsk. 1868—98; 15. okt. 1885 (tømrreregnskab). ²³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969, under 1929. ²⁴ RA. Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1841 nr. 915; 11. maj og 12. juni 1841. ²⁵ Emil Hannover: Maleren C. W. Eckersberg (1898), s. 399 (nr. 552). ²⁶ RA. Rtk. Bygn.adm. Journalsager 1841 nr. 915; 3. sept. 1841. ²⁷ Emil Hannover, anf. v., s. 167. — V. Thorlacius-Ussing i Tilskueren 1931, s. 472 f. ²⁸ Embedsarkivet. Skrivelser mellem patronat og kirkeinspektion 1898—1923; 28. april 1914. ²⁹ I S for Jacob Sørensen som Bøje nr. 212, indramning som Bøje nr. 211. ³⁰ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1779—80. ³¹ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Kassebog 1882—97. ³² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Kalken er muligvis overgået til en af de nybyggede kirker på Frederiksberg. ³³ L. Grün: Danske Guld- og Sølvsmedes Stempler og Mærker indtil 1943. (Kbhvn. 1943), s. 65. ³⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Anskaffes 1914 og noteret overgået til slotskirken uden årstalsangivelse. ³⁵ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Disken nævnes i sammenhæng med anskaffelsen af en ny i 1906, med oplysning om det indgraverede årstal. ³⁶ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 1879 u.d. ³⁷ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Noteres som overgået til slotskirken uden årstalsangivelse. ³⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Noteres som overgået til slotskirken uden årstalsangivelse. ³⁹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrevet 1903. ⁴⁰ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrevet 8. juli 1961. ⁴¹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrevet 1916. ⁴² LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Inventarieprotokol 1882—96. ⁴³ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Inventarieprotokol 1882—96. ⁴⁴ Jfr. f. eks. sygekalke i Skævinge, Strø, Tjæreby og Kregme kirker, DK. Frdb. 2. ⁴⁵ L. Grün: Danske Guld- og Sølvsmedes Stempler og Mærker indtil 1943. (Kbhvn. 1943), s. 89. ⁴⁶ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1741—42. Hele berettelsessættet angives som anskaffet på dette tidspunkt, men mens vinbeholder og oblatgemme omtales som nye, siges kalk og disk (med stempler fra 1733) at være udleverede fra politikammeret efter at være blevet fundne på landevejen mellem København og Helsingør. Kongens indgraverede monogram antyder et tilhørsforhold til en af de kongelige kirker. ⁴⁷ Mesterstemplet er ikke identificeret. — LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Diverse. Det meddeles her under 3. feb. 1894, at et berettelsessæt er bestilt hos sølvvarefabrikant Christesen i Østergade. ⁴⁸ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 15. okt. 1885 rettes konsollerne til alterstagerne af en tømmer. Jvnfr. fig. 16. ⁴⁹ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 8. nov. 1886 leveret af Kgl. Hof Zink- og Metalstøber L. Rasmussen. ⁵⁰ Embedsarkivet. Skrivelser mellem pastorat og inspektion 1898—1923. Det nævnes at disse stager for fremtiden skal benyttes på festdage. Iflg. Embedsarkivet, synsprotokol 1861—1969, var den ene af disse stager dog udlånt til pastor Rasmussens sommerhus i tiden 1930—37. ⁵¹ Erstattes af

to stager, hver bestående af fire mahogniblokke sammenstillet i en aflang trappepyramideform — ialt 10 × 42 cm. ⁵² Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. Nævnes i inventariet 1882. I embedsarkivet, Liber Daticus 1817—ca. 1900, meddeles dog i en beretning fra 1891 om forandringer ved kirken 1876—91, at krucifikset er tilgået som gave 1885. ⁵³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrift 1914. ⁵⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrift 1947. ⁵⁵ Embedsarkivet. Liber Daticus 1738—1817. Inventarium 1803. LA. Sokkelund og Smørum herreders provsti. Synsprotokol 1861. — Et fotografi af hagelen o. 1930 er gengivet i Tilskueren 1931, s. 467. ⁵⁶ Embedsarkivet. Skrivelser mellem pastorat og inspektion 1898—1923. 15. april 1916 meddeles, at hagelen er istandsat for 517 kr. ⁵⁷ Pastor Glahn er provst 1897—1908. Rasmussen s. 222. ⁵⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrift 1908. ⁵⁹ Kbhvns. stiftsøvrigheds arkiv. Fr.berg kirkes regnskaber 1942—65. 15. maj 1948, regning fra Dansk Paramenthandel for reparation på fløj, foer, guldbånd og kors. ⁶⁰ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrift 1925. ⁶¹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Indviet 30. sept. 1950. ⁶² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Indviet 9. feb. 1951. ⁶³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Indviet 27. feb. 1952, kopi af den der brændte i 1947. ⁶⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Indviet 1956. ⁶⁵ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrift 1957. ⁶⁶ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Indviet 1966. ⁶⁷ Hagelen overgik til kirken ved pastor A. Dorfs død 25. jan. 1963. Pastor Dorf, der virkede som dansk præst i U. S. A. i årene 1911—46, i New York 1929—46, havde købt hagelen i en antikvitetsbutik i New York, hvor man havde hævdet, den var af russisk oprindelse. ⁶⁸ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Diverse. 1. april 1874 meddeles, at en rød messehagel med guldtræsser anskaffedes 25. juli 1862. ⁶⁹ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. 24. jan. 1896, regning for afdampning og påsyning af nyt guld kors og -borter. ⁷⁰ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrift 1947 samt 10. maj 1949. ⁷¹ Kbhvn. stiftsøvrigheds arkiv. Fr.berg kirkes regnskaber 1942—56. Regning fra Dansk Paramenthandel 13. novb. 1944, anskaffet 20. okt. 1944. ⁷² RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1733—34. 17. maj 1733, regning for maling af rækværket. ⁷³ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1733—34. Messingknapperne suppleres med yderligere to. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. I 1861-inventariet nævnes ti løse træknapper til altergelænderet. ⁷⁴ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1733—34. 17. maj 1733. — RA. Rtk. Bygningsadministrationens journalsager. 31. okt. 1835 og 20. okt. 1837. — Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. 30. jan. 1883. ⁷⁵ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 30. maj 1930. ⁷⁶ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. 28. decb. 1882. ⁷⁷ RA. Rtk. Bygningsadministrationens journalsager. 31. okt. 1835. ⁷⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 11. juni 1921. ⁷⁹ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber. 1733—34 og 1758—59. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. — Inventarium 1861, omtaler seks løse puder med rødt klæde. ⁸⁰ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 19. maj 1969. ⁸¹ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1733—34. 17. maj 1733, lågen med kongens navnetræk forgyldes. ⁸² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 25. feb. 1963. ⁸³ RA. Rtk. Bygningsadministrationens journalsager 1. okt. 1835. ⁸⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarium 1861. ⁸⁵ RA. Landbrugsministeriet. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Kirkerne på Københavns distrikt 1864—66. 11. juli 1864. ⁸⁶ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. ⁸⁷ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. 30. nov. 1890. ⁸⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1907. ⁸⁹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1934. Afbildet hos Rasmussen: s. 133. ⁹⁰ V. Thorlacius-Ussing: Frederiksberg Kirkes Historie, s. 466. Tilskueren 1931. ⁹¹ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber. 1769—71. ⁹² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1861. ⁹³ Som note 92. — Efter at fonten o. 1930 blev opstillet i Slotskirken, fremtræder den nu broget stafferet, måske fordi man dengang har konstateret ældre farvelag; arkivalske oplysninger derom savnes. ⁹⁴ Embedsarkivet.

Liber daticus 1738—1817. Inventarium 1803, hvor årstallet 1710 angives som årel for støbningen.⁹⁵ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarium 1861.⁹⁶ RA. Landbrugsministeriet. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager: Kirker på Københavns distrikt. 21. sept. 1863. Et tinfad, en tinkande og en tinflaske udgår af inventariet, idet de er omstøbt til en større tinkande.⁹⁷ Embedsarkivet. Liber daticus 1738—1817. Inventarium 1803.⁹⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarium 1861.⁹⁹ At fadet hører til fonten nævnes direkte i 1861-inventariet.¹⁰⁰ Embedsarkivet. Liber daticus 1738—1817. Inventarium 1803, hvor det angives at kanden er skænket 1784.¹⁰¹ Jfr. note 96.¹⁰² Kbhvn. stiftsøvrigheds kirkeregnskaber. 1942—1956. Inventarium 1943.¹⁰³ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber. 1759—60.¹⁰⁴ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber. 1767—68.¹⁰⁵ Ibid.¹⁰⁶ Jfr. note 96.¹⁰⁷ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarium 1898 ff.¹⁰⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilføjelse i 1901 til 1898-inventariet.¹⁰⁹ Weilbachs Kunstnerleksikon. — LA. Sokkelund og Smørum herreders provsti. Synsprotokol 1862—79; 25. juni 1863. — RA. Landbrugsministeriet. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Kirkerne på Københavns distrikt 1864—66; 7. marts 1864 (maleroverslag).¹¹⁰ Alle oplysninger om stolene i 1700'rne er fra Rytterdistriktets kirkeregnskaber.¹¹¹ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1837 nr. 416; 20. december 1836.¹¹² Rtk. Bygn.adm. Journalsager 1838 nr. 833; 30. okt. 1838.¹¹³ Rtk. 245.416. Bygn.-adm. Beregninger og overslag 1821—27.¹¹⁴ Embedsarkivet: Liber daticus, inventarium 1803. — Oplysningerne fra 1734 og fremover hidrører alle fra Rytterdistriktets kirkeregnskaber under de pågældende år.¹¹⁵ Rtk. 2411.14. Danske relations- og resolutionsprotokoller; 1. juli—31. dec. 1782.¹¹⁶ Rtk. Bygningskontoret. Journaler 1824. R 182; 26. juni 1824.¹¹⁷ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1837 nr. 291; 31. marts 1837. — Forhøjningen omtales dog først meget senere: LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Diverse; 1. april 1874 (under inventar i sakristiet).¹¹⁸ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1838 nr. 833; 16. maj og 30. okt. 1838.¹¹⁹ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 1. okt. 1878. — Smst. Inventarium 1882.¹²⁰ Stiftsøvrigheden. Fr.berg kirkeregnskaber 1942 ff. Inventarium 31. marts 1943.¹²¹ RA. Sjællandske rytterdistrikts kirkeregnskaber 1743—44 (under stolestadepenge).¹²² Rtk. Bygn.adm. Journalsager 1838 nr. 81; 4. sept. og 12. okt. 1837.¹²³ Som note 14, under 4. sept.: snedker J. Dürvetter sammennagler panelværket ved provstestolen. — RA. Landbrugsministeriet. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Kirkene på Kbh.s distrikt fol. 308 nr. 2 c; 25. jan. 1865, under »udgaaede Inventariesager«. ¹²⁴ Rytterdistr. kirkeresk. 1754—55. ¹²⁵ Rytterdistr. kirkeresk. 1749—50. ¹²⁶ Rytterdistr. kirkeresk. 1766—67 og 1767—68. ¹²⁷ RA. Landbrugsmin. etc., som note 15. ¹²⁸ Fr.berg menighedsråds arkiv. Div. regnskabssager 1898—1928; 27. dec. 1906, malerregning for to fattigbøsser i muren og for opmaling af to skilte med »Inskription« herover. ¹²⁹ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber. 1757—58 og 1764—65. ¹³⁰ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber. 1740—41. ¹³¹ RA. Landbrugsministeriet. Bygningsdomænekontorets journal. 25. april 1857. ¹³² LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Div.; 1. april 1874. ¹³³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarier 1861—1937. ¹³⁴ Ibid. ¹³⁵ RA. Landbrugsministeriet. Eksped.ktr. for domænesager. Div. sager. Kirkerne i Kbhvns. distrikt 1867. U. d. 1864. ¹³⁶ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Rgsk. bilag 1868—97; 1. okt. 1885 anskaffet to messingbøsser. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Seks anskaffes 1898, to i 1903, en i 1912 og en efter 1937. En kasseres i 1906 og en i 1908. De forskellige anskaffelsestidspunkter ytrer sig ved nuancer i udformningen, med hensyn til diameter, skiftende skarphed i korsets relief samt i, at otte bøsser har kors der tangerer kanten, to ikke. ¹³⁷ RA. Rytterdistrikts kirkereregnskaber. 1774—75. ¹³⁸ Embedsarkivet. Liber daticus. 1738—1817. Inventarium 1803. ¹³⁹ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Div.; 1. april 1874. Bøsserne meddeles at være anskaffede i februar 1859. ¹⁴⁰ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber

1768—69. ¹⁴¹ Embedsarkivet. Liber daticus 1738—1817. Inventarium 1803. ¹⁴² RA. Rtk. 2411.—99. Danske relations- og resolutionsprotokoller; 7. sept. 1824. ¹⁴³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. ¹⁴⁴ Frederiksberg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; sept. 1885 (malerregning). ¹⁴⁵ LA. Frederiksberg kirkeinspektionsarkiv. Regnskabsbilag 1868—97; 5. jan. 1886 (beretn. om istandsættelsen 1885). ¹⁴⁶ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 15. juni 1904. ¹⁴⁷ RA. Rytterdistr. kirkergsk. 1734—35. ¹⁴⁸ Rytterdistr. kirkergsk. 1743—45. ¹⁴⁹ Rytterdistr. kirkergsk. 1743—44. ¹⁵⁰ 1857-planen (fig. 22) viser, at pulpiturets østlige arkade ind mod koret dengang havde vinduer. Hvornår det er sket, vides ikke, måske i 1835, da en glarmester indsatte 17 ruder i andet pulpitur: RA. Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1835 nr. 1094; 16. okt. 1835. ¹⁵¹ Rytterdistr. kirkergsk. 1774—75, under 21. jan. og 24. april 1775. ¹⁵² RA. Landbrugsministeriet. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Kirkerne på Kbh.s distrikt 1864—66; 17. nov. 1864. ¹⁵³ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Rgsk.bilag 1868—97; 14. maj og 14. juni 1884, 23. marts 1885. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969, beretning 1891 om restaureringen 1885; heri meddeles, at der indlagdes jerndragere til støtte for pulpiturgulvene (rgsk. herfor er ikke fundet). ¹⁵⁴ Sjæl. rytterdistr. kirkergsk. 1753—54, 1754—55. ¹⁵⁵ Kbh. stiftøvrighed. Fr.berg kirkes rgsk. 1942 ff.; 7. okt. 1946 og 16. juli 1947. ¹⁵⁶ Sjæl. rytterdistr. kirkergsk. 1758—59; til maleren Johan Kistenmacher er betalt 35 rdl. efter regning af 17. juni 1758 »for Orgelværket og dets *Chor* (dvs. pulpitur) over alt at male med Perlefarve samt Ziffrene saavel som de kgl. Navne og Kroner med ægte Guld at forgyldte«. ¹⁵⁷ Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 124, gengiver orgelet i Ø. Hassing kirke med mørk staffing. ¹⁵⁸ Nationalmuseets arkiv for løbende sager 1933. Skr. fra Kirkeministeriet 21. nov. 1933. ¹⁵⁹ Kbh. stiftøvrighed. Fr.berg kirkes rgsk. 1942 ff.; 7. juli 1947. ¹⁶⁰ Kbh. stiftøvrighed etc. rgsk. 1946—47. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969 under 1947. ¹⁶¹ Sjæl. rytterdistr. kirkergsk. 1754—55. ¹⁶² RA. Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1843; 30. juli 1843. ¹⁶³ LA. Sokkelund og Smørum herreders provsti. Synsprotokol 1862—79; kirkesyn 1864. — RA. Landbrugsministeriet. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Kirkerne på Kbh.s distrikt; 11. april 1864 (tilbud fra orgelbygger Olsen). — Fr.berg stadsarkiv. Kirkergsk. 1868—98; 23. aug. 1869 (mindre reparation af orgelet). ¹⁶⁴ Fr.berg stadsarkiv. Kirkergsk. 1868—98; 28. og 31. aug. 1881. ¹⁶⁵ Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse rgsk. 1898—1928; 28. okt. 1904, 15. maj 1905 og 27. maj 1906. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969, under året 1906. ¹⁶⁶ Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse rgsk.-sager 1898—1928; 17. dec. 1909 og 24. maj 1910. Om staffing og forgyldning af den nye façade: samme kilde 13. juni 1910. ¹⁶⁷ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969, under året 1925. ¹⁶⁸ Fr.berg kirkeinsp. arkiv. Rgsk.bilag 1868—97; 5. jan. 1886. — Fr.berg stadsarkiv. Kirkergsk. 1868—98; 15. okt. 1885. ¹⁶⁹ Det ældste »orgelkor« er omtalt i Sjæl. rytterdistr. kirkergsk. 1753—54. ¹⁷⁰ RA. Rtk. Bygn. adm. Journalsager, nr. 1512. 23. Aug. 1796. ¹⁷¹ RA. Landbrugsministeriet. Ekspd.ktr. for domænesager. Diverse sager. Kirkerne i Kbhvn.s distrikt 1864—66; 8. feb. 1866 overslag og 22. maj s. å. anvisning. Det nævnes i overslaget, at tavlerne skal være magen til dem fra 1796. ¹⁷² Jfr. afsnit 2 under *†*salmenummertavler. ¹⁷³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarium 1861. ¹⁷⁴ Jfr. note 171. ¹⁷⁵ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 3. april 1877. ¹⁷⁶ Ibid. 7. sept. 1885. Malerregning. ¹⁷⁷ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarier 1898 og 1907. ¹⁷⁸ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. 7. maj 1888. ¹⁷⁹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarium 1907. ¹⁸⁰ Kbhvn.s stiftøvrigheds arkiv. Fr.berg kirkes regnskaber 1942—56. Malerregning juli 1951. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarium 1968 nævner 18 tavler; kirketjeneren har imidlertid i febr. 1971 meddelt at dette er en fejlskrift for 12 tavler. ¹⁸¹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Synet ønsker 23. maj 1958 disse lister tilvejebragt. ¹⁸² Om tavlens opsætning

11. feb. 1873 se i Trap: Danmark I, 3. udg. 1906, s. 111. Kilden er utvivlsomt dagspressen. Kirkens arkivalier nævner den første gang i inventarium 1874: LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv, diverse. — Efterslægtsselskabets historiker, lektor Jørgen Hatting meddeler, at skolens arkiv ikke nævner sagen.¹⁸³ Jfr. Hanne Poulsen: Efter afdød model. Skalk nr. 5, 1970, s. 20.¹⁸⁴ Thorlacius-Ussing: Frederiksberg Kirkes Historie, s. 471 (Tilskueren, december 1931). Det nævnes at maleriet er betegnet »E. Paulsen F. 1785«, en indskrift der dog ikke mere kan ses.¹⁸⁵ Da. Biogr. Leks. bd. 10, s. 335.¹⁸⁶ Thorlacius-Ussing: Frederiksberg Kirkes Historie, s. 474 (Tilskueren, december 1931), s. 474.¹⁸⁷ Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse 1898—1928; 17. dec. 1906. Regning for rensning af malerierne (Rønnes iagttagelse bekræftes, når portrættet iagttages i sidelys).¹⁸⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrift til inventariet 1912.¹⁸⁹ Thorlacius-Ussing: Frederiksberg Kirkes Historie, s. 474 (Tilskueren, december 1931).¹⁹⁰ P. B. G. Westergaard: Danske Portrætter, s. 519 (Kbhvn. 1930).¹⁹¹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Tilskrift 1915. Rasmussen s. 222, nævner dog i 1933, at maleriet er bestemt til ophængning.¹⁹² Frederiksborgmuseet har venligst meddelt, at Hans Henningsens portræt af generalløjtnant With, der ligeledes er udført 1945, og som befinder sig på nævnte museum, er signeret på samme måde.¹⁹³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1948.¹⁹⁴ Frederiksberg kirkes blad 1971, nr. 1, s. 7 hvor portrættet er gengivet.¹⁹⁵ Rasmussen s. 115. Her tillige en afbildning.¹⁹⁶ Thorlacius-Ussing: Frederiksberg Kirkes Historie s. 470. (Tilskueren, dec. 1931).¹⁹⁷ Louis Bobé: Bogen om Frederiksberg Slot, s. 46 (København 1919).¹⁹⁸ Afbildet hos Rasmussen s. 120—21.¹⁹⁹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 29. april 1968 og maj 1969.²⁰⁰ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; dec. 1871.²⁰¹ Fr.berg menighedsråds arkiv. Diverse sager 1898—1928. 1907. Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1907.²⁰² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1907.²⁰³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1923.²⁰⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1937. Jfr. fotografi af kronerne i deres oprindelige form hos Thorlacius-Ussing: Frederiksberg Kirkes Historie s. 465 (Tilskueren dec. 1931).²⁰⁵ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; dec. 1871.²⁰⁶ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1933.²⁰⁷ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Nævnes i 1968-, men ikke i 1943-inventariet.²⁰⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1969.²⁰⁹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarium 1861.²¹⁰ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. Regning fra metalstøber Lauritz Rasmussen 24. maj 1872.²¹¹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1907 ff.²¹² Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1906 og 1929, samt Kbh. stiftøvrigheds arkiv. Fr.berg kirkes regnskaber 1942—56; 2. jan. 1952.²¹³ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1966—68.²¹⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1906.²¹⁵ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1906. 1908—16.²¹⁶ Beskrivelse foretaget af museumsdirektør, dr. phil. Henning Henningsen, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, på grundlag af et farvefotografi af kirkeskibet, 18. sept. 1969.²¹⁷ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Sept. 1969.²¹⁸ A. Oehlenschläger: Ungdoms-erindringer (ed. 1963) s. 21.²¹⁹ Embedsarkivet. Liber daticus 1738—1817. Inv. 1803.²²⁰ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1734—35.²²¹ Ibid. 1749—50, 1755—56 og 1771—72.²²² Embedsarkivet. Liber daticus 1738—1817. Inventarium 1803.²²³ RA. Rtk. Bygningsadministrationens journalsager 24. okt. 1835. — Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1861.²²⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. Inventarier 1882—1968.²²⁵ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1759—60. — Embedsarkivet. Liber daticus 1738—1817. Inventarium 1803.²²⁶ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Inventarium 1874.²²⁷ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. Juni 1893.²²⁸ Ibid. Dec. 1897.²²⁹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1905, 1937 og 1967.²³⁰ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Inventarium 1874.²³¹ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. En anskaffes 1903, og to nævnes i 1937-inventariet.²³² Em-

bedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1903. ²³³ Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98. 1880 og 1888. ²³⁴ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969. 1967. ²³⁵ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Inventarium 1874. ²³⁶ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber jan. 1734 og aug. 1774. ²³⁷ At en begravelse fra 1774 er den senest kendte, skyldes formentlig at rytterdistriktsregnskaberne ophører med dette år. ²³⁸ Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 2. juli og 14. sept. 1912. Rasmussen, s. 125, nævner årstallet 1876 for udskiftningen, hvad der imidlertid ikke kan verificeres. ²³⁹ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber. 28. juli 1769. ²⁴⁰ RA. Danske kancelli D. 20. Sjæl. tegnelser 1737—40; 14. nov. 1738. ²⁴¹ RA. Rtk. Bygningsadministrationens journalsager. 15. aug. 1847. I dette år afgav tårnurfabrikant Funch sammen med Kyhl og Friis det laveste tilbud på ændring af uret med henblik på opsetning af minutviser. Gangmekanismen er sikkert ændret til sin nuværende form ved samme lejlighed. Råde viserværk og gangmekanisme er karakteristisk for Funch. ²⁴² RA. Danske kancelli D. 20. Sjæl. tegneiser 1737—40; 14. nov. 1738. Det berettes, at en ubekendt person har bestilt og ønsker at skænke et slag-ur til Frederiksberg kirke. ²⁴³ Kbh. stiftøvrigheds arkiv. Fr.berg kirkes regnskaber 1942—4956. Regning 31. marts 1948. ²⁴⁴ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Regnskabsbilag 1868—97. Regning fra klokkestøber Løw og søn, 1. dec. 1890. ²⁴⁵ Ibid., samt Embedsarkivet. Synsprotokol 1861—1969; 1889. ²⁴⁶ LA. Fr.berg kirkeinspektionsarkiv. Budgetter 1883 ff.; 16. jan. 1885. ²⁴⁷ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1753—54. ²⁴⁸ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1759—60. ²⁴⁹ RA. Rytterdistrikts kirkeregnskaber 1764—65. ²⁵⁰ Ibid. ²⁵¹ RA. Rtk. Bygn. adm. Journalsager 1847. 22. nov. 1845. ²⁵² RA. Rtk. Bygn. adm. Journalsager 1847; 15. nov. 1845 samt 10. jan. 1846. ²⁵³ LA. Sokkelund og Smørum herreders provsti. Synsprotokol 1862—79. 1876.

Kirkegård, s. 476—484. ¹ Kronens Skøder V (1955), s. 53. ² Sjæl. rytterdistr. kirkegsk. 1732—33; tømmergsk. for hegnets stakitværk iflg. kontrakt af 11. dec. 1732. ³ Sjæl. rytterdistr. kirkegsk. 1764—65. ⁴ Sjæl. rytterdistr. kirkegsk. 1763—64. ⁵ Som note 3. ⁶ Embedsarkivet. Liber daticus under 2. jan. 1824. ⁷ RA. Rtk. 252.230. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Frederiksberg kirkegård 1825—43; 17. maj 1825. — Smst. kort over udvidelsen. ⁸ Johs. Tholle: Den stille haves historie (1961), s. 34 ff. — Indvielsen som note 7; 8. juni 1825. ⁹ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1838 nr. 11; 19. okt. 1837. — Smst. nr. 584; 6. jan. 1838. ¹⁰ RA. Landbrugsministeriet. Bygningsdomænekontoret. Journal 1857, fol. 302 nr. 136 (heri dokumenter vedr. Frederiksberg kirke 1813—57). — Johs. Tholle: Den stille haves historie (1961), s. 51 ff. ¹¹ LA. Frederiksberg kirkeinspektionsarkiv. Skøder m.m. 1868—94; 20. maj 1884. — Embedsarkivet. Liber daticus 16. juli 1885. — Johs. Tholle, anf. v., s. 85 ff. ¹² Johs. Tholle, anf. v., passim. ¹³ Se note 2. ¹⁴ Sjæl. rytterdistr. kirkegsk. 1739—40. ¹⁵ Sjæl. rytterdistr. kirkegsk. 1746—47; kirkesessionens vedtagelse af ringmurens opførelse 20. juni 1746. ¹⁶ Rtk. Bygningskontoret. Kommunicerede kgl. resolutioner med bilag 1801 nr. 672; 19. nov. 1801. — Rtk. 2411.54. Relations- og resolutionsprotokol 1802; 2. juli 1802. — Den ensartede indhegning af Runddelen omtales også senere: RA. Indenrigsministeriet nr. 39. Frederiksberg slot 1862—63, BDJ 1862 fol. 148 nr. 20; 12. maj 1862. — Planen fig. 54 med angivelse af stakitværket findes i RA. Rtk. 2422.658. Sjællandske renteskriverkontor. Sager vedr. Frederiksberg Allé II, 1788—1840. ¹⁷ LA. Frederiksberg kirkeinspektionsarkiv. Regnskabsbilag 1868—97; 16. juni 1888. ¹⁸ Se note 3. ¹⁹ Rtk. Bygningskontoret. Kommunicerede kgl. res. m. bilag; 12. aug. 1793. — Rtk. Bygningskontoret. Journalsager 1793, C 304; 12. aug. 1793. — Smst. 1794 C 304; 3. feb. 1794 (om marmorsten fra Frederiks kirkeplads). — Rtk. Bygningskontoret. Journaler 1794, C 515; 16. april 1794 (resolution vedr. påbegyndelsen af arbejdet). ²⁰ Rtk. 252.230. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Frederiksberg kirkegård 1825—43; 7. aug. og 23. okt. 1824. ²¹ Johs. Tholle: Den

stille haves historie (1961), s. 122 f.²² Som note 20, under 20. dec. 1824 (synsforretning). — De to piller ved porten ud mod Pile Allé blev helt ommuret 1881 og smykket med to jernkors (Frederiksberg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 3. og 11. august 1881). Korsene blev senere ombyttet med lygter (samme kilde, 1. okt. 1886).²³ Rtk. 252.230. Ekspeditionskontor for domænesager. Diverse sager. Frederiksberg kirkegård 1825—43; 22. sept. 1825.²⁴ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1838 nr. 11 og 584; 19. okt. 1837 og 6. jan. 1838. — Planen 1853 findes i RA. Landbrugsministeriet. Bygningsdomænekontoret. Journal 1857, BCJ nr. 136 (indeholdende dokumenter 1813—57), udført af landinspektør Birk. — Muren omtalt 1881: Fr.berg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; 14. maj 1881.²⁵ Sjæl. rytterdistr. kirkegsk. 1747—48. ²⁶ Sjæl. rytterdistr. kirkegsk. 1764—65.²⁷ Rtk. 2422.567. Indk. breve vedr. de kgl. kirker 1785—92.²⁸ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1835 nr. 93; 26. jan. 1835.²⁹ Embedsarkivet. Synsprotokol nov. 1861 (meddelelse om opførelse af ligkapel 1855 med et lille benhus). Tegning i Fr.berg kirkeinspektionsarkiv, diverse (LA). ³⁰ Frederiksberg rådhus. Bygningsdirektoratets arkiv. Fr.berg kirke 1863 nr. 37; 13. maj 1863.³¹ Frederiksberg stadsarkiv. Kirkeregnskaber 1868—98; juni 1883. — Tegning i Fr.berg rådhus: Bygningsdirektoratets arkiv, Fr.berg kirke 1883, journalnr. 100. ³² Frederiksberg rådhus. Bygningsdirektoratets arkiv, Fr.berg kirke, journalnr. 9333; 30. juni 1924.³³ Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1839 nr. 199; 22. dec. 1838. ³⁴ LA. Frederiksberg kirkeinspektionsarkiv. Inventarieprotokol 18 82—96. ³⁵ LA. Frederiksberg kirkeinspektionsarkiv. Diverse; 15. nov. 1892 og 22. aug. 1893. — Fr.berg stadsarkiv. Kirkegsk. 1868—98; 14. april 1894. ³⁶ Vore Kirkegaarde 1930—31, s. 75 f.

Kirkegårdsmonumenter, s. 484—502. ¹ Når intet andet er anført, er de personalhistoriske oplysninger suppleret fra Dansk biografisk Leksikon, I—XXVII, 1933—44. Med hensyn til betegnelserne for monumenternes placeringer, 1.—6. afd., jfr. s. 477 ff. ² Københavns Stadsarkiv: Folketælling 1801 (Vester kvarter nr. 19), Carl Ording, brygger og husejer, 54 år. Hustru Maren Holm, 60 år. (Carl Ordings forældre nævnes derimod ikke). Carl Ording, født i Horsens, får borgerskab i København 16. 8. 1799 (Kbhvn.s Stadsarkiv: Borgerskabsprotokol 11. 5. 1795—31. 12. 1804), men nævnes allerede i tiden 1774—1779 som forpagter af Forhaabningsholm i Frederiksberg sogn (E. Nystrøm: Frederiksbergs Historie, 1953, III, s. 84). ³ Som monument på Skelskør kirkegård over provst F. L. Thanch, † 20. febr. 1820. DK. Sorø, s. 263. ⁴ Houmøller, s. 22. ⁵ Afb. Tholle, s. 29. ⁶ Afb. Houmøller, s. 79. ⁷ Afb. Tholle, s. 61. ⁸ Houmøller, s. 94. ⁹ Afb. Rasmussen, s. 207. ¹⁰ H. Rostrup: H. W. Bissen. Kbh. 1945, II, s. 104. ¹¹ Afb. Houmøller, s. 47. ¹² O. Andersen: Frederiksberg ældre Kirkegaarde, Kbh. 1893, s. XVI. ¹³ Afb. Tholle, s. 45. ¹⁴ Oplyst af gravstedets nuværende ejer, E. Høst-Madsen. ¹⁵ C. A. Thortsen: Efterladte Skrifter. Kbh. 1880. ¹⁶ Houmøller, s. 64. Afb. ibid. s. 65. ¹⁷ N. Hansen: Mindeord om M. F. Voigt. Kbh. 1909, s. 10. Afb. ibid. s. 1, samt hos Tholle, s. 63. ¹⁸ O. Andersen: Frederiksberg ældre Kirkegaarde. Kbh. 1893, s. XXV, samt Tholle, s. 67. ¹⁹ Houmøller, s. 90. ²⁰ Houmøller, s. 37 (afb.), 105. ²¹ Houmøller, s. 12, 59, (afb.) 61. ²² Houmøller, s. 94. ²³ Houmøller, s. 64, (afb.) s. 65. ²⁴ Afb. J. Werner: Gravminder. Kbh. 1912, s. 33. ²⁵ C. Hostrup: Digte i Udvalg. Kbh. 1918. ²⁶ Afb. J. Werner: Gravminder. Kbh. 1912, s. 38. Fru Hostrups navn og data ses ikke her; den senere indføjelise heraf har krævet en nyindhugning af hele indskriften. — Weilbach: KunstLeks. III, s. 229. — Danmarks Billedhuggerkunst (1950), s. 406. ²⁷ Afb. J. Werner: Gravminder. Kbh. 1912, s. 48. ²⁸ Afb. J. Werner: Gravminder. Kbh. 1912, s. 38. ²⁹ Afb. Houmøller, s. 43, s. 106. ³⁰ Afb. Houmøller, s. 41. ³¹ Houmøller, s. 108. ³² Houmøller, s. 16. ³³ Afb. Houmøller, s. 95. ³⁴ Houmøller, s. 67. ³⁵ Afb. Tholle, s. 98. ³⁶ Afb. Houmøller, s. 39. ³⁷ Afb. Houmøller, s. 51. ³⁸ Afb. Houmøller, s. 77. ³⁹ Afb. Houmøller, s. 111. ⁴⁰ Afb. Houmøller, s. 83. ⁴¹ Oplyst af kunstnerens hustru.

FREDERIKSBERG CHURCH

ENGLISH SUMMARY

TRANSLATED BY JOHN B. R. GOSNEY

Frederiksberg, which is now completely absorbed by Copenhagen, was originally a little country village a few kilometres west of the capital, established in 1651 for a small peasant community from the island of Amager. They were settled there to cultivate the extensive area which Christian IV had added to the large home-farm belonging to Copenhagen's castle. The newly built village was therefore given the name of New Amager; it was also called New Hollander Town, because the peasants of Amager were of Dutch descent. A half-timbered church with a tower was built in 1654. It was destroyed during the war with Sweden in 1660 but soon rebuilt in its original form. By the beginning of the 18th century it was so unstable that it had to be demolished, and a new church was built 1732—34. The village had from about 1700 been called Frederiksberg after the castle that Frederik IV had built in this neighbourhood. The new Frederiksberg Church, which is situated at the end of Frederiksberg Allé, was planned by a Dutch architect named Felix Dusart. Following a very common pattern in his homeland the architect gave the church an octagonal shape with a pyramidal roof topped by a small spire. There were no other buildings attached. Two sandstone portals with pilaster ornamentation led into the church, one from the west and one from the north. The windows are high and round-arched. The walls are of red brick with whitewashed quoins. The roof, which originally was covered with black glazed tiles, has been of slate since 1876 and the spire is sheathed with copper. A couple of supplementary buildings have been added: a sacristy was built in 1782 at the east wall behind the altar (an alteration was made in 1900), and a porch was erected at the west side in 1869.

Inside the church the central vaulting is supported by eight wooden pillars between which the large gallery is positioned (greatly altered in 1864). Another gallery was erected in 1734 right up under the vaulting. This, with its short, stout balusters, has retained its original form. After 1770 more galleries were installed beneath the one first mentioned above. These two lower galleries were provided with windows facing into the church and were picked out in various bright colours.

The altar piece is a so-called "pulpit altar", one of the first of this type in Denmark. According to German Protestant custom the communion table below and the pulpit above are joined in one unit by the surrounding Baroque frame with its marbled pilasters and columns. At the base of this was added a stall for the priest and one for

the parish clerk; both stalls had disappeared by 1864. A painting, the Last Supper, by C. W. Eckersberg was hung in 1841 above the communion table.

Of the remaining furniture must be mentioned a couple of bronze altar candlesticks, which according to the inscription were donated in 1654 to the first church. A chalice of silver dates from 1711. The priest's chalice for the sick bears the date 1733, and the wine flagon on the altar 1782. The old wooden baptismal font from 1745 is now to be found in the chapel of Frederiksberg Castle. A new wooden font, carved in Neo-Gothic style, was donated in 1862 together with its basin and baptismal ewer of silver. The church had no organ until 1754, when one with a decorated Rococo front was installed. The organ has been rebuilt frequently. The last time was in 1947. The Rococo front was for a number of years transferred to a Jutland village church, but since 1934 has been returned to its original location.

All the old woodwork contained in the church, for example pews and galleries, was completely renewed in 1864, and the interior of the church in its main features now looks as it did after this restoration.

Among those buried in the churchyard are men and women who can be considered as representing the intellectual and political traditions of Denmark. The most famous grave contains the remains of the poet Adam Oehlenschläger, who died in 1850.

INDHOLDSFORTEGNELSE

TIL KIRKERNE PÅ FREDERIKSBERG

Kilder og henvisninger til Slotskirken s. 392—393 og til Frederiksberg kirke s. 503—514

KIRKERNE

Historisk indledning.....	341—344
Ny Hollænderbyens kirke.....	342

FREDERIKSBERG SLOTSKIRKE

Side 345-370

Bygningshistorien.....	352—370
Bygningsbeskrivelse.....	352—370
Gulv.....	352
Vægge.....	355
Vinduer.....	357
Loft.....	358
Døre.....	361
Kirkestuerne.....	364
Slotskirkens nedlæggelse og genoprettelse	367

INVENTAR

Side 371-391

Alterbord.....	372
†Alterbord.....	372
Alterklæde.....	372
†Alterklæder.....	372
Alterdug.....	373
†Alterdug.....	373
Altertavle.....	373
Kalk og disk.....	377
Vinkande.....	377
Skummeske.....	377
Sølvskaal.....	377
Oblatæske.....	377
Alterstager.....	377
Kandelabre.....	377
†Alterstager.....	377
Vaser.....	377
Knæfaldsskranke.....	377
†Knæfaldsskranke.....	377
*Forhøjning.....	378
*Altergulv.....	378

Messehagler.....	378
†Alterkrucifiks.....	378
Døbefont.....	379
Fontelåg.....	379
Dåbsfad.....	379
Dåbskande.....	379
Prædikestol.....	379
Lydhimmel.....	380
Skranke.....	381
†Timeglas.....	382
Stolestader.....	382, 384
†Stolestader.....	384
†Præstestol.....	386
†Pengeblok.....	386
†Pengetavle.....	386
†Sparebøsse.....	386
*Klingpung.....	386
Pulpiter.....	387
†Kongestol.....	388
*Orgel.....	390
*Compeniusorgelet.....	390
Orgel.....	390
Salmenummertavler.....	390
†Salmenummertavler.....	390
Series pastorum.....	390
Mindetavle.....	391
Lampetter.....	391
†Lysearm.....	391
Klokker.....	391

FREDERIKSBERG KIRKE

Side 401-516

Indledning.....	401—403
-----------------	---------

NY HOLLÆNDERBYENS KIRKE

Side 404-411

Bygning og kirkegård.....	404—408
Inventar.....	408—411
†Alterbord.....	408

†Altertavle.....	408
†Alterklædet.....	408
†Messehagel.....	408
Messehagel.....	408, 450
Alterkalk.....	408, 445
†Disk.....	408, 445
Alterstager.....	408, 445
†Alterskranke.....	408
†Font.....	409
†Dåbsfad.....	409
†Prædikestol.....	409
†Timeglas.....	409
†Stolestaderne.....	409
†Lukkede stole.....	409
†Skriftestol.....	409
†Pengeblok.....	409
†Blikbøsse.....	409
†Lysekrone.....	409, 472
†Kirkeskib.....	409
†Ligbåre.....	410, 472
†Tårnur.....	410, 474
†Klokker.....	410, 475
Andet inventar. †Halsjern.....	410
Gravminder.....	410—411

KIRKEN FRA 1734

Side 412-502

Oktogonen som kirketype.....	412—414
Bygningshistorie.....	414—417
Bygningsbeskrivelse.....	417—421
Mure.....	418
Vinduer.....	418, 421
Portaler.....	418, 421
Tag, tagkviste, tagstol.....	421—424
Tilbygninger.....	424—426
Sakristi.....	424—425
Våbenhus.....	425—426
Kirkens indre.....	427—434
Pulpiturer.....	432—434, 458, 459—462
Vægge.....	434
Gulv.....	434
Senere ændringer.....	434—436

INVENTAR

Side 437-475

†Alter.....	440
Alterklæder.....	440
†Alterklæder.....	440
Alterbord.....	440
†Alterbord.....	440

Prædikestolsalteret.....	440—444
Altermaleri.....	444—445
Kalk.....	445
†Kalk.....	445
Disk.....	445
*Disk.....	337, 446
†Disk.....	446
*Skummeske.....	377, 446
Oblatæske.....	446
*Oblatæske.....	377, 446
Alterskål.....	447
Alterfade.....	447
Vinkande.....	447—448
Berettelsessæt.....	448—449
†Vinbeholder.....	448
†Oblatgemme.....	448
Alterstager.....	449, 450
Alterkrucifiks.....	450
Messehageler.....	450—451
Alterskranke.....	451
Døbefont.....	452
*Døbefont.....	452
†Døbefont.....	452
Dåbsfad.....	452
†Dåbsfade.....	453
Dåbskande.....	453
†Dåbskande.....	453
†Dåbsflasker.....	453, 454
Krucifiks.....	454
Stolestader.....	454
†Skrifte- og degnestol.....	455
†Skriftestol.....	456
†Præste- og provstestol.....	457
†Lukkede stole.....	458
Pengeblokke.....	458
†Pengeblok.....	459
Pengebøsser.....	459
†Pengebøsser.....	459
†Pengetavler.....	459
Orgelfaçade.....	462
Orgel.....	463
†Orgel.....	463—466
Orgelpulpitur.....	466
†Orgelpulpitur.....	466
Salmenummertavler.....	467
†Salmenummertavler.....	467
Præsterækketavle.....	467
Mindetavler.....	467
Malerier.....	468
*Malerier.....	471
Lysekroner.....	471
†Lysekroner.....	472

Lampetter.....	472
†Lampetter.....	472
Kandelabre.....	472
†Kandelabre.....	472
†Olielamper.....	472
Kirkeskib.....	472
†Kirkeskib.....	472
†Ligbærer.....	472
†Ligtæpper.....	473
Sørgeflor.....	473
Ordenspuder.....	473
Jordpåkastelsessæt.....	473
†Jordpåkastelsessæt.....	473
Gravlæggelser.....	473
Tårnur.....	474
*Tårnur.....	474
Klokker.....	474
†Klokker.....	475
Andet inventar. Relief.....	475

KIRKEGÅRDE

Side 476-484

Ny Hollænderbyens.....	406
Frederiksberg.....	476
Ligkapel.....	482
(†?)Kolera-epidemikapel.....	483
Urnehal.....	484

GRAVMINDER

Side 484-502

O. 1800—o. 1900.....	485—498
O. 1900—1968.....	498—502

English Summary

The Royal Chapel at Frederiksberg	
Castle.....	396—397
Frederiksberg Church.....	515—516